

БИБЛИОТЕКА

НАУЧНОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
У КИЄВІ

1932

III 302.85 / X

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

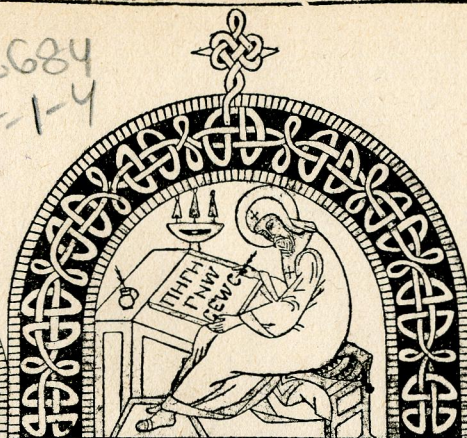
Ч.

Germanos

[2562]

07
117-22 684
10-1-4

Т. X

1932

Кн. 1-4

БОГОСЛОВІА ВОНОСПОВІН

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 256 100 п

Львів—LEOPOLI

Зап. 223-8/1450

1-01

1-01

1-01

Зміст (Index)

	Стор. (Pag.)
Наше десятиліття (Decimo anno ineunte)	1
Dr. Andreas Iščak — De Zacharia Kopystenskyjeius- que „Palinodia“	7, 101
о. Др. Лев Глинка — Становище католицької Церкви до цивільних супруж і розводів та новий проєкт польської кодифікаційної комісії (Dr. Leo Hlynka — Doctrina ca- tholica de matrimoniis civilibus et divortiis in comparatione cum proposito Commissionis codificationis iuris Polonorum) .	27
Др. Ярослав Пастернак — Коротка археологія західно-українських земель (Dr. Jaroslav Pasternak — L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes)	38, 147, 229
о. Др. Йосиф Сліпий — Реформа богословських студій (Prof. Dr. Jos. Slipuj — De studiis theologicis a PP. Pio XI instaurandis)	97
Володимир Залозецький — Византійський ре- несанс у світлі новітніх дослідів (Vladimir Zalozecky i — La Renaissance byzantine au point de vue des recherches les plus récentes)	134
Dr. M. Schmaus — Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV florentis, Quaestio de co- operatione divina	193
Dr. Leo Hlynka — De potestate episcoporum nec non praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae tem- poralia in Oriente novem primis saeculis (Dissertatio canonico- historica)	263
Володимир Січинський — Вежа і дім Корнякта у Львові (V. Sičynskyj — La tour et la maison de Cornacte à Léopol)	287

о. Др. Г. Костельник — Поняття матерії в старинних атомістів і в нинішній фізиці (Dr. G. Kostelnyk — Veterum atomistarum et recentium physicorum de materia sententiae)	305
---	-----

2. Вибрані питання (Analecta)

Степан Голубев, один з найвизначніших дослідників історії Церкви на Україні. (В десятю річницю його смерті 1920 — 8. XI. 1930) — В. Зайкин	249
Звіт з археологічних дослідів у підземеллях катедри св. Юрія у Львові — Др. Ярослав Пастернак	312

3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensione)

Martinus Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Eccl. cath. dissidentium. Tomus III. De Sacramentis seu Mysteriis. о. А. Іщак	80
Ks. Stanisław Bross, Dr. teol. i pr. kan., Lic. fil., Św. Augustyn. Praca zbiorowa. о. Др. Богдан Липський	83
A. Stöckl i Dr. J. Weingärtner, Historja filozofji w zarysie. Przekład polski opracował ks. Franciszek Kwiatkowski T. J. Wydanie trzecie. о. Др. М. Конрад	85
Erich Przywara S. J., Ringen der Gegenwart. Gesammelte Aufsätze 1922—1927. о. Др. Богдан Липський	86
Martinus Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium. Tomus IV. De Novissimis — De Ecclesia. о. А. Іщак	165
о. Теодозій Галушинський ЧСБВ, Недільний дзвін. Розважання і науки на Євангелія недільні цілого року. о. Др. Іван Фіголь	170
Nikolaus Czubytyj, Literatur der ukrainischen Rechtsgeschichte in den Jahren 1919—1929;	
Przemysław Dąbkowski, Powszechna kronika historyczno-prawna za lata 1920—1925. В. З.	170
A. Łapiński, Nauka o apokatastasis przed potępieniem jej na Soborach Ekumenicznych;	
Erich Caspar, Geschichte des Papsttums von den Anfängen bis zur Höhe der Weltherrschaft. I-er Band: Römische Kirche und Imperium Romanum;	

Г. А. Острогорскій, Отношеніе церкви и государства в Византіи;	
Ф. И. Буслаев, Сочинения. Том III;	
П. Мутафчиев, Русско-болгарскія отношенія при Святославѣ;	
D. Anastasijević, La chronologie de la Guerre russe de Tzimisès;	
Σπ. Λάρπος, ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΕΙΑ ΚΑΙ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΑ.	
T. IV. B. 3.	175
Alexius Petrani, S. th. Dr., De relatione iuridica inter diversos ritus in Ecclesia catholica. о. Др. Лев Глинка . .	258
Dr. Alfred Wikenhauser, Der Sinn der Apokalypse des hl. Johannes. о. А. Ишак.	260
Κωνσταντίνος Μ. Ράλλης, ΕΧΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΣΧΥΝ ΑΥΤΟΥ. Τεύχος πρῶτον;	
Dr. Bolesła w Wilanowski, Rozwój historyczny procesu kanonicznego. Tom I. Proces kościelny w starożytności chrześcijańskiej;	
G. V. Vernadskij, Die Kirchlich-politische Lehre der Epanagoge und ihr Einfluss auf das russische Leben im XVII Jahrhundert. Вячеслав Заикин	261
Dr. W. Malicki, Średniowieczne cerkwie Włodzimierza. Др. Володимир Січинський	266
Відповідь о. проф. Д-ра С. Кархута своєму рецензентови о. проф. Д-рови Ю. Вайсови	316
Sacra Congregazione „Pro Ecclesia Orientali“, Codificazione Canonica Orientale. Fonti. Fascicolo II, III, IV, V, VI. о. Др. Лев Глинка	319
L'Unité de l'Eglise du Christ par le Sidoine Hurtevent de l'Assomption. о. Йосиф Схрайверс, Ч. св. Ізб. . .	320
Вячеславъ Заикинъ, Участіе свѣтскаго элемента въ церковномъ управленіи. Выборное начало и „соборность“ въ Кіевской Митрополіи въ XVI и XVII вѣкахъ;	
Проф. О. Лотоцький, Українські джерела церковного права. о. А. Ишак	321
Dr. Hans Koch, Die russische Orthodoxie im Petrinschen Zeitalter. Ein Beitrag zur Geschichte westlicher Einflüsse auf das ostslavische Denken. Вяч. Заикин	328

Е. Гловінський, К. Мацієвич, В. Садовський, Сучасні проблеми економіки України. <i>о. Др. М. Конрад</i>	330
--	-----

4. Всячина — хроніка (Varia — chronica)

Число євангелицьких студентів; Нова публікація ме- діолянського католического університету; Учений конвертит; о. Люд- вик Біот (+); о. Мартин Грізар Т. І. (+); Антін Мартель (+); Рихард Райценштайн (+); Гаральд Гефдінг (+)	88
---	----

З гр.-кат. Богословської Академії у Львові; Альберт Великий — Святий і Учитель Церкви; о. А. Штрауб (+) і о. Адольф Альфред Танкерай (+); Праці II Українського На- укового Зїзду в ділянці богословських наук; Дмитро Ба- галій (+); проф. Михайло Поснов (+)	181
--	-----

Унійні зїзди; Католицькі університети	267
---------------------------------------	-----

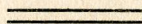
З гр.-кат. Богословської Академії; Біблійний Інститут; Archivum Historicum Societatis Jesu; Кард. Вільгельм Ван Россум (+); о. Венедикт Оетті Т. І. (+); Микола Любович (+)	332
---	-----

5. Богословське Наукове Товариство (Societas Theologica)

VI. Загальні Збори; Нові члени; проф. Др. Ковшевич (+)	90
--	----

6. Книжки й часописи (Libri et ephemerides)

93, 185, 269,	335
---------------	-----

Т. X

1932

Кн. 1

БОГОСЛОВІА ВОЇНОСПОВІД

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ—LEOPOLI

Зміст (Index)

	Стор. (Pag.)
Наше десятиліття	Decimo anno ineunte
Dr. Andreas Iščak — De Zacharia Kopystenskyj eiusque „Palinodia“ (Continuatio)	1 — 6 7 — 26
о. Др. Лев Глинка — Становище католицької Церкви до цивільних супруж і розводів та новий проект польської кодифікаційної комісії	Dr. Leo Hlynka — Doctrina catholica de matrimoniis civilibus et divortii in comparatione cum proposito Commissionis Codificationis iuris Polonorum
Др. Ярослав Пастернак — Коротка археологія західно-українських земель (Док. буде)	Dr. Jaroslav Pasternak — L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes (La fin prochainement)
	27—37 38—79
2. Огляди й оцінки (Conspectus et recensiones)	
Martinus Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Eccl. cath. dissidentium. T. III. (о. А. Ішчак); Ks. Stanisław Bross, Sw. Augustyn. Praca zbiorowa (о. Др. Б. Липський); Dr. A. Stöckl i Dr. J. Weingärtner, Historja filozofji w zarysie (о. Др. М. Конрад); Erich Przywara S. J., Ringen der Zeit. Bd. I u. II. (Др. Б. Липський)	80—87
3. Всячина—хроніка (Varia—chronica)	88—89
4. Богослоське Наук. Т-во (Societas Theologica) VI. Заг. Збори. Нові члени. Проф. Др. Ковшевич (†).	90—92
5. Книжки й часописи (Libri et ephemerides)	93—96
РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА 12 ЗОЛ.	

NOTA: „Bohoslovia“ quater in anno (praeter „Summaria“ semper unum alterumve articulum latine conscriptum continens) prodit. Annua subnotatio pro externis regnis 1,50 Dol. am.

**„Bohoslovia“ Léopol (Lemberg)
Kopernik 36.**

Наше десятиліття

(Decimo anno ineunte)

З сею книжкою „Богословія“ вступає в десятий рік свого існування. Заснована вона в часі загальної кризи й депресії по великій воєнній і революційній хуртовині, по тяжких національних невдачах — у хвилі, коли розвіювалися мрії про близьке поліпшення нашої національної долі.

Заснування українського богословського наукового видання, яке-б стало огнищем української католицької богословської науки, було конечною потребою вже від давна; бо очевидно, що без такого видання не може розвиватися греко-католицька богословська наука. Вже перед війною були в нас проби заснування богословського журналу („Церковний Вістник“, „Церковний Восток“), та сі проби на жаль не вдалися. В повоєнних роках потреба розвитку української науки, а в звязку з сим і потреба заснування українського богословського наукового органу, стала особливо пекучою.

Ми опинилися на роздоріжжю двох світів, католицького й атеїстичного, чи точніше підбитого атеїстами — ворогами Бога, гнобителями Церкви й усякої релігії. Вже давніше зляїцизована наука підкопувала в нас, як і в інших країнах, авторитет Церкви й віру в Бога. Тепер, з огляду на сусідство поневоленого атеїстами краю та з огляду на їх деструктивну агітацію, небезпека від зляїцизованої, арелігійної, а часто антирелігійної науки й псевдо-науки ставала тим більше грізною. В боротьбі із зісвітченою, арелігійною наукою, яка, замість піднімати в гору, затемнювала й забурювала людський ум та несла розклад і декаденцію в маси, — католицький Захід почав інтензивну працю над відродженням науки християнської, католицької. Знаючи добре звичайний хід культури, провідні духовні круги католицького Заходу добре зрозуміли, що загал з правила йде за провідниками й що для охорони мас від згубних впливів зляїцизованої, атеїстичної науки треба відродити науку християнську,

якої осередки будуть впливати й на загал. А що душею й вінцем християнської науки є богословія — наука про Бога і Його творіння, про останню причину всіх речей і про останню ціль людини, — то й в осередку відродження католицької науки стала католицька богословія. Се відродження виявилось останніми роками в заснуванні й розширенні цілого ряду нових католицьких богословських та інших високих шкіл, богословських наукових установ, католицьких наукових видавництв і т. д., з котрих деякі до тогож спеціально призначені для студій над Сходом, його церковною історією, його церковними справами, його богословією і т. п.

Християнський Схід, зєдинений і незєдинений, звернув в останніх роках на себе особливу увагу Апостольської Столиці й усієї католицької Церкви. Глибока й тяжка кріза східньої Європи й розбиття незєдиненої російської (чи точнійше сх.-словянської) православної церкви на цілий ряд національно-автокефальних церков і сект, з котрих деякі існують по кілька в тих самих краях і завзято ворогують між собою та виявляють часом сильні ухили в бік протестантизму й т. зв. релігійного модернізму (на пр. т. зв. „самосвятство“ або „липківщина“), разом з атеїстичною пропагандою крайніх націоналістів та переслідуваннями Церкви й релігії в підбитих большевицькою Москвою краях, стала жахливою загрозою для цілого незєдиненого християнського Сходу. Апостольська Столиця, у своїй батьківській дбайливості про долю всього християнського світу, закликала наукові установи, монаші чини та взагалі вірних до праці над підготуванням до виведення незєдиненого христ. Сходу з теперішньої крізи й розбиття та до зєдинення його з католицькою Церквою. Очевидно, що в сій підготовчій праці чільне місце мусіли зайняти богословські, церковно-історичні й т. п. студії над Сходом, на які Св. Отець багато разів звертав увагу католицького світу і які особливо поручив у своїй енцикліці „*Rerum Orientalium*“ з дн. 8. IX. 1928 р. Ідучи за закликом Св. Отця, західні католицькі учені, новозасновані й давніші наукові установи та наукові видання взялися до досить пильних студій над богословією, церковною історією й церковними справами Сходу.

Розуміється, ми не могли й не мали права лишитися на боці від новітнього богословсько-наукового відродження та від широко розпочатих спеціальних богословських студій над Сходом. Бо-ж нам може найбільше загрожують: розкладова атеї-

стична пропаганда сусідньої Радянщини, отруйні впливи зляценої арелігійної науки й заразливі приклади протестантизації, націоналізації та „модернізації“, які бачимо на Сході, зокрема у наших незєдинених братів. А з другого боку кому-ж, як не нам, у першу чергу належить також прикласти всіх наших сил і старань до боротьби з розкладовими течіями, кому-ж, як не нам слід передусім почати також працю і в напрямі визволення наших незєдинених братів з атеїстичного, модерністичного й сектєрсько-протестантського туману і в напрямі наближення їх до католицької Церкви?! Може ми найліпше й найбільше можемо розуміти незєдинений христїанський світ, передусім незєдинену православну Україну і взагалі східню Словянщину. Ми зберегли східній обряд, східні традиції, ми звязані з усім христїанським Сходом тисячами ниток культурної, релігійної, ідеологічної, звичаєвої й т. п. традиції, ми повязані близьким кровним спорідненням з найбільшими народами незєдиненого Сходу.

Отже нашим обовязком було звернути як найбільшу увагу на відродження у нас католицької науки, на створення української католицької богословської науки зі спеціальним узглядненням богословських питань, звязаних зі Сходом. Отже конечною потребою стало створення українських католицьких богословських наукових осередків і зокрема католицького богословського наукового органу. Такими органами нашої богословської науки й зробилися „Богословія“ та „Праці Греко-католицької Богословської Академії“. В сих виданнях, а передусім у „Богословії“, відбилася досить повно розпочата нами праця на полі нашої богословської науки, котре стояло облогом більше пів століття. Тепер, вступаючи в десятий рік видання „Богословії“, випадає зробити підсумки сеї нашої праці.

У виданих до сеї пори десяти річниках „Богословії“ (1923—1931), що обіймають коло 3000 сторінок друку, поміщено більш восьмидесяти більших і менших наукових праць з обсягу різних ділянок богословської науки, католицької філософії, історії філософії, канонічного права, церковної історії та інших споріднених з богословією наук, понадто понад 60 менших нарисів, освітлюючих різні важливі богословські питання, та некрологів, більш 150 наукових рецензій на наукові праці богословські, філософічні та інші, головно західно-європейські, і багато дрібних нотаток.

Найпереднйше місце серед праць, поміщених у „Богословії“, займають, як і належить, праці з обсягу догматики, а передусім богословсько-наукові розвідки, в яких зясовуються догматичні питання, в яких відріжняється католицька догматика від догматики незєдинених православних. На ці праці звернули свою увагу авторитетні західно-європейські наукові видання. Рівночасно в „Богословії“ поміщено низку праць з історії догм та взагалі з історії богословії, зокрема праці про загальні напрямні в розвитку богословії на Сході, про взаємовідносини та звязки між богословією західно-католицького й східного (зосібна українського), про впливи найбільших західних богословів на розвиток богословії на Сході і т. д.

Поруч з розвідками з догматики та історії догм, досить чисельні в виданих досі річниках „Богословії“ праці з обсягу філософії, головню з логіки й філософії природи. Певне місце займає також на сторінках „Богословії“ історія філософії західно-католицької й української. На окрему увагу заслуговують праці про філософію св. Томи з Аквіну, з огляду на її велике історичне значіння для України.

Низку статей принесла „Богословія“ і з области канонічного права (їх з прихильністю віднотував один з найповажніших історично-правничих журналів „Zeitschrift der Savigny—Stiftung für Rechtsgeschichte“ Bd. XLVI, Kanon. Abt. XV, S. 550 ff.). Тут передусім належить згадати низку статей на дуже важливу й актуальну нині тему—про кодифікацію східно-католицького права. Звернено теж у „Богословії“ увагу на історію найдавнішого східного канонічного права, далі на історію українського канонічного права, на історію новітнього російського катол. канонічного права і т. д. Зроблено теж спробу загально-історичного огляду української каноністики від найдавніших часів.

Велику увагу звернула „Богословія“ й на історію Церкви, передусім на історію церковних взаємовідносин Руси-України з Апостольською Столицею та історію унійних течій і змагань на Україні від найдавніших часів. Зокрема низку церковно-історичних праць, освітлюючих з різних сторін особу, життя й діяльність св. свщмуч. Йосафата містить перший річник „Богословії“ (всі ці праці разом з деякими іншими були потім перевидані в I-ім томі „Праць Богословського Наукового Товариства“ в 1925 р. і викликали прихильну оцінку української й чужої преси).

Далі треба зазначити низку надрукованих у „Богословії“ праць і дослідів про містику й аскетичну, про східну літургію, про українське й великоруське церковне малярство, про українські переклади св. Письма, про деякі секти (з виясненням їх блудів) і т. д. — Ті ділянки богословської науки, якими „Богословія“ займалася розмірно менше, були зате узглядені широко в „Працях Богословського Наукового Товариства“, перетворених з заснуванням Богословської Академії в „Праці Греко-католицької Богословської Академії“.

На окрему увагу заслуговують 1—2 книжка IV-го тому „Богословії“ (за 1926 рік), видана з приводу 25-ліття праці Екцеленції Митрополита Андрія на Галицькім Митрополичім Престолі п. з.: „Чверть століття на Митрополичому Престолі“, де освітлена з різних боків всестороння, велична діяльність нашого Владики, й 2—3 книжка V-го тому „Богословії“ (за 1927 рік), присвячена споминам та оцінці діяльності бл. пам. єпископа луцького Йосифа Боцяна.

Узгляднювала й узглядноє „Богословія“ в певній мірі й науки світські, так чи інакше звязані з богословією, передусім філософію, історію (зокрема історію льокальну — галицьку), археологію і т. д., головним чином у відділі рецензій, де поруч з оцінкою багатьох богословських, каноністичних, церковно-історичних і т. п. праць, подано й чимало оцінок творів філософічних, історичних, соціологічних і т. д. Таким чином „Богословія“ разом з „Працями Богословського Наукового Товариства“ і „Працями Гр.-катол. Богословської Академії“ старалася узгляднити майже всі галузи богословії, а також до певної міри і споріднені з нею науки.

Об'єктивним показником певних досягнень „Богословії“ можуть бути досить численні прихильні голоси наукової критики, зокрема в західно-європейських наукових виданнях, як спеціально богословських так і світських (деякі з сих голосів подамо пізнійше окремо). Та розуміється, що супроти тих великих завдань, які стоять перед нашою богословською наукою, наші здобутки є поки що розмірно скромні. Протягом девяти років не можна було обробити як слід наукового поля, що стояло облогом більш, як століття. Але в кожному разі створення „Богословського Наукового Товариства“, „Богословії“ та інших наших богословських видань, вкінці заснування греко-католицької Богословської Академії — ми маємо право се сказати — поклали вже не тільки початки, але й тривкі підвалини розвитку укра-

їнської греко-католицької богословської науки, зі спеціальним узглядненням місцевих потреб і з захованням традиційних українських східно-християнських (византійсько-словянських) форм. Нині вже існують у нас не лише окремі богословські праці та окремі учені-богослови, але існує й розвивається українська католицька богословська наука, кермуючись провідними ідеями Св. Отця, вказаними ним для праві на християнському Сході, й переводячи в життя основану на сих провідних ідеях програму відродження католицького Сходу нашого Впреосв. Митрополита.

З огляду на несприятливі зовнішні обставини, світська наукова діяльність в повоєнних роках у нас сильно звузилася й можна сказати, навіть переживає тяжку кризу. Нині не маємо ні одного світського наукового періодичного видання. Тим більшого значіння, очевидно, набуває „Богословія“, котра є нині взагалі єдиним українським науковим журналом і котра притягає до себе заінтересування й сили і світських учених. Разом із сим зростають, розуміється, й завдання, відповідальність та обовязки редакції і співробітників нашого журналу.

Памятаючи про великі та ріжносторонні завдання нашого журналу, вступаємо в 10-ий рік його видання і маємо надію нашою скромною працею на полі богословської науки причинитися до добра нашої Церкви й нашого народу.

Редакція.

DE
ZACHARIA KOPYSTENSKYJ

eiusque „Palinodia“, opere polemico contra primum
R. Pontificis et Unionem confecto

(Dissertatio dogmatico-historica)

§ 4-ae (*Analysis Palinodiae*) *continuatio*.

d) **Difficultates solvuntur**

48. Peracta probatione, quod ex Mt. 16, 18 nulla provenit specialis Petri potestas, quae non sit simul etiam aliis Apostolis communis, accedit Zacharias Kopystenskyj in ulterioribus quattuor articulis (art. 3—6) primae partis capitis primi Palinodiae ad solvendas difficultates secundum Marcum Antonium Spalatensem, quas hic ex opere Roberti Bellarmini: „De Romani Pontificis ecclesiastica hierarchia“ lib. I. cap. 10 et 17 desumpsit. Quarum difficultatum tres praecipue adducit Zacharias: α) fidem sine ulla relatione ad Petrum non posse esse fundamentum Ecclesiae (art. 3), β) Christum aramaice allocutum esse Petrum per Cepham, quod petra significat, ita ut sensus apud Mt. 16, 18 est: Tu es petra et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam (art. 4), γ) ex mutatione nominis nulla specialis praerogativa Petri oritur (art. 5), δ) quartam difficultatem sumit Zacharias e Leone Kreuza, cuius explicationi librorum liturgicorum in favorem primatus Petri opponit suam explicationem contra specialem prae aliis Apostolis Petri praerogativam (art. 6).

49. 1) **Difficultas (art. 3).**
Fidem sive confessionem duobus modis posse considerari: Uno modo absolute secundum se, ac sine relatione ad personam Petri. Altero modo cum relatione

„Вѣра, мовять, и вызнание двояко ся уважаетъ. Однимъ способомъ сама въ собѣ, просто, безъ жадного отношеня до особы Петровы. Другимъ способомъ зѣ отношеньемъ до Петра. Лечъ первымъ спо-

ad Petrum. Priore modo videntur (inquit Bellarminus) velle adversarii fidem esse fundamentum Ecclesiae; sed certe falluntur. Si enim ita esset, non diceret Dominus super hanc petram aedificabo; sed aedifico vel aedificavi Ecclesiam meam. Iam enim multi crediderunt eum esse Filium Dei vivi, ut prisci Prophetae, Beata Virgo, Simeon, Zacharias, Joannes Baptista, Apostoli et Discipuli ceteri¹⁾. — De Rp. Eccl. l. I. c. 6. n. 14. p. 48.

собомъ вѣра и признаніе фундаментомъ Церкви быти не можетъ: бо если бы такъ быти могло, не реклъ бы Христосъ „на той опокѣ збудую“, але „будую“ або „збудовалемъ Церковь мою“; гдыжъ южъ многи вѣрили быти Его Сыномъ Бога Живого: пророкове оныи давніе, Пречистая Дѣва, Свмеонъ, Захарія, Іоаннъ Креститель, апостолы, иншии учениковы Христовы. Зачимъ, мовятъ, вѣра она и признаніе фундаментомъ Церкви суть, иле суть въ Петрѣ, то есть зъ отношеніемъ до особы Петровы, абы, на вѣрѣ и признанію Петровомъ збудовану быти Церковь мовячи, — разумѣно было збудовану быти на Петрѣ, для вѣры его и признанія, вѣру Петрову и признаніе Его, которое въ немъ вѣрою занятое словне зъ него вышло, за опоку разумѣючи“. — *Palinodia*, pars I. c. 1. art. 3. Р. И. Б. IV, 372—373.

2) Respondetur dicendo ad primam partem difficultatis: Supposito, quod secundum nonnullos Patres (Cyrillus) fides secundum relationem ad personam Petri sumitur, non potest tamen bene intelligi, nisi secundum relationem ad Ecclesiam, quam Petrus in sua persona repraesentat, quae est norma fidei²⁾. Secus enim cum lapsu Petri etiam fides discedere debuisset, ergo etiam Ecclesia super talem fidem fundata, quod est contra verba Domini: et portae inferi non praevalerent adversus eam (Ecclesiam)³⁾.

¹⁾ Citatur verbaliter ex Bellarmino.—Cf. De Romani Pontificis ecclesiastica hierarchia ed. Roccaberti (Bib. Max. Pontif. t. XVIII) Romae 1698. p. 544.

²⁾ Предложивши tedy напродъ, ижъ тыи самыи свѣдоцтва, въ которыхъ ся найдуетъ вѣра и признаніе зъ отношеніемъ до особы Петровы, або злученемъ ся зъ нею, до правила вѣры, то есть каѳолицкой отношены быти мають и, ведлугъ науки тыхъ же учителей, споряжены и разумѣны. — Р. И. Б. IV, 373.

³⁾ Поневажъ за упадкомъ особы Петровы вѣра и признаніе отсу-

Rationem huiusmodi explicationis suppledit Zachariae ipse Augustinus, qui in expositione Ps. 108 dicit:

Quaedam dico de Petro, quae ad ipsum proprie pertinere videantur, ea tamen nullum habere illustrem intellectum, nisi cum ad Ecclesiam referuntur.— De Rp. Eccl. I. p. 50. n. 18.

...нѣкоторые, мовить, речи о Петрѣ мовлени бывають, который власне до него належати здаються, а еднакъ жадного оказалого вырозумѣнья не мають, ажъ тогды до Церкви бывають отношены? — Р. И. Б. IV, 373—374.

Supposito autem, quod fides secundum alios Patres (Augustinus, Ambrosius, Chrysostomus) ad Christum, quem Petrus confessus est, refertur, nulla prorsus habetur difficultas, quia hi Patres manifeste personam Petri a fundamento, quod est fides a Petro confessa, separant¹⁾. Etenim dicunt:

Augustinus (Or. 13. in Ver. D.) Super hanc Petram, quam cognovisti dicens: „Tu es Christus filius Dei vivi“ aedificabo Ecclesiam meam id est super me ipsum Filium Dei vivi aedificabo Ecclesiam meam. Super me aedificabo te, non me super te. — De Rp. Eccl. I. p. 49. n. 15.

...Августинъ, въ словѣ 13, о словахъ Господнихъ,... „на той опощѣ, которую вызналъ, на той опощѣ, которую позналесь, мовячи „ты естесь Христосъ Сынъ Бога Живого“, збудую Церковь мою, то есть на мнѣ самомъ... збудую тебе, а не мене на тобѣ. — Р. И. Б. IV, 374.

пити бы мусили, а за тымъ и Церковь, на немъ будованая, пасти мусѣла бы. Зачимъ слушне о немъ речи бы ся могло овое Курилово, же опокую названа есть мощная и непорущная ученикова вѣра; анѣ оное Христово, же Церкви брамы адовы перемочи не мѣли. — Р. И. Б. IV, 373.

¹⁾ Речевисте абовѣмъ всѣ сїи три знаменитыи учителяве церковныи особу Петрову зъ фундаменту того, который есть вѣра и вызнанье, выдѣляють и вылучають. Гды мовять: на мнѣ тебе, Петре, збудую, а не мене на тобѣ; и не о тѣлѣ Петровомъ, але о вѣрѣ речено, и не на Петрѣ, не на чловѣцѣ, але на вѣрѣ, на вызнанью. Чогожъ отступникове нашѣ, если не и въ свѣтлости темности шукати захотятъ, зачнѣйшого и выразнѣйшого надъ то до познания мѣти захотятъ, же на вѣрѣ, на вызнанью Церковь Христову збудовану быти учителяве церковныи мовячи отдѣльне ихъ отъ особы Петровы прїймають, розумѣють и мовять. — Р. И. Б. IV, 375.

Ambrosius de Inc. c. 5
 Ait enim: Fides ergo est Ecclesiae fundamentum: non enim de carne Petri, sed de fide dictum est, quia portae mortis ei non praevalerunt, sed confessio vincit infernum et haec confessio non unam haeresim excludit. —
 De Rp. Eccl. I. p. 49. n. 16.

Chrysostomus: Tu es Petrus et super hanc Petram, non dixit super Petrum, non enim super hominem, sed super fidem aedificavit Ecclesiam suam. —
 De Rp. Eccl. I. p. 50. n. 19.

Але еще яснѣй и выразнѣ божественные учителя церкви, Златоустый и Амвросій. Зѣ которыхъ второй, рекши то, же вѣра Церкви есть фундаментомъ, наводитъ: „не о тѣлѣ абовѣмъ Петровомъ, але о вѣрѣ речено есть, же брамы смертныи еи не перемогутъ. Вызнанье, мовить, звытяжаеъ адъ, и тое вызнанье не одну ересь зноситъ“. Божественный Златоустый, предложивши слова овыи Христовы „ты естесъ Петръ, и на томъ камени збудую Церковь мою, и брамы адовы не перемогутъ ей“, наводитъ: „на томъ камени рекль, не рекль на Петрѣ, не на чловѣцѣ бовѣмъ, але на вѣрѣ збудоваль Церковь свою Христь“. — Р. И. Б. IV, 374—375.

3) Respondetur dicendo ad secundam partem difficultatis: Christus dixit: „aedificabo“ (non aedifico vel aedificavi, prout opponit Bellarminus) Ecclesiam meam, ut distingueret Ecclesiam, quam sit fundaturus a synagoga, quae eius adventum praecessit¹⁾. Ergo non est necesse, ut verbum „aedificabo“ referatur ad fidem cum Petro coniunctam. Quod probat Zacharias innixus Marco Antonio ex Chrysostomo:

¹⁾ Sed oppositioni huic (Bellarmini) facile fit satis, respondendo sermonem esse de Ecclesia Christi, prout distinguitur a synagoga, de illa videlicet, quam Christus Dominus esset fundaturus, non de illa, quae eius adventum praecessit; cuius licet idem ipse caput esset tantquam venturus, non erat tamen illa ab eo Deo homine fundata, neque actu cum ipso desponsata. Neque loquitur de sola Ecclesia sua inchoata et nondum a synagoga perfecte separata, sed de illa, quae esset proprie christiana Ecclesia, iam sanguine eius abluta et in bap-

тисусъ Христь мовить на томъ мѣстѣ о Церкви своей, иле ся Церковь Христова отдѣляетъ отъ збориска, то есть о той церкви своей, которю самъ мѣлъ уфундовати, а не о той, которая пристѣ Его упередила. Которой хотяжъ онъ самъ былъ головою, якъ той, которій мѣлъ прійти, не была еднакъ она отъ него, якъ отъ Богочловѣка уфундована, не была и речивисте ему пошлюблена. Анѣ тежъ мовить Исусъ Христь о церкви своей самой теперь новозачатой и отъ збориска Жидовского досконале еще неотдѣльной; але мовить о той, которая мѣла быти власне христіанская церковь,

Unico tunc Chrysostomo contenti sumus (adv. Gentes, quod Christus sit Deus) Duodecim erant, inquit, discipuli sequentes ipsum et Ecclesiam referebant, quamvis nullus tunc eam mente conciperet; siquidem nec nomen Ecclesiae erat, sed florebat synagoga. Itaque et Christus et fides Christi Ecclesiam illam, quam meam dixit Christus post passionem tantum et resurrectionem aedificavit, ac ideo dixit Petro: aedificabo, non dixit: aedifico vel aedificavi. — De Rp. Eccl. I. p. 51. n. 20.

50. 2) Difficultas (item art. 3). Deinde fides absolute sumpta et recte quidem dicitur fundamentum iustificationis et omnium virtutum... At Ecclesiae non proprie est fundamentum fides ¹⁾. Debent enim eiusdem generis esse fundamentum et reliquum aedificium. Est autem Ecclesia hominum congregatio, quasi lapidum vivorum, ut dicitur (1 Pet. 2).

tismate mundata; ea vero non nisi post passionem et Resurrectionem fundari coepit et dilatari, ut iam dixi, catholicos theologos explicare. — De Rp. Eccl. I. p. 51. n. 20.

Мовить бовѣмъ божественный Златоустый, въ словѣхъ напротивъ поганѣ: „дванадцать было ученикъ, которіи его наслѣдовали и церковь въ собѣ носили; хотяжъ еи нѣхто тогди розумомъ поняти не моглъ; поневажъ анѣ имене церкве не было, але квітнуло збориско“... Поневажъ теды и Христось и вѣра Христова церковь тую, которую Христось своею назваль, ажъ по страсти Своей и воскресеніи, водлугъ писма святого и науки св. учителей церковныхъ, збудовати мѣлъ, для того не реклъ Петрови: „будую“ ани „збудовалемъ“, але „збудую, церковь мою“. — Р. И. Б. IV, 376—377.

Мовять отступникове еще цвотре: вѣра, отдѣльне взятая, ачъ слушне называется фундаментомъ усправедливенья и вшелякихъ цнотъ, лечъ церкви фундаментомъ вѣра не есть власне. Одного або вѣмъ и того жъ рожають быти фундаментъ, и тое, што ся на немъ набудоваеть. А поневажъ церковь есть згромажене якобы каменій живыхъ, маеть просто и той камень, который

кровію его омытая и крещеніемъ очищена, которая ажъ по страсти и воскресеніи Его фундовати ся и ширити почала, якъ о томъ писмо святое и церковныи учителя ве научають. — Р. И. Б. IV, 376.

¹⁾ Hoc citatur secundum Bellarminum — De Rom. Pont. l. I. c. 10 (ed. bibl. Roccab. XVIII. p. 544), quia haec desunt apud M. Antonium, solummodo quae ulterius sequuntur — testimonium pro Zacharia, quod non fident M. Antonio in difficultatibus catholicorum referendis, sed ad ipsum Bellarminum tamquam originalem auctorem recurrit.

Debet ergo lapis, qui est fundamentum, esse etiam aliquis homo, non aliqua virtus. — De Rp. Eccl. I. p. 51 n. 20.

Respondetur dicendo: Fidem illam ponunt Patres fundamentum, quam fuit confessus Petrus, etiam secluso Petro: hoc est fidem divinitatis Christi in hominibus existentem et a hominibus amplectendam et confitendam, fundare et fundaturam Ecclesiam. Lapides enim illi vivi ratione fidei, quae sit in ipsis, non in Petro aedificium conflant Ecclesiae. Haec enim est metaphora et non propria locutio, quae in aliquo quadrat in alio nequaquam. Unde inepte quaeritur vera ratio fundamenti et vera aedificatio. In vera enim aedificatione posito fundamento super ipsum alius lapis superponitur et super illum alius et sic deinceps usque ad fastidium: non ita in Ecclesia, ea enim crescit et aedificatur non per superimpositionem horum lapidum vivorum, sed per solam coadunationem et cohaerentiam, nec quidem localem, sed spiritualem per consensum in eadem fide. Similitudo vero vel metaphora aedificii in eo consistit, ut sicut fundamento haerent reliqui lapides et ab eo sustentantur in illa unione et cohaerentia, ita Ecclesia hoc est fideles in fide una et eadem innixi inter se

есть фундаментомъ, быти тежъ чловѣкъ который, а не якая цнота. — Р. И. Б. IV, 377.

Учителеве церковныи фундаментъ, на которомъ будуетъ Исусъ Христосъ Свою церковь, покладаютъ самого того Христа, а вѣру тую, которую вызналъ Петръ, отдѣленную отъ Петра, то есть: же вѣра бозства Христова, въ людехъ будучая и отъ людей пріимуючаяся и визнаваючаяся, фундуется и фундовати маеть церковь. Камень абовѣмъ оное живое взглядомъ вѣры, въ нихъ будучей, а не въ Петрѣ, будоване церкви выставляють. И есть то метафоричная мова, що стороны фундаменту, а не власная, которая ся въ иномъ зъ истотою стосуеть, а въ иномъ нѣ, зачимъ въ будованью томъ неслучне потребованъ бываетъ власный способъ фундаменту и правдивое будованье. Въ поточномъ абовѣмъ будованью положивши фундаментъ, на немъ другій кладется, на томъ третій и такъ потомъ ажъ до самого верху. А въ будованю церкви не такъ: бо тая будуется и ростеть не черезъ вкладанье каменей сихъ живыхъ на камень, одного на другій, але черезъ самое зъедночєня и злучєняся, не мѣстцєвое, але духовное, то есть черезъ единомыслность въ одной и тойже вѣрѣ. Подобєньство будованя або метафоричная мова тая въ томъ самомъ залежить, же якъ на фундаментъ держится иное камень, и онъ ихъ въ томъ

retinent cohaerentiam et unionem, qua fide sublata concidunt ex aedificio illi, qui cum ceteris fidelibus sola fide et ei adnexis cohaerebant. Hoc autem neque de Petro neque de ullo homine potest verificari. Immo contrarium sequeretur, si homo esset fundamentum Ecclesiae, non enim fideles, qui faciunt Ecclesiam inter se sunt unum, quia uni Petro vel alteri homini adhaerent: Hinc enim schismata divisiones illae: ego sum Pauli, ego Apollonis, ego Cephae: Sed sunt unum, quia in una fide conveniunt, in qua et Petrus et Paulus et Apollo pariter conveniunt, et in uno corpore concordiae mutuae glutinae (ut loquitur Cyprianus) copulantur. Non ergo fides est tantum fundamentum iustificationis et omnium virtutum (quod opponit idem Bellarminus), sed etiam est fundamentum proximum et verum unionis et cohaerentiae inter fideles; quae unio et cohaerentia facit illud corpus perfectissime compaginaturn et cohaerens pulcherrima membrorum distinctione, quod est Ecclesia. Quid mirum igitur, si tot sapientissimi Patres toties inculcant fidem et non Petrum esse Petram et fundamentum Ecclesiae? — De Rp. Eccl. I. p. 51. n. 21.

зъедноченю и злученюся держитъ, такъ и церковь, то есть вѣрнии люде, на одной и тойже вѣрѣ polegши, межи собою держать злученья и зъедноченъе. Которая вѣра гды уступаетъ упадають зъ набудованъя того тыи, которыи зъ иншими вѣрными не самою вѣрою и ей належными злучалися и едночили, што не въ Петрѣ, не въ жадномъ инномъ чловѣцѣ правдиве стати не можеть. И овшемъ шла бы за тѣмъ речь противная, если бы чловѣкъ былъ фундаментомъ церкви, поневажъ вѣрнии, которіи собою выставляютъ церковь, не для того суть одно, же ся зъ однимъ Петромъ, або зъ которымъ иншимъ чловѣкомъ злучають и едночать, бо оттоль повстають схизмы и розорванъя овыи: „азъ есмь Павловъ, азъ Аполлоссовъ, азъ Кифинъ“, але для того суть одно, ижъ въ одной вѣрѣ згажаются, въ которой ся згажаетъ и Павелъ, и Аполлосъ, и Кифа, и въ одномъ тѣлѣ взаимной единомыслъности споенъемъ злучены найдуются. За чимъ вѣра не есть только усправедливене иншихъ всѣхъ зъ нихъ фундаментовъ, але тежъ есть фундаментомъ приближимъ и правдивымъ злученья и зъедноченъя межи собою вѣрныхъ. Которое злученья и зъедноченъе чинитъ и выставуетъ тѣло оное, досконале споряженое и оздобное, члонковъ розложеньемъ постановленое, то есть церковь, на што св. учителяве церковнии поглядаючи, того зданъя суть, же церковь на вѣрѣ уфундовану быти по-

вѣдають. То, мовлю. визна-
вають сами, тогожъ и насъ
учать, же вѣра есть опокою
и фундаментомъ церкви, а не
Петръ. — Р. И. Б. IV, 378-379.

51. 3) *Difficultas* (art. 4). *Christus Dominus ad Petrum verba illa: „Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam“ non latine neque graece, sed syriace locutus est. Atqui in lingua syriaca, prout testatur Hieronymus, „cephas“ lapidem vel saxam significat*¹⁾. Ergo.

Dum ergo ei dicitur: Tu es Caephas et super hanc caepham aedificabo Ecclesiam meam, patet Petram esse ipsum Simonem. Igitur super ipsum Caepham id est super ipsum Simonem, qui iam vocatur Caephas, aedificanda promittitur Ecclesia. — De Rp. Eccl. I. p. 52. n. 23.

Мовячи теды Христось до Петра, по Сврську такъ мовить: „ты естесь квфа, а на томъ квфѣ збудую церковь мою“: по Руску рекши: „ты естесь опока, и на той опоцѣ збудую церковь мою“. Петръ прето есть той камень, на которомъ Иисусъ Христось церковь свою збудовати обѣцалъ; а затымъ Петръ есть удѣльнымъ властелемъ церкви, пастьремъ навѣщшимъ надъ всѣми апостолами и надъ всею церковію. Р. И. Б. IV, 380.

Respondetur dicendo: Nego maiorem, nego minorem. Nego consequens et consequentiam. Ad maiorem: „Non est dictum, dicit Augustinus, „Tu es petra“, sed „tu es Petrus“. Etenim Petrus derivatur a petra et petreum significat. Si autem Augustinus tamquam syriaca lingua non caleus, non bene vocem „cephas“ intellexit, habemus testem Joannem Evangelistam, qui traducens Matthaeum in linguam graecam non dixit secundum syriacum: „tu es cephas et super hanc cepham“, sed

¹⁾ Таковы Иисусъ Христось до Петра тыи слова „ты еси Петръ, и на томъ камени збудую церковь мою“ не по латинѣ мовиль, аѣ по Грецку, але по Сврську. Лечь Сврскимъ языкомъ, за свѣдоцствомъ Іеронимовымъ, „Квфа“ значитъ камень або опоку. — Р. И. Б. IV, 380. Apud Bellarminum (De Rom. Pont. lib. I. c. 10. p. 540) habetur: proxime autem Dominus Petrum vocavit petram; syriace enim loquebatur, et syriaca lingua Petrus dicitur Cephas, ut habemus apud Jo. 1. Cephas autem petram significat, ut Hieronymus docet in c. 2. ad Gal.

ὁ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ πέτρῃ¹⁾. Aliud intellexit Augustinus per nomen „Petrus“, aliud per nomen „petra“, hoc i. e. petra ipso Christo, illud i. e. Petrus omni generi christiano appropriavit. Ad minorem: Zacharias oppositam sententiam Hieronymi citat secundum Marcum Antonium.

Sed ante Augustinum Hieronymus syriacae linguae peritissimus et non Africanus, a quo etiam nostri Monarchici suam interpretationem ditaverunt, dixit nihilominus: Super Petram hanc Dominus fundavit Ecclesiam, ab hac petra Apostolus Petrus sortitus est nomen, id est a Christo, super hanc Petram non inveniuntur serpentis vestigia. De hac propheta loquitur confidenter: Statuit supra petram pedes meos (Ps. 29) et in alio loco: Petra refugium leporibus sive herinaciis. Haec omnia ad Christum spectare nemo ignorat. Sed vis clarius adhuc audire Hieronymum loquentem: Fundamentum, inquit, quod Apostolus architectus posuit, unus est Dominus noster Jesus Christus: super hoc fundamentum stabile et firmum et per se robusta mole fundatum aedificatur Christi Ecclesia. — De Rp. Eccl. I. p. 45 n. 9.

...признавають сами, же тое слово розумѣль добре Іеронимъ святыи..., который (въ главѣ 7, кн. 21 на Матѳея, въ выкладѣ главы 54 Ісаи пророка) такъ мовить: „на томъ камени Господь уфундоваль церковь; отъ того камене Петръ набыль имене; на томъ камени не найдется слѣдъ змievъ“. О томъ камени мовить пророкъ зъ уфностью: „поставилемъ на камени ноги мои“ (Пс. 29, 3). И на иньшомъ мѣстцу: „камень утчка заяцемъ“ (Пс. 103, 3). То все учитель сей о Христѣ — камени, на которомъ отъ тогожъ Христа Господа уфундованую быти Церковь розумѣть. Слухаймо еще яснѣйшого о томъ доводу отъ тогожъ св. Іеронима, который, въ выкладѣ псалма 103, такъ мовить: „фундаментомъ тымъ, которого заложилъ апостоль архитектонъ самъ одинъ естъ Господь Іисусъ Христосъ“. На томъ фундаментѣ, грунтовномъ и мощномъ и черезъ самого себе непорушне уфундованомъ, будуется Церковь Христова. Р. И. Б. IV, 382—383.

¹⁾ „Не есть речено, мовить божественный Августинъ, „ты естесь камень“, але „ты естесь Петръ“... Для чого инде мовить: „пѣтра“ або вѣмъ камень естъ начальное имя, для чогожъ „Петръ“ отъ „пѣтросъ“, то естъ отъ камня, а не „пѣтра“ отъ „Петра“. Якъ не отъ христіанина Христосъ, але отъ Христа „христіанинъ“... Если Августинъ слова того не вырозумѣль „кѣфа“, безъ похибы мѣль его Іоанъ св. апостоль и евангелистъ вырозумѣти. А еднакъ прекладаючи Матѳея евангелисту на Грецкій языкъ, не рекль ведлугъ Сурьского, як мовять отступникове

Etiam concessa maiore et minore praemissa negat Zacharias consequentiam ¹⁾. Inde, quod Petrus idem significat ac petra non consequitur, quod est monarcha ecclesiasticus. Etenim supra ostensum est ex S. Scriptura et Patribus petram esse Christum vel fidem in Christum.

52. 4) Difficultas (item art. 4). Pronomen „hanc“ clarissime ostendit per petram non posse intelligi fidem absolute. Nam refertur ad Petram proxime nominatam, proxime autem dictum fuerat Simoni: „Tu es petra“, non fides. Oportet igitur posteriore modo accipere fidem ac dicere, non quamlibet fidem, sed Petri fidem et Petri non ut hominis privati, sed ut pastoris Ecclesiae ²⁾ (Bellarminus, De Rom. Pont. I. c. 10. 544).

Respondetur dicendo: Petra, ad quam pronomen „super hanc“ refertur, non est Petrus, sed Christus, quod ipsum pronomen femininum „super hanc“—ἐπὶ ταύτῃ demonstrat. Nam si petra referretur ad personam Petri, esset in textu graeco ἐπὶ τούτῳ, latine: super hunc. Sed dicitur „super hanc“ i. e. super hanc fidem vel petram, ita ut sensus erit:

„Tu es Petrus a me petra ita dictus et super hanc petram, a qua tu diceris Petrus, aedificabo etc. Seu sic: „Tu es Petrus a fide et confessione de

...„ты естєсь Пєтръ, от мене опоки такъ названный; и на той опощъ, отъ которой ты называєшься Пєтръ збудую Церковь мою“. Або такъ, иле до вѣры: „ты естєсь Пєтръ

„ты естєсь квфа, и на томъ квфѣ“, але переложилъ: οὐ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ... и божествный Августинъ иншую речъ розумѣлъ черезъ имя „Пєтръ“, а иншую черезъ имя „пѣтра“, и оное, то есть „пѣтра“, привлащаль самому Христови, а оное, то есть: „пѣтрось“, всему людови христіанскому. — Р. И. Б. IV, 381—382.

¹⁾ Не естъ абовѣмъ на томъ досить въ такъ поважной речи такъ просто конклюдовати: „Пєтръ названъ естъ каменемъ — Пєтръ просто естъ церковный монарха“. — Р. И. Б. IV, 384.

²⁾ „Мѣстоименіе, мовятъ, тое „на той“ явне оказуетъ, же черезъ имя „Пєтръ“ не можеть ся розумѣти вѣра, удѣлне взятая, то есть безъ отношенія до особы Петровы; абовѣмъ относится до опоки, поближе менованой. Лечъ ближе речено было Сімоновѣ „ты естєсь Пєтръ“, а не „ты естєсь вѣра“, потреба пре то, абы вѣра была розумѣна Церкви фундаментомъ, не просто вѣра, але вѣра Петрова; а Петрова, не якъ приватного чловѣка Петра, але якъ пастыря церковного“. — Р. И. Б. IV, 386.

me facta, quae est petra, ita denominatus et super hanc fidem id est petram, a qua te Petrum vocamus, aedificabo Ecclesiam meam". — De Rp. Eccl. I. p. 51—52. n. 22.

отъ вѣры и признанья, о мнѣ учиненного, которая есть опокою, такъ названый; и на той вѣрѣ, то есть опоцѣ, отъ которой тебе Петромъ называю, збудую Церковь мою". — Р. И. Б. IV, 387.

53. 5) Difficultas (art. 5). Deus numquam imponit nova nomina, nisi maximis de causis et ad significanda privilegia concessa eis, quibus nomina mutantur sicut Abrahae, Sarrae, Jacobo aliisque¹). Atqui nomen Simonis in Petrum, quod a petra derivatur, mutatum est. Ergo speciali privilegio Petrus est praeditus.

Respondetur dicendo: Concessa maiore et minore negatur consequentia, quia ex mutatione nominis Petri non sequitur monarchia²). Non unico enim Petro Christus nomen mutavit, sed etiam filiis Zebedaei et Paulo, attamen nemo Patrum (neque Ambrosius neque Chrysostomus) inde monarchiam deducit³). Ratio autem mutationis nominis apud

¹) Maior huius syllogismi e Bellarmino sumpta est (De Rom. Pont. I. I. c. 17. p. 570), ubi sonat: Prima igitur praerogativa est mutatio nominis, nam Jo. 1 ait Dominus Petro: Tu es Simon filius Jonae, tu vocaberis Cephas. Ubi observandum cum Chrysostomo in hunc locum, Deum numquam imponere nova nomina, nisi maximis de causis et ad significanda privilegia concessa eis, quibus nomina mutantur. Ita Abrahamum cum diceretur Abram i. e. pater excelsus dici voluit Abraham i. e. patrem multitudinis Gen. 17, ut vero nomine significaret hominem illum, qui iam senex erat et uxorem anam et sterilem habebat, tamen ex dono Dei sic immutandum, ut fieret pater plurimorum filiorum.

²) Слабый абовѣмъ есть той ихъ аргументъ: „Иисусъ Христосъ имя Петрови отмѣнилъ и назвалъ его именемъ отъ своего имени; прето Петръ есть намѣстникомъ Христовымъ и въ церкви Его монарха“. Гдыжъ не одному то Петрови учинилъ Христосъ, але и сыномъ Зеведеовымъ, которыхъ назвалъ Воанергесъ, сынами Громовыми, и Савлови, которого назвалъ Павломъ. — Р. И. Б. IV, 389.

³) Учителемъ церковнымъ отмѣну имени въ Сѣмонѣ на имя Петра уважають двояко: едни взглядомъ самой отмѣны просто и отдѣльне; другія—взглядомъ значенья, иле до фундаменту й овой обѣтницы „на томъ камени збудую церковь мою“. — Р. И. Б. IV, 388. Ad priores, qui simpliciter mutationem nominis respiciunt, pertinet Origenes et Tertullianus, ad posteriores, qui secundum significationem mutationem respiciunt, pertinet Ambrosius et Augustinus.

Ambrosius vere idem ferme mysterium agnoscit, quod et Tertullianus

Амвросій св. немаль туюжъ таємницю покладаєть, которую и

Petrum est, prout dicit Augustinus, *mysterium figurationis Ecclesiae*: „uti ex vili piscatore factus est primus et supremus Apostolus, ita ex aliis Apostolis factus est ille, qui sua persona figuraret Ecclesiam“.

54. 6) Contra Kreuzam ex libris liturgicis argumentatur. Quae de aedificatione in articulis 1—2 dicuntur repetit breviter Zacharias contra „apostatas“ uniatos in articulo 6-o, ubi in secunda parte articuli argumenta contra Kreuzam ex libris liturgicis pandit.

Itaque a) aedificatio est conversio populorum per praedicationem verbi divini, prout dicunt Cyrillus Alex. (lib. 2 in cap. 12 Is.), Augustinus (hom. 43. de Sanctis), Theophylactus (Expos. in Apoc. 21). b) Fundamentum principale est Christus, fundamenta secundaria sunt omnes Apostoli tamquam qui primi a Christo in fide instructi in aliis fidem fundarunt. c) Petrus vocatur petra fidei tum propter firmitatem in fide, tum propter figurationem Ecclesiae, quae non potest in fide deficere, tum propter labores apostolicos et praedicationem Evangelii. Qua ratione et alii fundamenta Ecclesiae vocantur, ut testatur Apoc. 21 secundum explicationem Epiphanii et Andreae Caesareo-cappadociensis. Item Chrysostomus nominat Ap. Paulum columnam et adamantum spiritualem Ecclesiae.

Quia autem Kreuza in primo capite suae „Defensionis unionis“ ad „Margaritam“ provocat¹⁾, opponit ei Zacharias alios

non in mutatione, sed significatione nominis. Ait enim (sermo 84) Cum vocaretur ergo Simon per hanc devotionem vocatus est Petrus etc. Recte igitur, quia petra Christus etc. Augustinus in sola significatione nominis Petrus observavit mysterium, non autem in nominis mutatione praecise, ait enim: Magnum, quia mutavit et fecit de Simone Petrum. Petrus autem a petra, petra vero Ecclesia, ergo in Petri nomine figurata est Ecclesia. — De Rp. Eccl. I. p. 67. n. 51.

Тертуліанъ, але въ значенью того имени „Петръ“, а не въ самой просто отмѣнѣ. Мовить абовѣмъ въ словѣ 84: „бывши званъ Сумономъ чрезъ деноменацію названъ zostалъ Петромъ“. Слушне tedy: поневажъ Христось есть „пѣтра“... Августинъ — не въ отмѣнѣ имени просто, але въ значенью найдуетъ таемницу овую, же Петръ тымъ своимъ отмѣннымъ именемъ фигуироваль церковь. Мовить бовѣмъ въ словѣ 13, о словахъ Господнихъ: „великая то есть речъ, же отмѣнили и учинили зъ Сумона Петра; Петръ отъ „пѣтры“, а Петръ—церковь; въ имени прето Петровомъ фигуирована есть церковь“. — Р. И. Б. IV, 388—389.

¹⁾ Tenże Chrysostom, o fałszywych uczycielach, w „Margarycie“: istotnie

libros in officiis divinis usitatos sicut „Sobornik“, „Octoëchos“, „Typikon“ „Ustav“, ubi perinde Ap. Petrus et Paulus¹⁾, Petrus Alex. ac Athanasius²⁾ immo et propheta Elias³⁾ omnesque Apostoli⁴⁾ lapides fidei et fundamenta Ecclesiae vocantur.

II Et tibi dabo claves regni coelorum (Mt. 16, 19)

55. Brevius, quam primam thesim de aedificatione Ecclesiae super petram, tractat Zacharias secundam suam thesim: de potestate clavium, ad quam probandam item ex Marci Antonii opere, capite 7, argumenta haurit. Quia autem pro hac thesi Kreuza nullum separatum caput in „Defensione unionis“ destinavit, neque Zacharias Kopystenskyj, qui quoad dispositionem sui operis Kreuzam sequitur, separatum caput facere vult⁵⁾. Proinde quamquam apud Marcum Antonium de Domi-

Piotr wierny kamień na którym zbudował Cerkiew Christus, Piotr, który klucze niebieskie dzierży“. — Р. И. Б. IV, 165.

1) Тойже Хрисостомъ на св. апостолъ Петра и Павла въ словѣ, которому начало „въ лѣпоту и днесь наитіемъ Святого Духа“, мовить: „Вы бо есте благочестія напотрясныи столпы, Церкви камень, царствію скуптра и паствы, пачеже сего, неусыпныи предстателіе“. — Р. И. Б. IV, 396—397.

2) Въ книзѣ „Типику“ або въ „Уставѣ Церковномъ“, мѣсяца новерія дня 25, въ кондаку о св. Петрѣ Александрѣйскомъ патріарсѣ, мовить: „православно вопіемъ, радуйся, Петре, каменю въ ры“. Зъ „Соборника“, въ словѣ Богослова Григорія похвалномъ на св. Аѳанасія Александрѣйского патріархи: „Аѳанасій въ части той, гды Церковь потребовала такового учителя, вложился въ фундаментъ, якъ камень угольный, связуючи людѣ“. — Р. И. Б. IV, 396.

3) Въ „Соборнику“ на день Пророка Божого Іліи, въ словѣ, которому початокъ, „Нынѣ свѣтозарное слонце называется Ілія твердымъ каменемъ въры“. — Р. И. Б. IV, 395.

4) Въ „Октоиху“, въ пѣсни шестой осмого гласа, въ четвертокъ, всѣ апостолове называются каменемъ: „на камени непоколебимомъ создавшиися, яко каменіе избранныи Боговидцы“. Въ четвертокъ недѣли шестой, въ трепѣснцу пѣсни 8: „камень тяжкій отъ сердца моего отъяти, мовить, всещедраго каменіе, являшася краеугольнаго камене богоносныи апостоли Господни“. — Р. И. Б. IV, 395—396.

5) Зачимъ, поневажъ роздѣлу иншого отступникова на овыи слова Христовы „и тебѣ дамъ ключи царства небесного“ не учинили, але толко въ томъ же роздѣлѣ зъ св. учителей церковныхъ Кврилла

*nis plura contra potestatem clavium Petri in capite 7 habentur*¹⁾, pauca solummodo ex illo depromit, videlicet duas solummodo quaestiones: quid sit potestas clavium et cur soli Petro haec potestas promittatur, quas in articulis 7 et 8 evolvit. In ultimo articulo, nono, ad argumenta Kreuzae, quae ille pro potestate clavium Petro data adduxit, respondet.

56. Claves regni coelorum i. e. potestas ligandi et solvendi non datur soli Petro (art. 7). Zacharias concedit verba illa Mt. 16, 19 a Christo ad solum Petrum esse dicta, deinde respondet ad quaestionem: quid sint claves regni coelorum, tum ex S. Scriptura tum ex Patribus. Etenim ipse Christus post illa verba: „tibi dabo claves regni coelorum“ statim adiungit: „quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis“. Ergo claves significant ligare et solvere²⁾. Ex Patribus allato unico Theophylacto statim contra „apostasas“, qui claves soli Petro promissas et datas esse affirmant exindeque monarchiam deducunt, affirmat promissionem clavium apud Mt. 16, 19 soli Petro, sed statim postea (Mt. 18, 18) etiam aliis Apostolis datam, post resurrectionem simul omnibus (Jo. 20, 21) verificatam esse. Sed etiam apud Mt. 16, 19 non soli Petro exclusis aliis Apostolis illa potestas est promissa. Sicut enim Petrus a Christo interrogatus pro omnibus Apostolis respondet, ita et promissio Christi ad omnes pertinet, non autem ad solum Petrum³⁾. Quod probat Zacha-

Іерусалимского, Златоустого и Теофилакта о ключахъ взменку учинили — и я пре то, не способомъ роздѣлу але, однимъ и другимъ артикуломъ во томъ же первомъ роздѣлѣ отповѣдѣти на то, за помощьюъ Божее, поступую. — Р. И. Б. IV, 397.

¹⁾ In opere M. Antonii, De Rp. Eccl. I inscribitur caput 7: Consideratur locus ille: Tibi dabo claves et quodcumque ligaveris. Summa capitis 29 incisis continetur, ex quibus incisa 7—9 superscribuntur: In clavibus ligandi et solvendi potestas continetur, incisa 10—13: Alia clavium mysteria pro Petri primatu excogitata reiciuntur, incisa 14—16: Cur Dominus cum solo Petro loquatur praesentibus aliis de fundatione Ecclesiae et clavibus. Ex quibus incisis Zacharias argumenta prae aliis haurit.

²⁾ ...ключѣ царства небесного, што бы были, зъ словъ тогожъ самого Христа Господа, вѣдати даю, который, рекши „тобѣ дамъ ключѣ царства небесного“, наводитъ тамъ же мовячи „што колвекъ звяжешь на земли, будетъ звязано на небѣ“, ключѣ теды царства небесного суть — вязати и розвязати. — Р. И. Б. IV, 399.

³⁾ Петрови нѣчого не есть обѣцано и дано, што бы не было.

rias ex Patribus, quos secundum Marcum Antonium, De Republica Ecclesiastica I. cap. 7, afferet.

Origines (Tr. 1 in Mt.) An vero soli Petro dantur a Christo claves regni coelorum, nec alius beatorum quisquam eas accepturus sit? Quod si dictum hoc: Tibi dabo claves Regni coelorum, caeteris quoque commune est, cur non simul omnia et quae prius dicta sunt et quae sequuntur, velut ad Petrum dicta sunt omnium communia?

Cyprianus enim ita scribit (De un. Eccl.) Loquitur Dominus ad Petrum: Ego dico tibi, inquit, quia tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam et portae inferorum non vinceant eam. Tibi dabo claves Regni coelorum et quaecumque ligaveris etc. Et idem post resurrectionem suam dicit: Pasce oves meas. Et quamvis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat et dicat: Sicut misit me Pater et ego mitto vos: Accipite Spiritum Sanctum, si cui remiseritis peccata remittentur illi, si cui tenueritis, tenebuntur. Hilarius (De Trin. lib. 6) orationem suam ad Apostolos omnes con-

Мовить Оригенъ въ трактатѣ первомъ на Матѳея: „зажъ самому Петровѣ даются отъ Христа ключѣ царства небесного, а иншіи жаденъ зъ блаженныхъ апостоловъ взяти ихъ не мѣлъ? Бо если реченье тое „тобѣ дамъ ключѣ царства небесного“, другимъ засъ апостоломъ всполное, для чого жъ разомъ и всѣ речи, которыи впредъ ся рекли и которыи наступуютъ, яко бы до Петра реченыи, всѣмъ сполны быти не мають“? — Р. И. Б. IV, 400.

...божественный Купріянь въ книзѣ о едности церковной: „мовить Господь до Петра: я тобѣ мовлю, же ты естесь Петръ, и на томъ збудую Церковь мою, и брони адовы не перемогутъ еи. Тобѣ дамъ ключѣ царства небесного. Штоколвекъ звяжешъ на земли... И той же по воскресеніи Своемъ мовить: паси овцы мои. А хтожъ тежъ такъ мовиль, еднакъ всѣмъ апостоломъ по воскресеніи своемъ ровную влазду даетъ и мовить: якъ мене послалъ отецъ, и Я посылаю васъ; пріймѣте Духа Святого: если кому отпустите грѣхи, отпустятся ему; если кому задержите, задержаны будутъ“. И-

и всѣмъ иншимъ апостоломъ обѣцано и дано. Бо якъ Петръ, на pytanie Христово всѣхъ апостоловъ, за всѣхъ отповѣдилъ, такъ обѣтницы Христовы на всѣхъ ся стягаютъ, а не на самого Петра, и не презъ Петра, анѣ въ особѣ его, але оразъ такъ Петру, якъ и другимъ апостоломъ даны суть. — Р. И. Б. IV, 400.

vertens ait: „Tanta et tam proprie vos, o sancti et beati viri, ob fidei vestrae meritum claves Regni coelorum sortiti et ligandi atque solvendi in coelo et in terra ius adepti, gesta esse per Dominum nostrum Jesum Christum, Dei filium videratis etc.

Hieronymus (lib. I adv. Jovian.) At dicit super Petrum fundatur Ecclesia licet idipsum in alio loco super omnes Apostolos fiat et cuncti claves Regni coelorum accipiant et aequo super eos Ecclesiae fortitudo solidetur etc.

Gaudentius Brixienensis (Tract. in die suae ordin.) omittitur a Zacharia K.

Augustinus (Ser. 30 de diversis) Petrus multis locis scripturarum apparet, quod personam gestet Ecclesiae, maxime illo in loco, ubi dictum est: Tibi dabo claves Regni coelorum. Numquid istas claves Petrus accepit et Paulus non accepit? Petrus accepit et Joannes et Jacobus non accepit et caeteri Apostoli?

Ambrosius (in Ps. 38) Quod Petro dicitur caeteris Apostolis dicitur: Tibi dabo claves etc. non potestatem usurpamus, sed servimus imperio. Item (De poen. l. 2. c. 2) Impossibile videbatur per poenitentiam peccata dimitti: Concessit hoc Christus Apostolis suis, quod ab Apostolis ad Sacerdo-

ларій св., въ книзѣ шестой о Пресвятой Троицы: „вы, мовить, о святыи и блаженнии мужеве, черезъ вѣры вашей заслугу ключовъ царства небесного достигши, вязаня (и розвязаня) на небѣ и на землѣ владзу одержавши, такъ великіи речи, и такъ власне отъ Господа нашего Іисуса Христа Сына Божого справованы быти видѣлисте“. Божественный Іеронимъ въ книзѣ 1 напротивъ Ювиніана мовить, же на „Петръ фундуется Церковь, але то само и на иншихъ мѣстцахъ на всѣхъ апостолахъ дѣется: и всѣ ключѣ царства небесного заровно берутъ и на всѣхъ Церкви непорушность умоцнена есть“. (Божественный Августинъ) въ словѣ тридцатомъ: „на многихъ, мовить, писма св. мѣстцахъ Петръ оказывается, же особу на собѣ носить Церкви; а наособливѣи на мѣстцу, гдѣ речено есть „тобѣ дамъ ключѣ царства небесного“. Зажъ ключѣ тыи Петръ взялъ, а Павелъ не взялъ? Петръ взялъ, а Іоанъ, Іаковъ и иншіи апостолове не взяли? Божественный Амвросій въ выкладѣ псалма 38: „што ся Петрови мовить, тоежъ ся и иншимъ апостоломъ мовить; „тобѣ дамъ ключѣ царства небесного“ — не владзи уживаемо, але ро-сказанью служимо“. Той же въ гл. 2, книги второй, о покутѣ: „неподобная речъ мовить, зда-лася, абы черезъ покуту грѣхи были отпущани. Позволилъ того Христось Господь апостоломъ своимъ, што зъ апостоловъ на урядъ священниче-

tum officia transmissum est. — скій перенеслося“. — Р. И. Б. IV, 401—402.
De Rp. Eccl. I. p. 69. n. 4.

Allatis etiam testimoniis ex Joanne Chrysostomo, Joanne Neocaesareensi, Theophylacto et Menaea (die 29 Junii) pro aequali potestate clavium omnium Apostolorum concludit Zacharias cum Marco Antonio:

Manet igitur nobis firmum et inconcussum in clavibus Petro promissis nihil amplius nisi potestatem ligandi atque solvendi contineri. Quam potestatem, quoniam aequam invenimus in omnibus Apostolis atque in Petro. — De Rp. Eccl. I. p. 74. n. 12.

Сталая то теды у насъ православыныхъ, мощная и непорушная наука зъ учителей св. церковныхъ отъ часу пожитя ихъ на семь свѣтъъ взятая, и до вѣку нашего въ руки зъ рукъ подаваная, же въ метафорѣ ключовъ, Петрови обѣданныхъ, нѣчого ся иншого не таить, только владза вязаня и розвязаня, то есть отпушчяня грѣховъ и задержованя. Которую владзу же ровную въ Петрѣ, якъ въ иншихъ апостолахъ, зъ науки тыхъ же св. учителей церковныхъ найдуемо. Жадной пре то отсюль монархii удѣльной зверхности Петрови святому не признавамо. — Р. И. Б. IV, 404.

Finita probatione thesis de aequali potestate clavium omnium Apostolorum ex Mt. 16, 19 tangit Zacharias in eodem articulo 7 per modum difficultatis quaestionem, quam latius in sequenti articulo 8 tractat, scilicet: cur ad solum Petrum in praesentia omnium profert Christus verba promissionis clavium¹⁾ Quam difficultatem solvit allatis testibus ex Cypriano et Augustino, qui dicunt hoc ratione unitatis vel ratione figurationis totius Ecclesie factum esse²⁾.

¹⁾ ...отступникове звыкли и въ сей обѣтницы, якъ въ першой, высоце важити, то есть, же ся тыи ключѣ одному Петрови при бытности всѣхъ иншихъ апостоловъ обѣцуетъ. — Р. И. Б. IV, 405.

²⁾ Которымъ мы зъ божественнымъ Куприяномъ и Августиномъ отповѣдаемо... же то Иисусъ Христосъ умысленно на то чинилъ, же бы зъ одной особы Петровы еднѣсть Церкви апостоломъ своимъ указаль, абы жаденъ зъ нихъ своей удѣльной Церкви не будоваль, але одну Церковь Христову; и вси въ ней одной ключовъ владзы абы заживали.

57. Difficultas (art. 8). Christus Dominus verba illa: tibi dabo claves regni coelorum ad unum Petrum praesentibus omnibus aliis Apostolis dixit. Ergo uni Petro suprema potestas clavium est data.

Respondetur dicendo:

Augustinus (De agone Chr. c. 30) Non enim sine causa inter omnes Apostolos huius Ecclesiae catholicae personam sustinet Petrus: huic enim Ecclesiae claves Regni coelorum datae sunt, cum Petro datae sunt et cum ei dicitur ad omnes dicitur: Amas me? Pasce oves meas. Item (in Ps. 108). Nam si in Petro non esset Ecclesiae sacramentum, non ei diceret Dominus: Tibi dabo claves regni coelorum, quaecumque solveris etc. Si hoc Petro tantum dictum est non facit hoc Ecclesia, si autem et in Ecclesia fit, ut quae in terra ligantur, in coelo ligentur et quae solvuntur in terra, solvantur in coelo; quia cum excommunicavit Ecclesia, ligatur in coelo excommunicatus; cum reconciliatur ab Ecclesia in coelo solvitur reconciliatus. — De Rp. Eccl. I. p. 79—80. n. 22.

Exordium ab unitate proficiscitur, ut Ecclesia una monstretur (Cypr. Tr. 3 de Unit.).

Augustinus: Petrus multis scripturarum locis apparet, quod personam gestet Ecclesiae maxime illo in loco, ubi dictum est: Tibi dabo claves etc. — De Rp. Eccl. I. p. 78. n. 18; p. 80. n. 22.

Августинъ, въ главѣ 30-й, о подвизѣ христіанскомъ: „не безъ причины межи всѣми апостолами Соборной Церкви особу носить Петръ. Сей абовѣмъ Церкви ключѣ царства небесного даны суть, гды Петрови суть даны и гды ся ему мовить „если милуешь мя, паси овцы мои“. Той же въ выкладѣ псалма 108: ... „бо если бы въ Петрѣ не была Церкви таемица, не реклъ бы ему былъ Христось Господь „тобѣ дамъ ключѣ царства небесного, и што колвѣкъ розвяшешь на земли, будетъ розвязано на небѣ“. Если то толко Петру есть речено, теде Церковь того не чинить. А еслиж ся то въ Церкви дѣветъ, же штось колвекъ на земли звязуетъ, звязуется на небѣ; ... поневажъ гды отлучаетъ церковь, звязуется на небѣ отлученный, а гды принятый пріймованъ бываетъ отъ церкви, на небѣ розвязуется принятый“. — Р. И. Б. IV, 407.

Початокъ розмовы Христовы о будованю Церкви отъ едности выступуетъ, мовить св. Кипріанъ въ трактатѣ третемъ о едности церковной, абыся одна Церковь быти оказала“

Августинъ: „на многихъ писма святого мѣстцахъ Петрѣ оказуется, же особу на собѣ носить Церкви, а найособливѣй на мѣстцѣ томъ, гдѣ речено есть: „тобѣ дамъ ключѣ царства небесного“. — Р. И. Б. IV, 405—406.

Derelictis aliis testimoniis ex Augustino, quae apud Marcum Antonium reperiuntur (Tr. 124 in Jo; Sermo 30 de diversis; In l. 50. hom. 45), affert iam notum ex art. 2 Augustini eloquium in Retr. c. 21, ubi super Petrum dicitur fundari Ecclesia, quia Petrus personam Ecclesiae significat. Deinde concludit Zacharias: Ideo Christus Dominus ad Petrum solum praesentibus aliis Apostolis locutus est non ut eum monarcham super totam Ecclesiam statueret, sed ut in una persona Petri unitatem Ecclesiae significaret et ut in sua persona figuram Ecclesiae gereret ¹⁾).

58. Ad Kreuzae argumenta responsio (art. 9). In ultimo articulo primi capitis Palinodiae recenset Zacharias omnia argumenta patristica, quae Kreuza in „Defensione unionis“ in primo capite attulit. Enumerando nominatim et secundum ordinem, quo apud Kreuzam afferuntur: Chrysostomum, Basilium, Hippolytum, item Chrysostomum, Damascenum, Theophylactum, Ephremum et Cyrillum Hierosolymitanum quoad omnes, exceptis Theophylacto et Ephremo, dicit eos non esse contra se²⁾). Etenim nullibi dicunt Patres illi Christum verbis istis apud Mt. 16, 19 sq. monarchiam quandam statuere. Si hoc quoad Petrum verum esset, deberent etiam alii Apostoli monarchae appellari. Atqui hoc quoad alios non accidit. Ergo neque quoad Petrum locum habet³⁾). Quod autem Petrus fundamentum Ecclesiae nominatur et claves regni coelorum dicitur habere, hoc non sensu exclusivo intelligendum est, sed simi-

¹⁾ Такъ тебѣ о томъ учителевѣ церковныи вѣдати дають, для чего бы Иисусъ Христосъ зъ однимъ Петромъ при бытности всѣхъ апостоловъ о будованью церкви и о ключахъ царства небесного и о иныхъ тымъ подобныи розговлялъ, а не зо всѣми, не же бы его удѣльнымъ паномъ надъ апостолами и монархою надъ соборною церковію... презъ то чинилъ, але, якъ зъ тыхъ св. учителей вѣдати дается, абы одною особою Петровою означилъ едність Церкви и же бы Петръ въ особѣ своей носилъ фѣгуру всей церкви. — Р. И. Б. IV, 408.

²⁾ Доводъ, который зъ Златоустого на гл. 9 Матѣея, бесѣды 14, приводятъ, напротивъ намъ не есть... Другій доводъ, зъ Василия Великого приведенный, и той противъ намъ не есть... Доводъ, зъ Ипполита приведенный, и той Петра апостола монархою не чинитъ и противъ намъ не есть... Доводъ зъ Хрисостома на псаломъ 50 не есть противъ намъ и монархою Петра не чинитъ... Зъ Дамаскина св. доводъ, ...не есть противъ насъ и Петра монархою не чинитъ... Курилль св. Іерусалимскій, остатный въ ихъ доводахъ, не есть и той противъ насъ... — Р. И. Б. IV, 409—414 passim.

³⁾ Зачимъ если Петръ оттоль монарха Церкви, тебѣ и всѣ иншіи апостолове. Же они не суть, тебѣ анѣ Петръ. — Р. И. Б. IV, 410.

liter ac alii Apostoli fundamenta vocantur et potestate ligandi ac solvendi praediti esse dicuntur¹⁾.

Theophylactus autem et Ephremus nimis aperte contra argumenta Zachariae pugnant, quia super Petrum fundatam esse Ecclesiam dicunt²⁾. Quod cum Zacharias negare non potest, lectorem ad suum 2 articulum primi capitis remittit, ubi haec quaestio latius explicatur³⁾, Ephremi autem textum a Kreuza citatum ita secundum veteres libros liturgicos corrigit, ut sibi non convenientia verba omittit⁴⁾ orthodoxumque lectorem monet, ne testimoniis ab apostata (Kreuza) false allatis credat⁵⁾.

(Continuabitur)

¹⁾ Петръ называется каменемъ, якъ и другіи апостоли... гдыжъ всѣ божественные апостолове... каменѣми суть церкви, и въ проповѣдь евангелія посланы оставши, каменѣми суть вѣры (Р. И. Б. IV, 409—410). До котораго фундаменту будованье церкви, якъ и до ключовъ заровно всѣ иншіи апостолове зъ Петромъ належать (Р. Б. И. IV, 413). И не самъ ихъ (ключи) Петръ принялъ, але всѣ заровно апостолове приняли (Р. И. Б. IV, 414). А же учителя церковныи Петра святого верховнымъ або головою и переднѣйшимъ пишутъ, теды то, якоу реклъ, чинятъ не ижъ бы большую владзу и мощь оному приписовали, але взглядомъ особливыхъ даровъ персональных особы его власной и взглядомъ духовныхъ его цнотъ, якъ зъ нимъ посполу и Павла верховнымъ титулуютъ. — Р. И. Б. IV, 411.

²⁾ Theophilactus, na začalo 67 u Matheusza: „nagrada Piotrowi Pan, dając mu wielkie rzeczy, iż na nim ma budować Cerkiew“. Ephrem, na Przemienienie Pańskie, od osoby Chrystusowej mówi do Piotra: „ieśli tu zostaniemy (na gorze Thabor), Pietrze, com ci obiecał, iako się spełni, y Cerkwie n a t o b i e jako się zbuduią, y klucze krolestwa, ktoreś wziął, na iaką potrzebę będą“. — Р. И. Б. IV, 165—166.

³⁾ А што ся на Петръ будованья Церкви дотычетъ, до артикулу моего второго отсылаю сегожь роздѣлу, гдѣ о томъ достатечне и зъ св. Теофилакта. — Р. И. Б. IV, 413.

⁴⁾ Св. Ефрема истотныи слова тыи: „а если тутъ мѣшкати будетъ, то штомъ ти реклъ якъ будетъ. Церковъ якъ ся збудуетъ — ключи царства небесного, якъ приймешъ отъ мене“ — Р. И. Б. IV, 414.

Ephrem mówi do Piotra: ieśli tu zostaniemy Pietrze, com ci obiecał, iako się spełni y Cerkwie n a t o b i e iako się zbuduią y klucze krolestwa, ktoreś wziął, na iaką potrzebę będą. — Р. И. Б. IV 166.

⁵⁾ А ты, православный, уважай, якъ фальшиве свѣдоцтва зъ писма приводятъ апостата: не вѣрь, стережися! — Р. И. Б. IV, 414.

о. Др. Лев Глинка

Становище католицької Церкви до цивільних супруж і розводів та новий проект польської кодифікаційної комісії

(*Dr. Leo Hlynka — Doctrina catholica de matrimoniis civilibus et divortiis in comparatione cum proposito legis matrimonialis a Commissione Codificationis iuris Polonorum die 28 Mai 1929 approbato et a. 1931 iuris publici facto.*)

Doctrina catholica reicit matrimonia civilia fidelium tamquam violationes dignitatis matrimonii ut sacramenti, de quo statuere et praecipere ex voluntate Christi sola Ecclesia potest et debet; itemque nullo modo divortia matrimonii rati et consummati admittit praeter casum privilegii Paulini in favorem fidei, cum iuri divino („Quod Deus coniunxit, homo non separet“, Matth. 19,7) repugnent ac societati civili atque ipsi familiae valde nociva sint.

Lex matrimonialis a Commissione Codificationis iuris Polonorum proposita doctrinae catholicae contradicit cum matrimonia civilia etiam pro catholicis obligatoria inducat atque divortia faciliter obtinenda (etiam absque causa iudici a coniugibus communicanda) admittat. Ipsa permittit quidem coniugibus consensum matrimoniale in Ecclesia coram parrocho manifestandi, sed haec manifestatio consensus coram parrocho omni effectu iuridico privatur, nisi coniuges prius a magistratu civili testimonium defectus impedimentorum a iure civili statutorum obtinuerint et parrocho praesentaverint atque consensu iam manifestato instrumentum de matrimonio contracto a parrocho confectum magistratui civili praesentatum fuerit.

Episcopatus catholicus Poloniae propositum huius legis matrimonialis in epistola communi ad fideles tamquam iuri divino repugnans tamque sationem bolchevismi in familia et patriae valde nocivum declaravit atque omnes fideles hortatus est, ut omnes conatus facerent, ne hoc propositum lex fieret.

Супружжя, як інститут Божої встанови, що в своїй суті нормується Божими законами, є з природи річю святою, а в християн є св. Тайною і то так, що не може бути супружого контракту християн, який не був би рівночасно св. Тайною. З огляду на те, компетентною властю щодо супружжя в його суттєвих частях — супружого вузла, єдності, нерозривності, встановлення перепон і розрішування від них — є тільки церковна власть¹⁾. Світська власть є компетентна у християнських супружжях щодо цивільних наслідків супружжя (як на пр. спадкові справи, титули), а в поганських супружжях щодо всіх справ супружжя задля браку компетентної церковної власті²⁾. Тому, що Церква є самотньо компетентна в супружжх справах християн (бо їх супружжя є св. Тайною), всяке вмішування світської влади у справи важно перед Церквою заключених християнських супруж, поза справою цивільних наслідків, є порушенням Божого й церковного права та джерелом величезних шкід для суспільности. Цивільні закони зводять супружжя до чисто цивільного контракту, нищать його гідність, публичну пошану й релігійну природу та в той спосіб руйнують кріпку основу, на якій спираються тяжкі зобо-

¹⁾ Трид. Соб. сес. 24, кан. 4: „Si quis dixerit Ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia, a. s.“; кан. 12: „Si quis dixerit causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, a. s.“; в „Syllabus-i“ Пія IX, проп. 68, осуджено погляд, що Церква не має права вводити перепон розриваючих супружжя та що се право належить світській владі; в проп. 74 осуджено погляд, що: „Causae matrimoniales et sponsalia suapte natura ad forum civile spectant“. Лев XIII в енци. „Arcanum“: „Igitur cum matrimonium sit sua vi, sua natura, sua sponte sacrum, consentaneum est, ut regatur ac temperetur non Principum imperio, sed divina auctoritate Ecclesiae, quae rerum sacrarum sola habet magisterium. Deinde considerata sacramenti dignitas est, cuius accessione matrimonia christianorum evasere longe nobilissima. De sacramentis autem statuere et praecipere ita ex voluntate Christi sola potest et debet Ecclesia, ut absonum sit plane potestatis eius vel minimam partem ad gubernatores rei civilis velle transferre“.

Cod. Jur. Can. кан. 1016: „Baptisatorum matrimonium regitur iure non solum divino, sed etiam canonico, salva competentia civilis potestatis circa mere civiles eiusdem matrimonii effectus“; кан. 1038 § 1: „Supremae tantum auctoritatis ecclesiasticae ius est authentice declarare quandomam ius divinum matrimonium impediat vel dirimat“. § 2: „Eidem supremae auctoritati privative ius est alia impedimenta matrimonium impediencia vel dirimentia pro baptisatis constituendi per modum legis sive universalis sive particularis“.

²⁾ Поп. Cappello, De matrimonio. Romae 1927. n. 75—80; Chelodi, Jus matrimoniale. Tridenti 1921. n. 147; Wernz — Vidal, Jus matrimoniale. Romae 1928. n. 67—74.

в'язання, що повстали зі супружжя¹⁾. Тому Церква осуджує цивільні супружжя, в якій би вони формі в даній державі не приходили, чи обов'язковій (облігаторійній) чи довільній (факультативній) чи помічній (субсидіарній), та вважає їх за ніщо інше, як за конкубінати²⁾. Також кожний католик — що як такий не може опрокидувати чи заперечувати точно определеної католицької догми³⁾, а в нашому випадкові, що супружжя християн є св. Тайною — не може признати компетенції світської влади в супружних справах християн, а тим самим не може погодитися з цивільними супружжями⁴⁾.

Також рішучо негативне є становище католицької Церкви до цивільних розводів, з мотивів вгорі наведених. Спираючись на Божім обявленню⁵⁾ і на вимогах добра суспільности й родини та суспільної й родинної моралі, католицька Церква все обстоювала й нині неустрашимо обстоює нерозривність супруж взагалі, а зокрема християнського супружжя, з уваги на те, що воно є св. Тайною. Вона не вважає себе за компетентну давати дозвіл на розв'язання супружжя з виїмком трьох надзвичайних випадків, а саме: супружжя тільки заключеного а не довершеного, зложення торжественного обіту одним зі супругів супружжя заключеного та не довершеного й привилею віри або т. зв. Павлового привилею, а тим більше не признає й ніяк не може признати компетенції світської влади на розв'язання супружжя, бо воно є Божою установою й нормується Божими законами⁶⁾. Папа Лев XIII ось тими словами нап'ятував цивільні розводи в своїй кон-

¹⁾ Wernz—Vidal, op. cit. n. 589: „Etenim reducunt (sc. leges civiles) matrimonium ad contractum mere civilem, illius honorem, publicam aestimationem, naturam religiosam deprimunt atque ita subvertunt solidum fundamentum, cui innitantur necesse est graves obligationes ex matrimonio ortae“.

²⁾ Cod. Jur. Can. кан. 1012 § 2: „Quare inter baptisatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum“. Поп. Cappello, op. cit. n. 731; Chelodi, op. cit. n. 147, II; Wernz—Vidal, op. cit. n. 589—590.

³⁾ Трид. Соб. сес. 24 кан. 1: „Si quis dixerit, matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis a Christo Domino institutum, sed ab hominibus in Ecclesia inventum, neque gratiam conferre, anathema sit.“ Поп. Cod. Jur. Can. кан. 1012 § 2.

⁴⁾ Поп. Wernz—Vidal, op. cit. n. 588.

⁵⁾ Мат. 19,7: „Отже що Бог злучив, чоловік нехай не розлучає“.

⁶⁾ Cod. Jur. Can. кан. 1118: „Matrimonium validum ratum et consummatum nulla humana potestate nullaque causa praeterquam morte dissolvi potest“.

систеріяльній промові 16. грудня 1901, виголошеній проти проєктованого цивільною владою в Італії закону про розводи: „Кожний закон, що одобрює розвід, є несправедливий і є зневагою Бога і може допустити чужоложну злуку, але не може ніколи створити правдивого супружжя. Несправедливість є на стільки тяжшою, на скільки більше неможливо втримати розводи в наперед означених межах, бо-ж неможливо згасити відразу полумінь найбільше сильних пристрастей. — І даремне шукається опертя в примірах закордону в річі так наглядно злій. Бо чи-ж може множество грішників оправдати коли гріх“¹⁾

Ціла система проєкту супружого права кодифікаційної комісії є неприхильна для релігії і, розуміється, релігійного супружжя. Становище цілого католицького Єпископату в Польщі до того проєкту міститься в отсих словах: „Намірене право є суперечне з Божим правом. Намірене право є посівом большевизму у нас в родині. Намірене право грозить вітчизні смертельною духовою заразою і остаточним поразенням“²⁾. Проєктована система стремить до цілковитого зляїцизування інституту супружжя, виходячи з засади, що супружжя є інститутом цивільного права, а унормування цілоти супружого права належить до сучасної суверенної держави³⁾. Одначе члени кодифікаційної комісії не могли злегковажити цілком релігійности народів, які замешкують польську державу, і тому старалися — розуміється без шкоди для ляїцизації супружжя — ту релігійність народів задоволити охляпами, як от дозволили на вінчання перед душпастирем, що по проєкту є тільки тоді важне й дозволене, коли наречені виказалися посвідкою урядника цивільного стану, що не заходить ніяка перепона для їх супружжя⁴⁾.

¹⁾ La dottrina sociale cattolica nei documenti di Leone XIII. Pistoia 1928. Allocuzione Consist. 16. Dicembre 1901 — ст. 120: „Ogni legge che ratifichi il divorzio è iniqua e ingiuriosa a Dio e può permettere una unione adultera, giammai creare un giusto coniugio. E tanto più grave è l'iniquità in quanto che è impossibile contenere i divorzi entro limiti prestabiliti, così come è impossibile spegnere d'un tratto le fiamme delle più ardenti passioni. Invano poi si cerca il conforto degli esempi dall' estero, in cosa tanto evidentemente cattiva. La moltitudine dei peccatori potrà mai scusare i peccati?“

²⁾ Поп. „Ogędzie Episkopatu Polski w sprawie projektu prawa małżeńskiego“ — в „Prąd-i, miesięcznik-y polskiej inteligencji katolickiej“. Grudzień 1931. Том 21, ст. 224.

³⁾ Поп. Zasady projektu prawa małżeńskiego, opracował główny referent projektu prof. Karol Lutostański. Warszawa 1931. ст. 26—27.

⁴⁾ Komisja Kodyfikacyjna, Projekt prawa małżeńskiego. Warszawa 1931, Art. 25: „Ślub przed urzędnikiem stanu cywilnego, przed którym nie dokonano

Головно дві тези того проєкту, а саме про цивільні шлюби і про розводи, з якими вяжеться й питання судової компетенції в супружних справах, є неприємливі для католика.

Цивільні шлюби. — Становище кат. Церкви до цивільних шлюбів християн, в якій би формі вони не приходили, є рішучо негативне. Церква не вважає їх за завязок важних супруж, а тільки за конкубінати. Вона дозволяє вірним брати цивільні шлюби там, де вони є примусові, якщо вони їх беруть як чисту церемонію радше з любови до ближнього, *ad gravia mala evitanda* для супругів і потомства, ніж силою цивільного закону, що, як противний Божому заповідові, є неважний і не може мати для них обовязуючої сили¹⁾.

Проєкт супружого права в артикулах 18—30 подає постанови щодо чинностей, які попереджають супружжа, та щодо шлюбу. Компетенція щодо переведення тих попереджаючих супружжа чинностей, т. є сконстатування правної здібности у наречених до заключення супружжа та ствердження, що не заходять ніякі перепони для супружжа, належить виключно до урядника цивільного стану²⁾. Він теж — тільки в виїмкових випадках — оголошує оповіди наміреного супружжа³⁾ та видає посвідку браку перепон, без якої уділений шлюб вважається за неважний і позбавлений правних цивільних наслідків⁴⁾. Сам шлюб можна заключити або перед урядником цивільного стану або перед душпастирем

czynności przedwstępnych, oraz ślub przed duszpasterzem może być zawarty jedynie po uprzednim złożeniu im oryginału zaświadczenia braku przeszkód, wydanego przez właściwego urzędnika stanu cywilnego“.

¹⁾ Пор. *Cod. Jur. Can. кан. 1012 § 2; Capello, op. cit. n. 733; Chelodi, op. cit. n. 147, II; Wernz — Vidal, op. cit. n. 590.*

²⁾ Цитований проєкт. *Apt. 18: „Narzeczeni przystępując do zawarcia małżeństwa obowiązani są przedstawić właściwemu urzędnikowi stanu cywilnego: a) wymagane prawem dowody swej prawnej zdolności do wstąpienia w związek małżeński oraz braku do niego przeszkód; b) własne oświadczenie każdego z narzeczonych, że nie wie o istnieniu przeszkód do tego małżeństwa, w poprzednich rozdziałach niniejszego prawa wymienionych; c) także oświadczenie swych rodziców lub opiekunów, a w ich braku dwóch osób z pośród wstępnych lub rodzeństwa każdego z narzeczonych, które nie są w prawach obywatelskich ograniczone. — Apt. 24: „Po dopełnieniu czynności przedwstępnych przed właściwym urzędnikiem stanu cywilnego, narzeczeni mogą zawrzeć ślub, składając publicznie przed urzędnikiem stanu cywilnego albo przed duszpasterzem zgodne oświadczenie w przytomności dwóch świadków, że zawierają dożgonny związek małżeński*“.

³⁾ *Apt. 20.*

⁴⁾ *Apt. 22: „Jeżeli ani na podstawie złożonych dokumentów, ani na skutek dopełnionej zapowiedzi, ani z posiadanych skądinąd przez urzędnika stanu cywilnego*

признаного в Польщі віроісповідання, до якого належить один із наречених¹⁾). Одначе шлюб, заключений перед душпастирем, не має правних наслідків, якщо його не стверджено протоколом шлюбу та впродовж 3-х днів не предложено урядникови цивільного стану місця, в яким заключено шлюб, для виготовлення акту супружжа.

З наведених постанов виходить, що цивільні шлюби не є довільними (факультативними) в питомім значінню слова, а тільки примусовими. Цивільні шлюби є довільними тоді, коли полишається нареченим свободу вибору цілої правної системи супружжа — церковного чи цивільного.

В обговорюванім проєкті залишено вправді нареченим свободу вибору заяви волі перед цивільним урядником або душпастирем, але ту заяву волі перед душпастирем, яка — по канонічному праву — є основою започаткування супружжа³⁾), зведено до другорядної формальности, з одної сторони попереджаючими чинностями, які мають бути полагоджені перед урядником цивільного стану, без яких шлюб не може відбутися⁴⁾), а з другої сторони тим, що не признається правних наслідків самій заяві волі наречених як такої, а тільки узалежнюється їх від предло-

wiadomości, nie okaże się istnienie przeszkód do małżeństwa, narzeczeni otrzymają natychmiast zaświadczenia braku przeszkód“; арт. 25 (друга часть): „Ślub przed urzędnikiem stanu cywilnego, przed którym nie dokonano czynności przedwstępnych oraz ślub przed duszpasterzem może być zawarty jedynie, po uprzednim złożeniu im oryginału zaświadczenia braku przeszkód, wydanego przez właściwego urzędnika stanu cywilnego“.

¹⁾ Арт. 25 (перша часть): „Ślub może być zawarty przed którymkolwiek urzędnikiem stanu cywilnego Rzeczypospolitej albo przed duszpasterzem uznanego w Polsce wyznania, do którego należy jeden z narzeczonych“.

²⁾ Арт. 26: Ślub zawarty przed duszpasterzem ma skutek cywilny narówni ze ślubem zawartym przed urzędnikiem stanu cywilnego, jeżeli został przez duszpasterza należycie potwierdzony protokołem ślubu sporządzonym stosownie do przepisów ustawy o aktach stanu cywilnego i przedstawionym urzędnikowi stanu cywilnego miejsca zawarcia ślubu celem sporządzenia aktu małżeństwa“. — Projekt ustawy o aktach stanu cywilnego. Warszawa 1931. Арт. 137: „Duszpasterz, przed którym zawarto ślub, sporządza protokół ślubu w trzech egzemplarzach w księdze protokółów ślubu“... „Protokół ślubu powinien być dostarczony urzędnikowi stanu cywilnego najpóźniej w ciągu trzech dni“.

³⁾ Cod. Jur. Can. кан. 1081 § 1: „Matrimonium facit partium consensus inter personas iure habiles legitime manifestatus, qui nulla humana potestate suppleri valet“.

⁴⁾ Поп. арт. 18, 19, 22, 25.

ження протоколу шлюбу урядникови цивільного стану й виготовлення акту супружжя¹⁾. — На основі того проєкту мусять наречені, під загрозою неважності супружжя перед цивільним правом і позбавлення його цивільних наслідків, полагодити перед урядником цивільного стану усі ті чинності, що попереджають шлюб, хочби вони брали шлюб церковний. Ті попереджачі чинності відносяться до правної здібності наречених до закінчення супружжя та до ствердження, чи не заходять які супружі перепони, передбачені проєктом супружого права, отже справи, які відносно християн належать виключно до компетенції церковної влади²⁾. — Таким чином проєктодавець старалися зробити, щоби, як каже приповідка, і вовк був ситий і коза ціла, себто зляїцизувати інститут супружжя та віддати його під майже виключну компетенцію цивільного права й цивільної влади і щось зробити для релігійних почувань горожан держави. Вправді дозволено складати заяву волі перед душпастирем у церкві, але таку заяву, саму в собі, позбавлено правних наслідків. Ті правні наслідки узалежнено від другорядних річей: від чинностей, що попереджають шлюб, і від виготовлення акту стану, які віддано виключно в руки цивільної влади³⁾ так, що заява волі наречених перед душпастирем осталася порожньою церемонією без значіння.

Виходячи з заложення, незгідного з наукою католицької Церкви, що супружжя є інститутом цивільного права та що унормування цілості супружого права належить до сучасної суверенної держави, віддав проєктодавець супружі справи всіх громадян цивільній судовій компетенції⁴⁾. Щоби дати сьому бодай

¹⁾ Арт. 26 (див. текст під нотою 2 ст. 32).

²⁾ Cod. Jur. Can. кан. 1038 § 1: „Supremae tantum auctoritatis ecclesasticae est authentice declarare quandonam ius divinum matrimonium impediatur vel dirimat“. § 2: „Eidem supremae auctoritati privative ius est alia impedimenta matrimonium impediuntia vel dirimentia pro baptisatis constituendi per modum sive legis universalis sive particularis“.

³⁾ Projekt ustawy o aktach stanu cywilnego. Warszawa 1931. Арт. 1: „Obowiązki urzędnika stanu cywilnego lub jego zastępcy oraz obowiązki nad urzędami stanu cywilnego może pełnić jedynie osoba świecka, nie zajmująca stanowiska w hierarchji kościelnej“. Навіть поліцаї можуть бути урядниками цивільного стану, але рішучо виключені духовні особи. Арт. 15: „Naczelnicy gmin, urzędnicy magistratów, starostw, pisarze gminni, nauczyciele szkół powszechnych, oraz urzędnicy policyjni nie mogą się wypowiedzieć od przyjęcia obowiązków stanu cywilnego lub jego zastępcy“. — З наведених артикулів виразно пізнати антицерковний і антирелігійний дух обговорюваного проєкту.

⁴⁾ Projekt prawa małżeńskiego, арт. 81: „Sprawy małżeńskie wynikające ze stosunków objętych niniejszem prawem należą do sądów powszechnych“.

позірну правну основу, проєктодавець вже в самому започаткуванні супружжя — шлюбі переніс усю вагу, все правне значіння на ті акти, зв'язані зі шлюбом, які віддав у руки цивільної влади, т. є передвступні чинності перед шлюбом та виготовлення акту цивільного стану по шлюбі, без яких заява волі наречених перед душпастирем у церквою приписаній формі не має ніякого значіння перед цивільним правом. Головний референт проєкту проф. Лютостанський у своїм рефераті „Zasady projektu prawa małżeńskiego“, Warszawa 1931, на ст. 91 так в'яснює справу судової компетенції: „Jurysdykcji sądu cywilnego podlega oczywiście i w tym przypadku tylko akt cywilny. Sąd cywilny ocenia ważność tylko aktu cywilnego t. j., czy zachowano warunek uzyskania zaświadczenia braku przeszkód, prawem cywilnem przewidzianych, czy nastąpiło oświadczenie małżeńskie, przez prawo cywilne wymagane i zgodnie z tem prawem stwierdzone, oraz czy urzędnik stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa. Ważność ślubu kościelnego, w szczególności ważności małżeństwa sakramentalnego, sąd cywilny w żadnym razie nie rozpatruje“. Проєктодавець заступає і переводить давно опрокинену католицькою Церквою тезу, будьтоби таїнственність християнського супружжя можна було відділити реально від контракту¹⁾ і супружий контракт, як цивільний акт, віддати вповні під цивільну юрисдикцію, а св. Тайну, як щось

¹⁾ Пій IX. осудив погляд, будьтоби св. Тайна була чимсь акцесорійним для супружжя і таким, що дається від нього відділити в „Syllabus-i“ prop. 66: „Matrimonii sacramentum non est nisi quid contractui accessorium ab eoque separabile, ipsumque sacramentum in una tantum nuptiali benedictione situm est“.

Лев XIII в енци. „Arcanum“: „Nec quempiam moveat illa tantopere a regalibus praedicata distinctio, vi cuius contractum nuptiale a sacramento distinguunt eo sane consilio, ut Ecclesiae reservatis sacramenti rationibus contractum in potestatem arbitriumque principum civitatis. Etenim non potest huiusmodi distinctio seu potius distractio probari, cum exploratum sit in matrimonio christiano contractum a sacramento non esse dissociabilem, atque ideo non posse contractum verum et legitimum consistere, quin sit eo ipso sacramentum. Nam Christus dignitate sacramenti auxit matrimonium, matrimonium autem est ipse contractus, si modo sit factus iure. Huc accedit, quod ob hanc causam matrimonium est sacramentum, quia est sacrum signum et efficiens gratiam et imaginem referens mysticarum nuptiarum Christi cum Ecclesia. Istarum autem forma et figura illo ipso exprimitur summae coniunctionis vinculo, quo vir et mulier inter se colligantur quodque aliud nihil est, nisi ipsum matrimonium. Itaque apparet omne inter christianos iustum coniugium in se et per se esse sacramentum, nihilque magis abhorere a veritate, quam esse sacramentum decus quod-

від контракту окремого, віддати під юрисдикцію Церкви. Він допускає судову компетенцію Церкви в супружних справах відносно своїх вірних, але тільки в крузі внутрішнього свого самоврядування¹⁾, себто, рішення церковних судів держава вправді толєрує, але не признає їх за правосильні²⁾ перед державним правом.

В проєкті прийнято вправді формально засаду, що супружжа має бути тривке так з уваги на вможливлення розвою родини, як з огляду на добро суспільности³⁾. В ньому навіть вимагається, щоби наречені при шлюбі складали перед цивільним урядником або душпастирем і двома свідками заяву, що вони заключають досмертний супружий союз (арт. 24). Та тривкість супружжа по проєкту не є ідентична з нерозривністю супружого узла, не є ідентична з досмертним триванням важно заключеного супружжа, як се виходило би з арт. 24. Засада тривкості супружжа підчеркнена в проєкті тільки теоретично й абстрактно, бо коли йде про конкретні постанови проєкту, які боронили би й наказували тривкість супружжа,—то їх в проєкті годі знайти. Зате є постанови, які облекшують розлуку супружжа й розвід. Бездітні супруги висше 25-ти літ по 3-х літах супружого життя можуть за обопільною згодою старатися в суді про розлуку без подання причин⁴⁾. Коли вони у суді потвердять своє зголошене жадання, суд дозволяє їм сепарацію на один рік (арт. 55, 56), а по упливі року на необмежений час (арт. 57).

dam adiunctum aut proprietatem allapsam extrinsecus, quae a contractu disiungi ac disparari hominum arbitrato queat".

¹⁾ Арт. 81: „Jurysdykcji sądów powszechnych nie naruszają przytem przepisy któremi uznane w Rzeczypospolitej kościoły i wyznania kierują się w zakresie swego samorządu wewnętrznego w stosunku do swych wyznawców“.

²⁾ Karol Lutostański, Zasady projektu prawa małżeńskiego. Warszawa 1931. стр. 89: „Projekt przekazuje spory w sprawach, powstałych ze stosunków, objętych cywilnem prawem małżeńskim, sądom powszechnym, które są jedynemi sądami, mogącemi wyrokować z mocą prawa państwowego“; стр. 90: „...wyrok, sądu duchownego nikomu nie zamyka drogi do sądu cywilnego, który stanowi o małżeństwie, jako o instytucie życia cywilno-społecznego i o skutkach w tej tylko sferze życia państwowego“.

³⁾ Пор. Lutostański, op. cit. стр. 46—47.

⁴⁾ Арт. 54: „Małżonkowie w wieku powyżej dwudziestu pięciu lat nie mający wspólnego małoletniego potomstwa i zdolni do działań prawnych, mogą za zobopólną zgodą, po trzyletniem trwaniu małżeństwa, wystąpić do sądu o rozłączenie (separację) bez podania powodów“.

Але й на жадання тільки одного супруга суд може вирішити сепарацію, якщо признає, що згляд на добро дітей не перешкоджує сепарації, а також якщо ствердить заіснування постійного розкладу супругого життя з таких причин: чужоложства, наставання на життя супруга або його дітей, тяжкої образи, зневаги (*potwarz*), позбавлення супруга родительської власти, відмови засобів на удержання родини, залишення спільного помешкання, засуду на кару позбавлення свободи понад 5 літ, поповнення ганьблячого проступку, гулящого або розпустного життя, виконування ганьблячого занятя, пянства або наркоманії, заразливої венеричної недуги, умової хвороби, що триває від 3-х літ, полової немочи перед 50-м роком життя, а також перед упливом 10 літ супружжя; блуда при заключуванні супружжя щодо особи супруга, його цивільного стану, громадянства, віроісповідання або таких суттєвих його прикмет, які становлять правну перепону для супружжя або грозять здоровлю обжаловуючого і його будучого потомства, або таких, що їх загально вважається за ганьблячі для чести супруга, примусу до супружжя, відмови доповнення церковних церемоній мимо приречення, даного при акті супружжя¹⁾. Скаля причин, які уповажняють супруга до жадання сепарації, як се їх видно з вичислення, є така велика, що ледви чи зайде яка помилка й пересада в твердженню, що нею обняті всякі можливости хочби троха незгідного практичного супругого життя та отворено широко браму для заспокоєння особистих примх супруга проти абстрактно голошеної засади тривкості супружжя. Всі наведені причини уповажняють суд до вирішення сепарації на неограничений час²⁾. Вони є також вистарчаючі для розв'язання супругого вузла взагалі, бо після трилітньої сепарації суд може вирішити, на жадання одного супруга, заміну сепарації на розвід, якщо добро малолітніх дітей не стоїть тому на перешкоді³⁾. Вистарчальність тих-же самих причин для сепарації і для розводу головний референт проекту, проф. Лютостанський, мотивує тим, що для тривкості супружжя є рівнодушною річю, в який спосіб супруги (кожний зокрема) уладжують собі своє власне життя, коли те життя не є вже спільне⁴⁾. — Та ледви, чи можна опрокинути погляд,

¹⁾ Арт. 58.

²⁾ Арт. 61.

³⁾ Арт. 77.

⁴⁾ Zasady prawa małżeńskiego, str. 84: „Z punktu widzenia tej trwałości jest rzeczą obojętną, jak małżonkowie urządzają sobie każdy własne życie, skoro to życie nie jest wspólne“.

що чим більше є правом признаних причин, які уможливають правні розводи, тим більше розводів у практиці приходить, як теж і те, що для тривкості супружжя цілком не є однаково, чи право дозволяє супругам заключити нове законне супружжя, чи їх тої можності позбавляє. Надія на можливість заключення нового супружжя, хороненого законом, дасть понуку до старання про розвід багатьом таким, що без того, проживши в сепарації якийсь час, вертали-б назад до супружого життя. Сепарації є раною для тривкості супружжя, яка в деяких випадках вилічується, якщо не спинено доступу відживлюючих соків для рани, натомисть розводи є смертним ударом для тривкості супружжя. Тому не може бути рівнодушне для тривкості супружжя, в який спосіб супруги — кожний зосібна — уладять своє життя, якщо перервано спільне життя. — По думці проєкту супруги по 3-ох літах спільного життя можуть розійтися за обопільною згодою, виявленою перед судом (арт. 54), або на жадання одного супруга, з причин поданих в арт. 58 по судовім рішенню, — а по 7-ми літах або й скорше (арт. 77) осягнути цілковитий судовий розвід і заключити нове супружжя.

Католицька Церква, спираючись на Божім обявленню: „Що Бог злучив, чоловік нехай не розлучає“, відкидає розводи супружжя взагалі, а зокрема розводи в супружжях християн тому, що Христос підніс їх до гідности св. Тайни, не легковажучи при тім і мотивів чисто природного характеру, як огляд на добро й розвій родини, яка може якслід розвиватися тільки при нерозривности супружого вузла, та огляд на добро суспільности.

Проєкт є явно ворожий католицьким принципам про супружжя, зокрема принципови нерозривности супружжя. З ним католик не може погодитися, якщо хоче бути католиком не тільки з імени, з метрики, але дійсним і вірним науці католицької Церкви. З ним католик не повинен погодитися, бо знає вже осуд католицького Епископату Польщі, який кінчиться зазивом:

„Взиваємо католиків, зробити все, щоби проєкт того супружого права був погребаний.

Взивасмо католиків, щоби всі безоглядно пішли за голосом Церкви. Той проєкт мусимо всі поборювати.

Взиваємо тих, що люблять Христа, що є послушні Христови, зробити все, щоби знівечити той страшний і дуже шкідливий замір“ ¹⁾).

¹⁾ Див. P r a d, Grudzień 1931. Т. 21, ст. 224, 225.

Др. Ярослав Пастернак

Коротка археологія західно-українських земель

(Огляд доісторичних, ранно-історичних і християнських часів)

(Dr. Jaroslav Pasternak — L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, protohistorique et chrétienne)

(Aperçu sommaire)

Les traces les plus anciennes d'une population humaine sur les terres ouest-ukrainiennes sont liées à la culture moustérienne de la période paléolithique ancienne. Ce n'est qu'en Galicie qu'on a retrouvé des témoins de cette culture. En Volhynie la culture la plus ancienne est l'aurignacienne de la période paléolithique plus récente. C'est à celle-ci, d'ailleurs, qu'appartient la grande majorité des trouvailles paléolithiques galiciennes, principalement sur le cours moyen du Dnister. Il est à présumer, que la Transcarpathie, la Boucovine, la Pidlachie et la Polésie n'eurent aucune population pendant le paléolithique.

Durant l'époque mésolithique, sur toute l'étendue de la Volhynie, y incluse sa partie galicienne, apparaissent les cultures microlithiques, notamment la culture swidérienne et tardenoisienne, et voir même déjà la culture protonéolithique campignenne. En Transcarpathie, nous avons une seule trouvaille jusqu'à présent, qui appartienne à cette période, notamment la trouvaille de Korlath. Ce sont les outils de silex qui se rattachent aux modèles campignens.

Ce n'est que pendant l'époque néolithique que les terres ouest-ukrainiennes furent peuplées, avec densité, par plusieurs tribus de diverse provenance. Seule autochtone était la population douée d'une culture du Boug, dont les traces se retrouvent sur une large étendue du San au Dniéper. Cette population laissa après elle les premiers tombeaux connus chez nous, tombeaux disposés en coffres en pierres. Un autre groupe de population autochtone avait une culture propre au microlithe néolithique. A la seconde période de l'époque néolithique vint en Galicie un petit groupe d'hommes de Silésie porteurs de céra-

mique rubanée, puis de Silésie encore, vinrent des influences culturelles liées à la céramique nordique et cordée. La population de la Transcarpathie orientale possédait une culture bucienne avec des instruments de silex et d'obsidien, tandis que l'ouest transcarpathique vivait un peuple à céramique cannelée.

Un phénomène caractéristique de la période énéolithique c'est la culture de la céramique peinte, (venue d'Ukraine et de Transsylvanie) avec les premiers fabricats métalliques (cuivre) et probablement un cérémonial funéraire de crémation. La culture locale du Boug offre alors, dans son inventaire, beaucoup de hâches en pierre, originaires des lieux mêmes et aussi du nord baltique. Sa population ensevelit ses morts dans une position repliée sous de hauts tumulus. La Transcarpathie, plus riche en cuivre, avec la culture bodrogkérészturienne fait l'importation de les produits en métal en Galicie et en Boucovine.

La première époque du bronze trouva la Galicie à peu près dépeuplée, car à la suite de la sécheresse, sa population avait émigrée à l'est. A sa place, sont venus, à partir de la seconde époque du bronze des émigrés de Transcarpathie qui, toute entière, était peuplée par les Thraces. A la fin de l'époque du bronze, ils avaient occupé tout la Poçoutié et la Boucovine et entretenaient un commerce très florissant de produit en bronze comme le prouvent les nombreux dépôts d'objets de bronze qu'on découvre fréquemment. C'est également à eux, très probablement, qu'il faut attribuer les dépôts connus d'objets en or, découverts à Mychalkiv. De l'est vinrent en Podolie et dans la Volhynie galicienne des Cimmériens et de l'ouest un peuple avec la culture „lusacienne" et d'un cérémonial funéraire de crémation. Ces deux groupes des cultures se sont, dans la suite réciproquement assimilés l'un à l'autre à la période de Hallstatt et produisirent une culture du type Čechy-Vysocko. Néanmoins, à part les deux éléments susnommés, cette culture dénote encore des influences de la culture scythique, ce qui constitue probablement la première trace sure d'une infiltration slave sur nos territoires de l'ouest, si l'on tient l'appartenance ethnique de la culture lusacienne pour non encore identifiée. A part cela, vers le cours supérieur du Boug s'étendait encore la culture de Hallstatt avec tombeaux à caisses et incinération, qui appartenait probablement aux Germains. Le Pokoutié était alors occupé par les Gètes thraces.

Durant la période latène, nos territoires de l'ouest tombèrent sous une forte influence de la culture celte des gaulois, qui avaient occupé toute la Transcarpathie et apportèrent avec eux une culture du type Stradonice. Ils apportèrent aussi les premières monnaies qu'ils fabriquaient en or, selon les modèles grecs. Alors également vinrent chez nous les Bastarnes de race germanique que s'introduisirent par les cols des montagnes jusqu'en Transcarpathie.

Vers l'époque de la naissance du Christ, nos terres entrèrent dans la sphère des influences de la culture des provinces romaines du Danube, influence, qui dura presque quatre cents ans sans discontinuer. Cette influence nivelatrice, renforcée par des échanges commerciaux fort actif (dépôts découvert) est particulièrement facile à observer sur la culture des Germains Bastarnes et des Goths qui, venus des provinces baltiques, s'avancèrent jusqu'aux bords de la Mer Noire et y créèrent, sous l'influence de l'art colonial grec et de certains éléments culturels orientaux, de nouvelles formes culturelles, connues plus tard en Occident, pendant la période de la migration des peuples, sous le nom de culture mérovingienne. Les pièces d'orfèvrerie de cette époque sont couvertes d'entrelacs et d'ornements animaliers, tandis que leur céramique, bien profilée, est exécutée en terre grise, bien nettoyée, et à l'aide de la roue. La Transcarpathie voisinait alors avec la province de Dacie, conquise alors par Trajan, qu'occupèrent dans la suite diverses tribus germaniques, défaites, à leur tour, au IV-e siècle par les Huns.

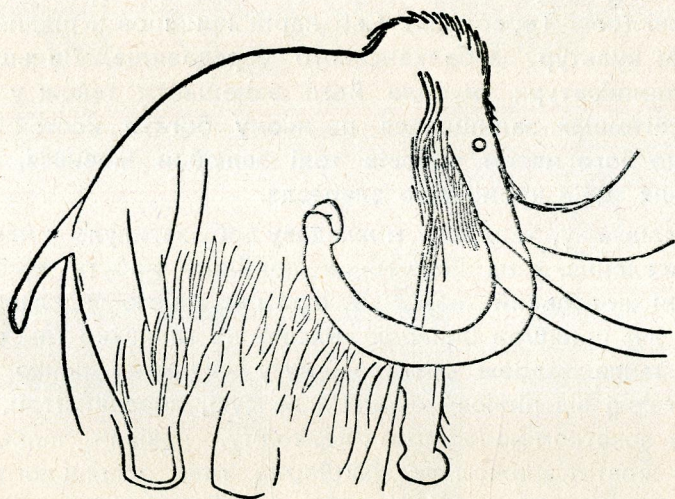
Les Huns furent suivis par une autre peuplade d'Asie d'origine turque, les Avars, qui venus en Europe, pénétrèrent jusqu'en Volhynie, au pays des Doulibes. Peu de temps avant eux arrivèrent les Goths et Slaves, battus par les Huns.

La présente revue, nous la terminons par l'époque des enceintes, dont la seconde moitié appartient déjà chez nous à l'histoire chrétienne. Tous nos territoires étaient déjà pour de bon peuplés par les Slaves. En dehors d'eux apparurent également des Magyars en Transcarpathie qui vinrent en Hongrie au IX-e siècle. La culture slave des VI-e—VIII-e siècles, très pauvre, laissa fort peu de traces et ce n'est qu'à partir du IX-e siècle que nous trouvons chez nous beaucoup d'objets de fouilles qui dénotent de fortes influences kiéviennes et byzantines, spécialement quant à l'ornementation. Tant que dura le paganisme, le rite funéraire consistait en incinération, ce qui fut évidemment évincé par le christianisme. Les tombeaux à squelettes de cette époque sont à reconnaître par la position rituelle du mort et par diverses petites croix à deux croisillons en métal et en pierre. Parmi eux, la première place appartient assurément aux „encolpions“ de bronze, composés de deux parties. D'entre les édifices monumentaux de cette reculée période chrétienne, il n'est presque rien resté: la mieux conservée — c'est l'ancienne église grecque St. Pantaléimon à Halitch aujourd'hui transformée en église latine St. Stanislas.

I. Палеоліт.

Перші безсумнівні сліди найстарших початків людської культури на землі припадають на початок квартеру, чи точніше: на тепліші періоди останньої ледової доби. Ті часи називаємо камінною добою, бо ужиткове знаряддя, що його потрапив собі зробити первісний чоловік, було майже виключно камінне. Жадних металів він ще не знав, так само не вмів ще робити горщиків із глини, а тим самим не міг жититися вареною стравою, тільки печеною або сирою.

Цілий довгий розвій людської культури у камінній добі ділимо на дві головні розвоєві фази, старшу й молодшу, і тому першу з них називаємо старшою камінною добою або з грецького палеолітом, а другу молодшою камінною добою або неолітом.

Мамут. Палеолітичний рисунок на слоновій кости (з Франції).

Кожна з них виказує цілий ряд розвоєвих степенів та етнічно чи територіально різних культур, на яких дається прослідити стала переміна одних типів знаряддя у другі, — сталий, хоч повільний розвиток під впливом набутого досвіду, технічних удосконалень та все змінчивих уподобань.

І так у палеоліті розрізняємо від 1869 р. за Mortillet-ом культуру шельську, ашельську та мустерську, що творять разом старший палеоліт, і культуру орінязьку, солютрейську та мадленську, які виповнюють час тривання молодшого палеоліту.

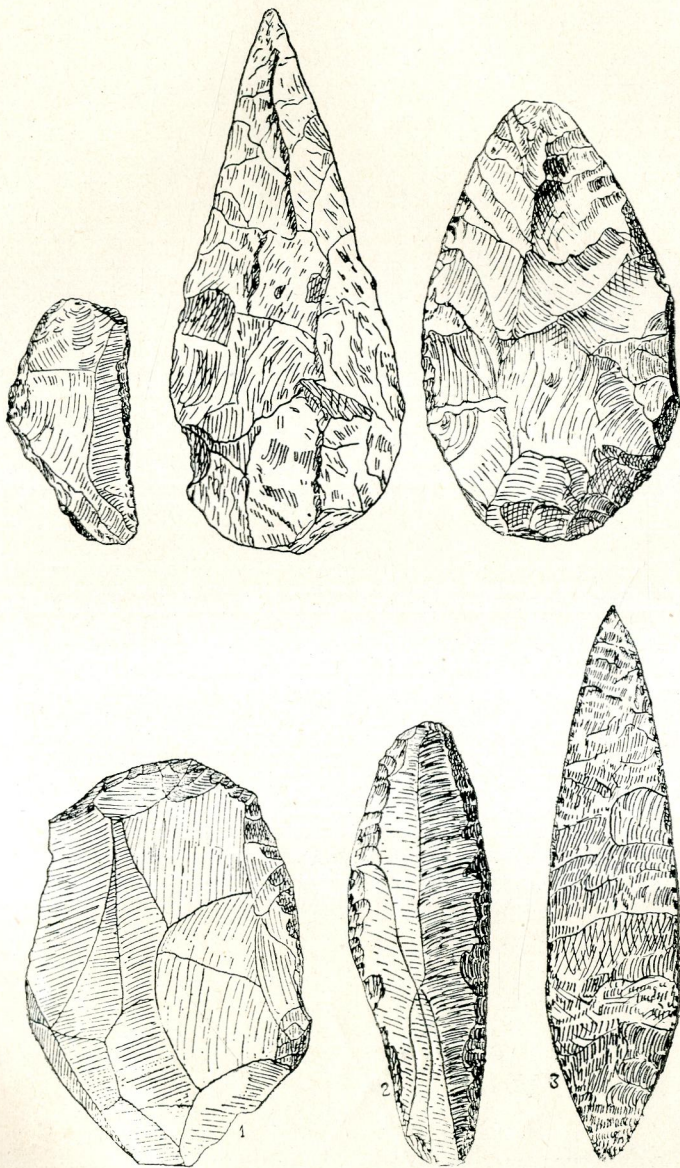

В часі тривання шельської культури було в Європі тепле підсоння й чоловік вів кочівне життя під голим небом над берегами рік, полював на слонів, носорожців та іншу дичину і збирав їдомі земні плоди та дикі овочі. З його кремінного знаряддя збереглися в землі великі, грубо оббивані „ручні клини“ мідялової форми, а попри них різні ножики та скробачі. Не вдаємося тут у точніший їх опис, бо шельської культури не було взагалі на Україні, а так само не знайдено у нас досі слідів і слідуючої, а шельської культури, коли підсоння стало вже холонути й появився мамут з довгою шерстю, печерний лев та медвідь. Чоловік потребував уже теплої одежі, що бачимо з різного дрібнішого кремінного знаряддя до обрібки шкір та їх зішивання.

Щойно з часу тривання третьої, мустерської культури є сліди палеолітичного чоловіка у Галичині, а саме в печері у Пекарах (пов. Краків) та в Касперівцях (пов. Заліщики) і в Янові (пов. Тереховля). Сей нарід прийшов з півдня та приніс свою культуру з балканського середовища. Дальше обниження температури змусило його замешкати також у печерах, де при огнищах залишилося по ньому багато костей з дикого коня, що його мясом чоловік тоді залюбки живився, та цілий ряд нових типів кремінного знаряддя.

У слідуючу, теплішу, міжледову добу загинуло у нас мустерське населення, а на його місце прийшов мабуть автохтонний в Європі ловецький нарід з оріняцькою культурою. Щойно він прийшов більшою масою на галицьке та східне Поділля і заняв вздовж Дністра смугу скельних печер, а також і прилягаючі від півночі околиці, де сухі, морозні вітри, що настали з початком молодшого палеоліту, навіяли кількадеметрові верстви жовтої глини-лєсу. Найстарші типи оріняцького кремінного промислу відкрив Л. Чикаленко у Городку біля Рівного на Волині. В Галичині знана була до недавня тільки одна отверта пізно-оріняцька стоянка у Глинянах (пов. Перемишляни), і щойно тереновим дослідям Ю. Полянського з останніх шести літ завдячуємо сьогодні відкриття біля 30 пізно-палеолітичних — переважно оріняцьких — отвертих стоянок. Рівночасні розшуки М. Рудинського (Київ) на східньому Поділлі ствердили, що ціле середнє Подністров'я являється перед нами як одноцільна периферія середно-європейської провінції пізньої оріняцької культури.

Оріняцька людина не знала вже грубих „ручних клинів“, типових для старшого палеоліту, а роблених з цілих кремінних

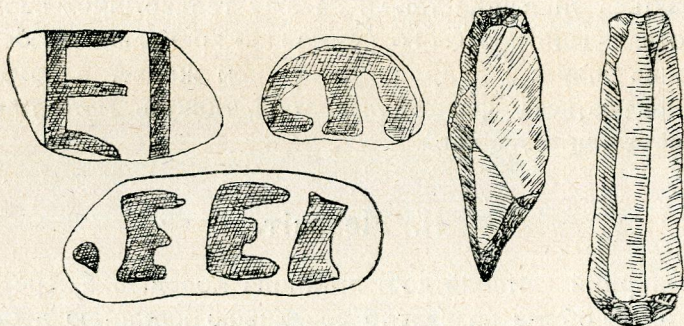
Палеолітичне кремінне знаряддя
L'époque paléolithique

Горішній ряд: 1. Різак шельської культури. 2. Ручний клин шельської культури. 3. Ручний клин ашельської культури. Долішній ряд: 1. Скробач мустерської культури. 2. Різак оріняцької культури. 3. „Лавровий листок“ солютрейської культури.

ядрищ. Замість них вироблювала вона менше знаряддя з відщипків від таких ядрищ, що доходило часом до дуже дрібних, так зв. мікролітичних форм. В оріняцькій культурі появляється також перше кістяне оружя та знаряддя. Перші прояви мистецької думки знайшли плястичний вислів у фігуральних різьбах зі слоневої кости, т. зв. „палеолітичних венерах“.

У слідуючій фазі молодшого палеоліту з т. зв. солютрейською культурою досягнуло охолодження підсоння свого шпилю. Мамутів і носорожців було чимраз менше, а їх місце заняв головно рен. Чоловік зі сією культурою прийшов до Європи зі сходу. Він перенісся з мешканням на добре до печер, де вироблював кремінне знаряддя вже відмінного типу, а між ним кремінні вістря на списи у виді великого лаврового листка, защерблюваного на цілій поверхні з обох сторін.

Памятки азильської культури (помальовані ріняки) та мадленської (рилець і скробач).
La culture azilienne et magdalénienne.

Знахідок зі солютрейської культури у нас ще нема та й не знаємо їх у нас і зі слідуючої, мадленської культури, що припадає вже на початок поледової доби. Підсоння було тоді ще досить студене, але мамутів і носорожців у нас вже зовсім не стало, а зате появилися різні роди товарини і пес, як перше домашнє звіря. Підупав виріб гарного кремінного знаряддя, а зате розвинувся кістяний промисл, головно виріб мисливського приладдя.

На сю добу припадає розцвіт палеолітичного мистецтва й тоді, попри плоскорізьбу та плястику, перше місце займають дійсно гарні краскою та рисунком малюнки диких тварин на стінах замешканих печер. У нас їх зовсім нема.

На азильській культурі, якої у нас також ще не знайдено, кінчиться ряд палеолітичних культур Європи.

Населення старшого палеоліту належало до неандертальської раси, яку Чекановський навіязує до сучасного австралійсько-африканського типу, а населення молодшого палеоліту до раси кроманьонської та оріняцької (лєсової), яких окремі антропологічні типи виступають у незмінній формі серед сучасного населення Європи.

Гроби палеолітичного населення не збереглися у нас ніякі і тільки одну долішню щоку знайшов Ю. Полянський у Валяві перемиського повіту над Сяном. Тому годі робити на підставі лиш нашого матеріалу якінебудь висновки про духове життя палеолітичної людини. Одначе факт, що в чужих знахідках є в таких гробах нашийники з проверчених мушель та камінне знаряддя, вказує на безсумнівну віру в позагробове життя.

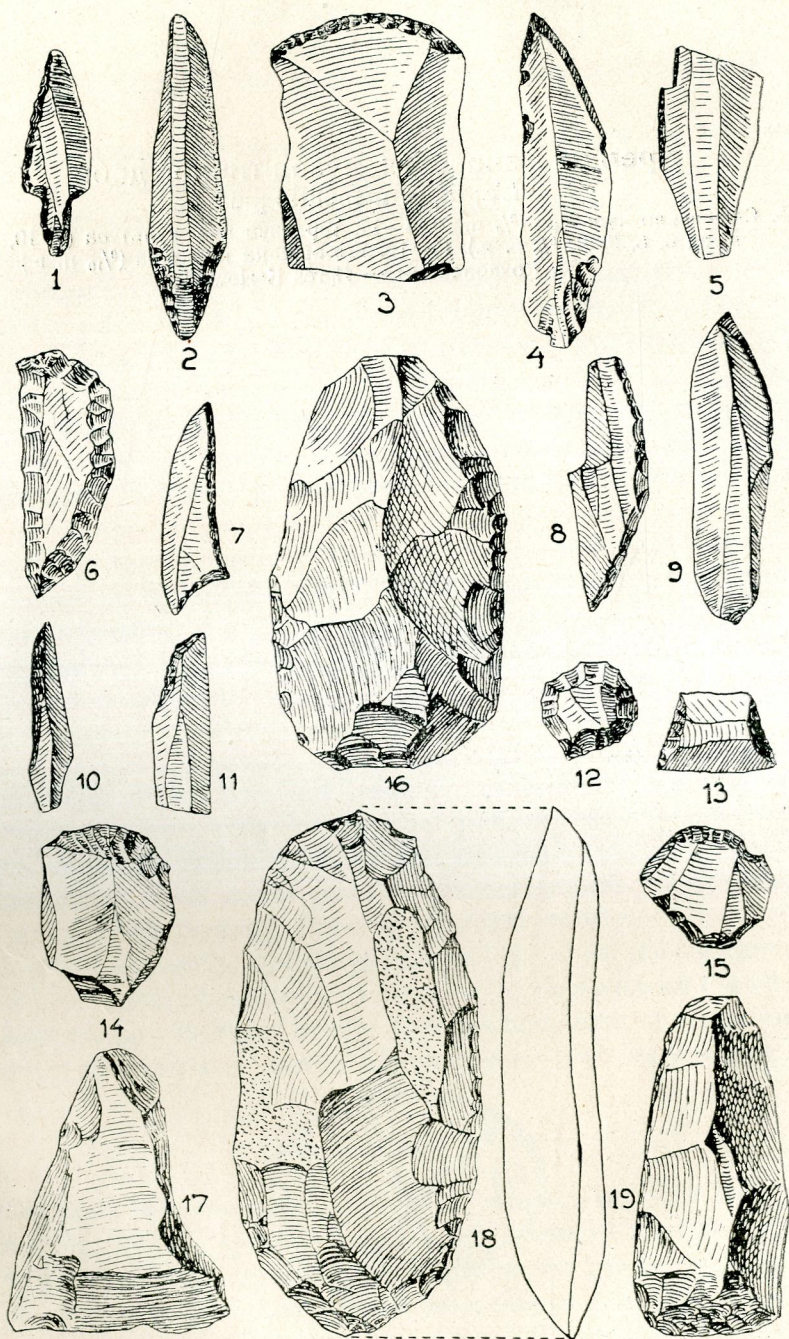
Датування палеолітичних культур є річю дуже зглядною, бо опирається виключно тільки на віку геологічних верстов та на випроваджуваній із сього релятивній хронології. Абсолютне означування віку є з природи річи неможливе, а цифри, що часом появляються у фаховій літературі, можуть мати тільки наскрізь теоретичне значіння.

II. Мезоліт.

По старшій камінній добі прийшла молодша, а переходовий час між ними обома називаємо середньою камінною добою або мезолітом. Підсоння було тоді тепле й сухе, у нас росло багато шпилькових і листкових лісів, а в них жили олені, дики та лосі, на яких полював тодішній чоловік. Він жив залюбки на піскових незарослих надмах як кочовий ловець, де лишив по собі сліди огнищ-стоянок та робітень кремінного, переважно мікролітичного знаряддя. Між його кістяними виробами є шила, голки та перші гребені. Одначе вони не прикрашені вже ніякими рисунками та плоскорізьбами, як на кінці палеоліту, і се викликає у нас вражіння, неначеби у мезолітичної людини завмерло усе мистецьке почуття, а журба за денну страву зайняла всі її думки й час.

У північній Європі появляється в мезоліті вже перший глиняний посуд, але у нас його ще тоді не знали.

З різних мезолітичних культур Європи знані на наших західніх землях три. Найстарша з них, свідерська культура, є ще епіпалеолітична, себто вяжеться безпосередно ще з палеолітом як місцева мішанина елементів оріняцької та солютрей-

Кремінне знаряддя мезолітичної доби
L'époque mésolithique

1—5. Свідерська культура ($\frac{3}{4}$ п. в.). 6—15. Тарденуаська культура (7, 10, 13, 15 п. в.; 6, 8, 9, 12 $\frac{5}{6}$ п. в.). 16—19. Кампінська культура ($\frac{9}{10}$ п. в.).
За Козловським — Après Kozłowski

ської культури. Типовий кремінний знаряд у сій культурі се велике вістря на стрілу, зроблене зі стрункого відщипку, що має краї кругом ретушовані та зазначену ніжку для ліпшого прикріплення до дерева чи тростини. Інше знаряддя дрібне, мікролітичне.

Стоянки ловецьких гуртків із свідерською культурою зустрічаються у нас тільки на піскових надмах Волині та північно-східної Галичини (Сокальщина). Їхні гроби ще зовсім незнані, а причина сього мабуть та, що незарослі піски вітер легко роздуває, переносить з місця на місце й при сьому відслонюються гроби, кости на сонці й дощі далеко скорше трупішіють, розпадаються в порошок, так що мезолітичні гроби могли зберегтися до наших часів тільки серед дуже сприятливих обставин.

Дещо пізніше замешкав там інший ловецький нарід, що прийшов з півдня та заходу як остання з іміграційних филь середземських народів з капською культурою до Європи. Він приніс зі собою т. зв. тарденуаську культуру. Її кремінний промисл також мікролітичний, а стоянки зустрічаються також тільки на піскових надмах. Гроби тарденуаської культури також ще незнані.

Наймолодша й остання з ряду у нас мезолітична культура се вже протонеолітична, кампінська культура, що прийшла на Волинь із північної України. Кремінний кампінський промисл витворив знову велике, грубе знаряддя з обтесаних ядрищ, а в сьому вже перші кремінні сокирки, зроблені тільки при помочі оббивання, при чому з відпадків роблено різні роди дрібнішого знаряддя. Кераміка й тут ще незнана.

Кампінські ловці жили теж на піскових надмах, де осталися тільки сліди їхніх стоянок, без ніякого сліду гробів.

Початок мезоліту припадає часово на т. зв. анцилюсову добу у геології, а кінець на початок літоринової доби, і се одиноке, що дасться певно сказати про його хронологію. Абсолютне датування — навіть приблизне — і тут неможливе.

III. Неоліт.

Молодша камінна доба припадає геологічно вже на повний квартал. Після сухого бореального клімату в мезолітичну добу прийшла довша фаза більших воздушних опадів, а се привело за собою мокрий, хоч теплий атлантійський клімат, а далше зріст лісів та мочарів і висший стан води в ріках. Се обме-

ження свободи міграційних рухів змусило мезолітичних кочевиків до зміни способу життя й мешкання та здобування собі поживи, а за новими формами життя пішли й важні зміни на полі духової та матеріальної культури. Чоловік витворює перші форми осілого громадського життя, гуртує свої житла в менші сталі оселі, закладає біля них погребовіща вже з певним порядком, стає хліборобом, держить рогатий скот і пса до помочі пастухам та винаходить гончарство і гладження кремінного, а відтак ще й верчення камінного знаряддя. В області релігійних понять та похоронних звичаїв бачимо дальші, сильніші прояви віри в позагробове життя та впливаючу з нього безсмертність душі. Численні археологічні знахідки вказують на далеко густіше, більш вязане заселення, що в ньому можна відріжувати вже — голов-но при помочі керамічного матеріалу — окремі культурні та може й етнічні групи і просліджувати їх обопільні культурні взаємини, мандрівки цілих племен чи лиш окремих елементів їхньої культури, означувати їх напрям та догадуватися їх причин і наслідків.

Молодшу камінну добу ділимо по сьогоднішньому станови дослідів на дві по собі хронологічно слідуєчі фази: чистий неоліт та перехідню, енеолітичну добу з появою перших металевих виробів. Певну границю між ними годі потягнути з огляду на тяглість їх розвою, бо тільки деякі прояви вказують на їх приналежність до двох різних фаз культурного розвою людства.

Найстаршою домашньою неолітичною культурою Галичини є культура неолітичного мікроліту, що є дальшою розвою фазою мезолітичної мікролітичної культури. Місцем осідку людности цієї доби були голов-но незарослі піскові надми, а характер селищ та окремих стоянок навіязує вповні до старшої, мезолітичної традиції. Вони розкинені майже по цілому краю, а дві більші їх групи знаходяться над Сяном в околицях Ярослава — Сіняви та над Вислою кругом Кракова. На рухомих пісках зустрічається там багато слідів кременярських робітень та стоянок з убогим інвентарем, на який складається дрібне, часто зовсім неорнаментоване черепа грубого глиняного посуду, багато дрібного кремінного знаряддя та більші, вже пригладжувані кремінні двостінні сокирки, в перекрою сочковидні. Між негладженим знаряддям подибуються голов-но скробачі з довгих ножиковидних відщипків з круглаво залусканим робочим кінцем або ретушованими цілими обома боками, ножики-різачки зо скісно стятим робочим кінцем, примітивні ще пилочки, округлаві сверлики та майже виключно серцевидні наконечники стріл. Далеко рідше

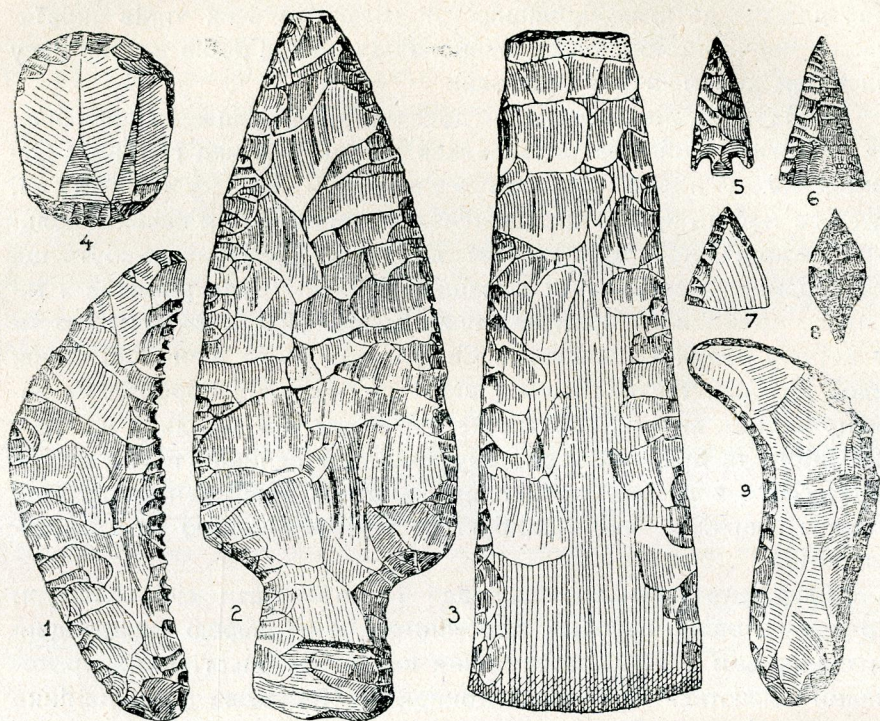
подибуються долотцеваті стрілки, а ще рідше їх форми з ніжкою, що навіязують ще до мезоліту. Значний відсоток різних стрілок між кремінним знаряддям вказує правдоподібно на те, що носієм сеї культури був нарід ловецький більше кочівничий ніж хліборобський. Був се нарід автохтонний на своїй землі ще від мезоліту, бо його свідерська культура навіязує у своїх головних формах кремінного знаряддя ще до пізно-оріняцьких і солютрейських типів українського надчорноморського пізнього палеоліту. Гробів з того часу ані форм кераміки ще не знаємо.

Інша протонеолітична — досі мало просліджена, але більше місцева — культура розвивалася рівночасно над горішнім Бугом, з чого й пішла її назва культури надбужанської. Було се мабуть просте продовження волинської кампінської культури мезолітичної доби, знаної добре в Овруччині, мабуть ще без кераміки. Ловецьке та домашнє знаряддя було роблене з місцевого крейдового кременя дуже доброї якості та пригожості до виробу великого знаряддя. Се було причиною пізнішої оживленої торгівлі так сирівцем у виді на половину оброблених великих ядриш, як і готовими вже виробами, що з огляду на свою показність та досконалу обрібку тішилися великим попитом. Доказом сього є значне поширення знахідок надбужанського кремінного знаряддя, яке подибується теж на Полісся та в околицях Київ.

Гладжене кремінне знаряддя першої фази сієї культури є репрезентоване грубими двостінними, в перекрою сочковидними сокирками з гладженням лише лезом. Типологічними прототипами являються тут грубі сокирки з Желехова (пов. Камінка струмилова) та з Гонятина біля Томашова на Холмщині, яких півкругле лезо зливається незаметно з боками та так витворює майже овальну форму. Можливо, що до найстаршої фази надбужанського неоліту належать також деякі мотики з оленячих рогів, але їх культурна приналежність ще нестверджена задля недостатчі супровідних знахідок з іншого матеріалу. Тодішні люди жили мабуть у примітивних ліп'янках з галуззя та очерету, ставлених на рівній землі, й тому з них не лишилися ніякі наглядніші сліди до наших часів. Їх гробів також ще не знаємо.

Друга доба надбужанського неоліту виказує значно більший культурний інвентар, а притім слідний розвій його поодиноких форм. Типова для сього часу двостінна клиновата сокирка розвивається в напрямі розширювання леза, яке є щоразто більше гладжене, та більшої плоскуватості поперечного перекрою. Інше

кременне знаряддя доходить аж до 20 см. довжини, що є характеристичною прикметою цілої надбужанської культури, та є все дуже старанно оброблене. Є се передусім довгі ножі-різакі з сильних відщипків зі сучком трикутні та трапезові в перекрою, різної величини скробачі з ретушю заокругленим робочим кінцем або й обома довгими боками, вістря на спис залускані на

Кременне знаряддя надбужанського неоліту.
L'époque néolithique (culture du Boug).

1. Серповидна пила з Пустомитів, пов. Львів ($\frac{5}{9}$ п. в.). 2. Вістря на спис з Орнатів, пов. Грубешів ($\frac{5}{9}$ п. в.). 3. Сокирка з Глубічка вел., пов. Тернопіль ($\frac{1}{2}$ п. в.). 4. Двобокий скробач із Сокальщини ($\frac{2}{3}$ п. в.). 5. Стрілка з ніжкою та крильцями зі Сокальщини ($\frac{2}{3}$ п. в.). 6. Трикутна стрілка зі Сокальщини ($\frac{2}{3}$ п. в.). 7. Трикутна стрілка з незалусканою підставою зі Сокальщини ($\frac{2}{3}$ п. в.). 8. Листовидна стрілка зі Сокальщини ($\frac{2}{3}$ п. в.). 9. Обскробувач зі Сокальщини ($\frac{2}{3}$ п. в.).
За Козловським (après Kozłowski).

цілій поверхні, та — такоюж технікою оброблені, для надбужанського неоліту найбільше характеристичні — кременні серпи (чи серповидні пилки) з рівним або вгнутим робочим боком, який є часто полірований вживанням. Наконечники стріл, а саме струнки, на цілій поверхні залускані стрілки з ніжкою та опущеними крильцями, доходять часто також більших розмірів.

Дуже часто зустрічаються малі серцевидні стрілки, знані у різних європейських неолітичних культурах, а на пр. типічні в культурі дзвоноватих чар. Кераміки і з цієї доби ще не знаємо задля недостатнього ще вивчення тогочасних стоянок, але вона мусіла вже бути, — грубої роботи, з якимсь ще може малосистемним орнаментом. Люди цієї доби копали собі на Київщині залюбки ями у могутніх верствах лесу, на східньому Поділлі замешкували теж скальні печери вздовж берегів Дністра, а в Галичині та на Волині, яких просторі лесові терени були тоді рідко покриті лісом, жили мабуть по давньому, в ліп'янках із хворосту.

На величину замешканого у нас терену в I—II неолітичну добу вказує географічне розміщення двостінних сокирок, грубих та тонких. Його полудневу границю tworили Карпати приблизно на лінії Городенка — Долина — Старий Самбір, а західню Сян в околиці Перемишля та західні межі нинішньої Яворівщини й Равщини. Північну границю вже тяжше означити задля гіршого стану дослідів над археологією Волині. Найбільше скупчення знахідок виявляє Сокальщина, відтак Брідщина, і тут було мабуть середовище старшої надбужанської культури на наших західніх землях. На північ від цих околиць зустрічаємо вже лиш поодинокі, широко розкинені знахідки двостінних сокирок біля Томашова, Грубешова та Острога. Східня границя поширення цього типу була мабуть аж на Дніпрі, бо знає його і Січинський на східньому Поділлі і Данилевич на Київщині. Останній визнає сю культуру, може й правильно, вже слов'янською, за чим промовляє, на нашу думку, величезний простір, зайнятий нею в цих краях, куди кладе сьогодні більшість визначних археологів та славістів правітчину всієї Слов'янщини. Чи північна Буковина входила також у склад земель, зайятих людиною старшої надбужанської культури, на це питання ще годі сьогодні відповісти.

В II неолітичній добі з'являються в Галичині перші впливи чужих сусідніх культур, а саме культури паскової кераміки. Задля посухи в наддунайських краях рушили численні хліборобські осадники з цією культурою між іншим через Моравію на Шлезьк, а звідтам до західньої Галичини, на вільні від лісів леси. Там замешкали вони в печерах в околицях Кракова, і тому Гернес, збаламучений старим твердженням щодо старшого способу життя по печерах, приймав сю „печерну“ культуру за найстарший галицький неоліт. Та пізніше були відкриті також стоянки на вільному воздуху разом з погребисцем (Гебултів). У сво-

Йому поході на схід дісталися сі розсадники нової культури вздовж північного берега Висли в околиці Сандомира (Злота), а звідтам одна їх громада подалася вздовж Сяну (Рокитниця) на південний схід, дісталася сею дорогою над горішній Дністер (Колодниця) та, посуваючись вздовж його південних берегів на галицький чорнозем (Буківна, Незвиська), опинилася остаточно аж біля буковинської границі (Торське), перейшовши мабуть на північний беріг Дністра дуже вигідним бродом біля м. Устечка.

Найстарша фаза культури сих перших пришелців характеризується волютовою керамікою, званою в Галичині досі лише з сімох місцевостей. Ідучи від заходу на схід, знайдено в печері „під стовпами“ в Кобилянах біля Кракова кулисту посудину, прикрашену поземою групою ритих рівнобіжних ліній, під якими звисають подібні гірлянди, в Гебултові того-ж повіту розкопано 5 мешкальних ям та 6 гробів сієї культури з керамікою старшого й молодшого типу, деś над Сяном викопано при будові окопів у світову війну черепа волютової кераміки, яке тепер є у краєвому музею у моравському Берні, великий череп з ритою ломаною волютою з Колодниці біля Стрия є в музею Дідушицьких у Львові, подібно прикрашений менший черепок та кілька неорнаментованих черепків з Буківної біля Товмача є в музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, багато черепя волютової кераміки молодшого типу добуто при розкопуванні селища з мальованою керамікою у Незвиськах біля Городенки, а вкінці у Торськім біля Заліщик знайшлися три стоянки з такою-ж керамікою та кремінним інвентарем. В Рокитниці (пов. Ярослав) знайшовся клин форми шевського копита з зеленого лупаку, що є загально вживаним матеріалом для сього знаряддя у його судетській вітчині.

Там замешкував нарід з волютовою керамікою переважно висше положені місця й того самого звичаю придержувався і в Галичині (Буківна). За приміщення служили йому плиткі овальні та круглаві ями (Торське), з ліпленими прутяними будами зверху, а своїх небіжчиків хоронив він часто мабуть без керамічних дарів, бо їх гробів, датованих глиняним посудом, знають і на заході розмірно малу кількість. Гроби в Гебултові мали скорчені кістяки. Камінні лупакові сокирки форми шевського копита, що стрічаються одинцем у Галичині, а є типові для культури волютової кераміки, кажуть надіятися ще дальших знахідок сієї культури та вказують на більше її поширення

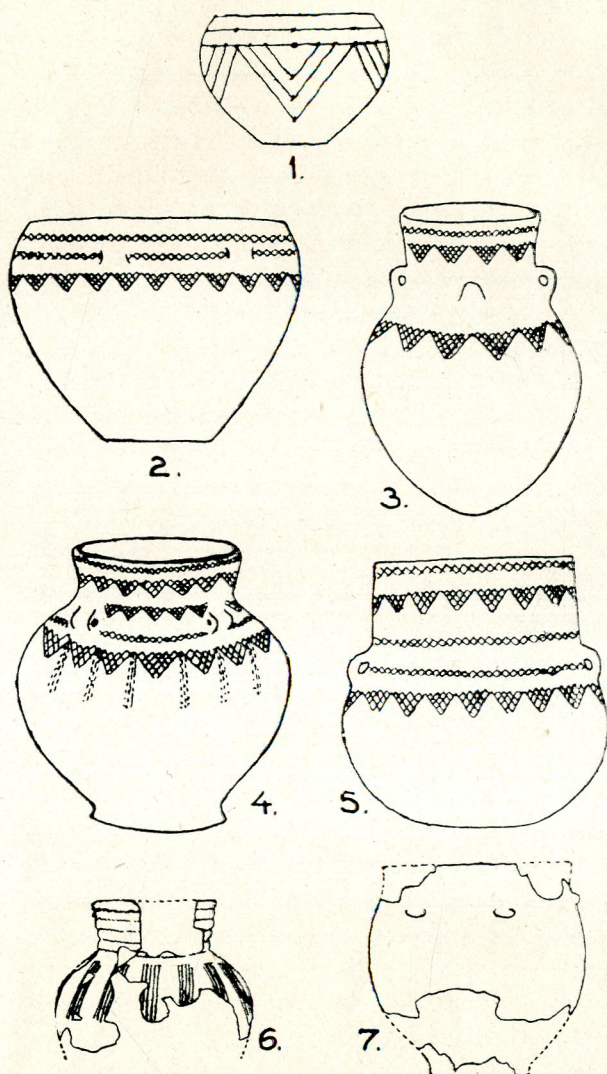
у нас. У Чехах та на Моравії є вона взагалі найстаршою неолітичною культурою.

Молодша фаза сієї культури з наколюваною керамікою не зустрічається в Галичині, і щойно з наймолодшої фази, яка належить уже до III неолітичної доби і є характеризована т. зв. промінистою керамікою, маємо знову досить знахідок у південно-західних землях Польщі, в повітах хшанівським та головно краківським. Се властиво кераміка йордансмільська та канельована, якої правітчини треба шукати мабуть у карпатській області, а яка прийшла до нас зі Шлеська. Її типовими формами є миски на високій пустій ніжці, двостіжкові амфорки з короткою шийкою, посудини в формі човників з плоским дном та кухлики з глибоко ритим орнаментом у виді груп рівнобіжних черток або доосередніх півкол. Кременне знаряддя не різниться багато від інвентаря старшої паскової кераміки, є й обсідіянове знаряддя, появляється фігуральна плястика, пряслички, а першими вістунами наближаючоїся переходнової доби є рідкі ще знахідки мідяних прикрас. Спосіб життя остав незмінений ще від приходу волютової кераміки. Замешкані були тепер дальше печери, а попри них були землянки на отвертих лесових просторах; тільки гробів і з сієї культури ще не знаємо.

В дальшій тягу III неолітичної доби територія промінистої (йордансмільської) кераміки дісталася під вплив нової культурної філії з Моравії і Шлеська, яка принесла тим разом елементи, звані нордійськими задля слідного в них первісного північного походження. Се глиняні фляшки з кризою, лійковаті чарки, глечики з рогатими вухами (*ansa lunata* — Карнів, Застів) і горшки типу швайцарських паляфітів. Нарід сієї малопольської культури жив дальше головно в околицях Кракова, але окремі глиняні його вироби дісталися на схід до Галичини. Неорнаментована лійковата чарка знайшлася в околиці Чесанова (Руда рожанецька), з Міжинця біля Перемишля походить дегенована глиняна фляшка з кризою, а цілу відпадкову яму з черепками лійковатих чарок шлеського типу відкрито аж над Бугом в околиці Сокаля (Свитазів). Звідсіля пересунувся вплив нордійської культури мабуть ще дальше на схід, на Волинь і Поділля, та стрів там найстарших пришелців з мальованою керамікою, на що вказували би деякі форми та орнаментційні елементи їх глиняних виробів.

Та інші відносини панують на території надбужанської культури. З характеристичних для II неолітичної доби тонких дво-

стінних сокирок витворилися поволи чотиростінні з дальше випуклими боками, а географічне розміщення кремінних серпів та списів досконалішого виробу вказує на поширення надбужанської культури дальше на захід та на північний захід. Досягнувши Сяну, стала ся людність посуватися вздовж нього на північний захід, займаючи нинішні повіти Перемишль, Чесанів і Ярослав, та дальше на північ у Холмщину. Поодинокі кремінні серпи зустрічаються й дальше на заході, поза Вислою, але дісталися вони туди правдоподібно лиш торговельними дорогами. На те, що в Галичині була знана торгівля вже в старшім неоліті, вказують також т. зв. кремінні скарби, що складалися часом аж з кількох соток кремінних ножиків. Їх географічне розміщення вказувало на шлях, яким та торгівля йшла, а саме вздовж густо замешканих північно-східніх та східніх границь краю по лінії Ільковичі — Свитазів — Теремовля — Белелуя на Буковину. Ще дальше на північ і захід, вже на границях Підляшша, частійше подибуються кремінні вістря на спис, що вказувало би на більше тодішнє запотребування на воєнно-ловецьке ніж на рільниче знаряддя. З невідомих причин була тоді середня часть галицького Поділля майже незамешкана, бо досі знайдено в Бережанщині, Підгаєччині, Бучаччині, Теремовельщині, Чортківщині й Гусятинщині всього 6 кремінних серпів і ні одного списа. З того часу знаємо у нас вже перші неолітичні гроби. Се т. зв. „подільські скринькові гроби“, збудовані з шістьох плит із сарматського місцевого пісковика, що містять у собі звичайно кілька кістяків (родинні гробівці?). Грובהва кераміка виказує впливи мегалітичних гробів, з яких один знайшовся недавно одинцем аж у Сокальщині (Ульвівок), та середно-німецьких кулистих амфор. Репрезентують її амфори з 4 ушками під шиєю та кухлики з двома ушками біля себе. Типовим орнаментом є поземі рядки ромбиків та „вовчих зубів“, зложених зі штампованої, часто біло інкрустованої імітації рибячої луски. Як дари зустрічаються також кремінні гладжені чотирикутні в перекрою сокирки, бурштинові плоскуваті намистини (Коцюбинці) й кістяні пряжки до ремнів (Чорнокінци, Увисла). Раз знайшовся у гробі кремінний серп (Дубляни). Кераміка з селищ виказує відмінний тип і є заступлена досі тільки грубим черепям з карбованим вінцем, під яким біжить кругом низка дірок, а під нею часом ще плястичний пружок з вигнітом. З кремінного знаряддя знайшлися у відпадкових ямах та землянках вістря на списи, фрагменти серпів-пилот та чотирикутні в перекрою сокирки.

Кераміка неолітичної доби L'époque néolithique

1. Горщик культури волютової кераміки з Колодниць, стрийського пов. ($\frac{1}{8}$ пр. вел.). 2—5. Кераміка з подільських скринькових гробів: 2. Улашківці, чортківського пов. ($\frac{1}{3}$ прир. вел.); 3—4. Коцюбинці, гусятинського пов. ($\frac{1}{3}$ прир. вел.); 5. Чорні Води, камінецького пов. ($\frac{1}{3}$ прир. вел.); 6—7. Кераміка зі стоянок у Слохах анопільських на Підляшшу (6 — $\frac{1}{4}$, 7 — $\frac{1}{12}$ прир. вел.)
За Козловським (1—5) і Шмітом (6—7) — Après Kozłowski et Szmit

Камінні скринькові гроби є знані досі з 28 місцевостей Галичини. Прийшовши з півночі, мабуть через Підляшша та Волинь (острожський повіт), розбрався їх нарід майже по цілім Поділля по лінію Сокаль — Львів — Стрий, зайняв мабуть пусту досі Гусятинщину й Теремовельщину, перейшов відтак на південний беріг Дністра і через східне Покуття дістався на Буковину (Долішній Городник, Гранічешті), а через Збруч на східне Поділля та аж у Київщину, де Данилевич начисляє вже 14 скринькових гробів, приписуючи їх, мабуть заскоро, Дреговичам. У сьому пішов він мабуть за Коссіною, що колись уважав нарід скринькових гробів за Словян, а відтак змінив думку й переніс своїх Прасловян над Дунай. Полісся, Волинь і частину Холмщини заняв рівночасно нарід ловецький, що прийшов мабуть знад Балтійського моря через центральну Росію та приніс зі собою т. зв. балтійську культуру з гребеневою керамікою. Орнамент кераміки сеї культури є штампований та врізуваний, рідше наліплюваний та гребеневий, виїмково бувають пупяшки довкола насади шиї яйцевидних горщиків.

Впливи сієї культури слідні також у Галичині. Гроби сього народу у нас ще незнані, а також не знаємо ще цілих глиняних посудин сієї культури. Взагалі стан її вивчення полишає ще багато до побажання. Певно відоме тільки одно, а саме, що вона витворилася на Білоруси та Литві з кампінської культури.

Маповані знахідки показують величину простору та спосіб його замешкання народами описаних висше шістьох неолітичних культур (мікролітичної, надбужанської, паскової кераміки, нордійської кераміки, скринькових гробів та балтійської) в межах нинішньої Галичини та Буковини. Заселені були головню вільні від пралісів лесові полоси у східній частині краю та в околицях Кракова, і то головню вздовж берегів рік, що постачали риби та були орієнтаційними дороговказами підчас ловецьких мандрівок у незнані близші околиці та в дальші краї. Територія надбужанської культури сягала на заході по Сян, бо на другім його боці є всього 4 знахідки, усі недалеко західнього берега ріки. Полуднева її границя була підчас цілої неолітичної доби майже незмінена й держалася на загал лінії Устрики — Болахів — Долина — Станиславів. На Покутті границя неолітичних осель пересунулася більше на південь, аж в околиці Косова й Микуличина.

Долини гірських рік не були глибоко в горі заселені, а окремі знахідки кремінного знаряддя в Сколім і Славську та скринь-

кові гроби — їх по старим, неперевіреном запискам Шнайдера з 1870-их рр. мали відкрити біля Лавочного — є мабуть слідами першої торговельної дороги, що вела вздовж р. Опору в Карпати і даліше через бескидський або верецький провал на другий бік гірського пасма, у Закарпаття.

Неолітичне населення південно-західніх польських земель групувалося головню на лесових теренах довкруги Кракова, в повітах Освенцім, Хшанів, Краків, Підгірє, Величка. На схід від цих околиць знаємо ще лиш одну знахідку на східньому березі р. Раби (Хелм) та дві з тарнівського повіту (Тарнів, Кшиж). Даліше на схід лишається біля 110 км. зовсім вільного простору. Була се широка погранична полоса між східньою надбужанською, може вже словянською культурою та мішаниною північних, західніх та південних неолітичних культур, що остала недоступною для замешкання певно задля густих лісів. І там є слід черезкарпатської дороги, чи радше стежки. Вказують на неї знахідки з Доброцьша, Станькової Волі, Марцінкович та Тильманової. Всі вони держаться долини р. Дунайця та належать мабуть до пізнійшої фази неолітичної доби.

Зовсім інші культурні відносини панували в неолітичній добі на Закарпатті: у нинішній східній Словаччині та Підкарпатській Україні. Широкий лук Карпат творив могутню північно-східню й східню границю первісної території наддунайської неолітичної культури, а карпатські провали не мали тоді ще свого пізнішого, з культурної сторінки так важного значіння. Культурна експанзія середнього Подунав'я ширилася на північ вигіднішими шляхами довкруги Карпат, оминаючи їх від заходу через Моравію і Шлеськ, а від сходу вздовж долішнього Дунаю, так що Галичини вона майже не торкала і тут могла витворитися в неоліті самостійна надбужанська культура, виказуюча тільки східні (українські) та північні (литовські) впливи.

Закарпатський протонеоліт є досі певно заступлений одинокою знахідкою з Корляту біля Кошиць. Знайшлося там грубо оброблене кремінне знаряддя, що нагадує ще ручні клини, і тому вважали його спершу за шельське. Щойно після знайдення грубого черепа та іншого кремінного знаряддя стало ясно, що мається до діла з протонеолітичною стацією, якої кремінний промисл є споріднений з кампінським. Та задля недостаточного ще вивчення тамошніх кремінних майстерень годі чогось більше дізнатися про сю фазу закарпатської молодшої камінної доби.

Засадничою неолітичною культурою сього урожайного краю

була хліборобська культура наддунайської паскової кераміки, що займала майже цілий угорський низ, Семигород, часть Балкану, полуднево-західню Україну та Малу Азію. Її початкової фази не знаємо з горішнього Потисся, і мабуть аж до другої неолітичної доби треба класти т. зв. бицьку культуру, яка є автохтонна в горішньому Потиссю, а на Моравії стрічається разом з шарецьким (молодшим) типом волютової кераміки.

Кераміка сеї культури виказує переважно кулисті форми і є прикрашена густими групами рівнобіжних тонких ліній, скрученими у спіралі, волюти та хвилясті мотиви. Сей орнамент є або ритий і часом біло, жовто чи червоно інкрустований, або мальований чорною краскою на ясному тлі. Часом зустрічаються оба орнаментацийні способи разом (Нове Місто над Шятором).

До інвентаря бицької культури належить передусім численне лупане знаряддя з обсідіяну, якого багаті зложжа є у вулканічній токайській горбовині (Hegyalia), відтак гладжене камінне знаряддя форми шевського копита, кістяні вироби, зернотерки, пряслички, глиняні звірячі фігурки та глиняні зірки-амулети (Нове Місто н. Ш.). Характеристичні є людські фігурки з глини, що представляють мабуть ідолів, звязаних з релігійними віруваннями.

Ся культура сягала на схід до околиць Берегова, на півночі переходила вздовж р. Гернаду поза Кошиці, на південь до Букових гір і р. Солоні, на захід до долішнього Грону, а може аж до північних сточищ Литавських гір. Її носієм був хліборобський нарід невідомої етнічної приналежності, по якому остали численні, положені звичайно на горбах селища, кремінні майстерні та культурні верстви в кількох тяжко приступних печерах. Про його гроби знаємо доволі мало. В звичаю було мабуть тіло-палення. Годі прослідити, в якому часі воно витворилося з загально-неолітичного звичаю хоронення цілого тіла, але все таки опиралося воно мабуть на вірі в очищуючу силу вогню. Над попельницями насипувано могили. Деколи подибується у такій могилі 4—10 горшків, а при сьому камінні мотики форми шевського копита та кремінне й обсідіянове знаряддя. Одначе в Жорнівському лісі та в печері „Брадла“ в Агтелек розкопано і скелетові неолітичні гроби.

В останніх роках пощастило мадярським археологам виділити з бицької культури окрему групу, характеризовану густими кривульками та густо наложеними, ритими або мальованими

меандрами. Вона є молодшою розвоюю фазою бицької культури та належить до III неолітичної доби.

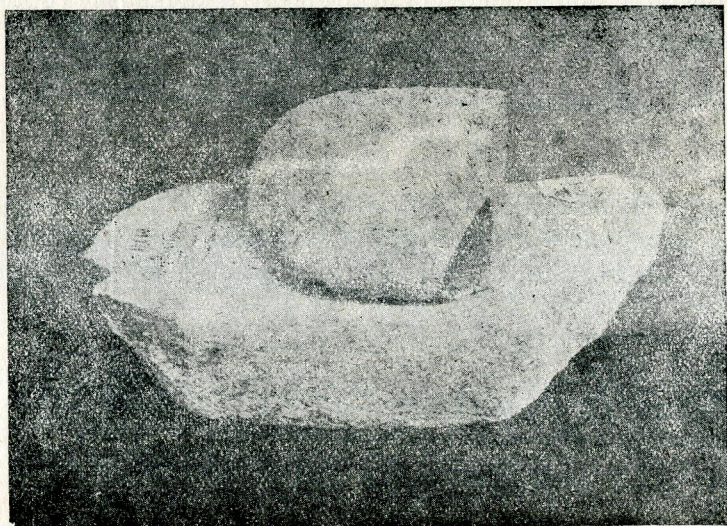
Нарід бицької культури мав уже розвинений змисл для декоративного й плястичного мистецтва та торгував обсідіяновим знаряддям з Галичиною і дальшими північними землями. Польські археологи вважають усі знахідки свого обсідіяну за словацький імпорт і мабуть не помиляються, хочай у Галичині, яка мусіла бути в таким разі перехідною землею, є відомі тільки чотири місцевости, де його знайдено, а саме Павелче (пов. Станиславів), Звенигород (пов. Бібрка), Чорна (пов. Ліско) і Закшів (пов. Величка). Топографічне розміщення неолітичних знахідок по обох боках Карпат дозволяє припускати дві черезкарпатські дороги для сеї торгівлі. У східніх Карпатах був би се провал верецький або бескидський, що лучив долину Опору з долиною Ляторчі, а в західніх провал попрадський, яким можна було дістатися зі спіжської землі в долину Дунайця. В такому випадкові були би доказані старі культурні звязки Закарпаття з Галичиною ще в неолітичну добу.

Західне Закарпаття, себто спіжська земля, не належало вже до області бицької культури. В сих гористих та студених околицях жив тоді нарід, що мав канельовану кераміку, називану також баденським типом, а давніше нордійською керамікою. Її типовою формою є малі кулисті кухлики з низькою шиєю і високим тасьмовим ухом, густо прикрашені кругом вичеревка прямовісною канелюрою (рівчиками). Крім них належать до інвентаря сеї культури кухлики та черпачки з загостреним дном, камінне гладжене знаряддя, прямокутне в перекрою, кремінні та кістяні вироби, зернотерки й пряслички.

Гробів народу з канельованою керамікою ще не знаємо, а численні, мало ще досліджені його стоянки подибуються головню в околиці горішнього бігу рік Попряду та Гернаду. На всякий випадок є се культура молодшого неоліту, бо туди зачисляють її також у Моравії та Долішній Австрії, а в околицях Кракова подибуються черепки канельованої кераміки всуміш з проміністою керамікою III неолітичної доби, що є певною хронологічною вказівкою. Щойно в неоліті є можливе перше, очевидно лиш згруба приблизне, абсолютне датування знахідок. Початок сеї доби можна класти на яких 5000 літ пер. Хр., а її кінець творить рівночасно горішню границю енеоліту, якого датування подане низше.

IV. Енеоліт.

З появою міді й золота, сих перших двох металів, що їх доісторичне людство пізнало й почало використовувати десь у 3-м тисячелітті пер. Хр., кінчиться чисто камінна, неолітична культура Європи. Настає довга фаза дальшого її розвитку, де попри старе випробоване камінне знаряддя починають уживати рідкі ще, й тому високо цінені, металеві вироби: шилети, сокирки, стрілки й тоалетні прикраси. Є се перехід від камінної доби до бронзової, і тому називається він загально перехідною добою, або також мідяною чи енеолітичною добою.

Зернотерка з Голіградів, заліщицького пов. ($\frac{1}{3}$ прир. вел.)
Moulin à bras de Holih rady, distr. Zalichtchyky ($\frac{1}{3}$ gr. nat.)

Найбільше типовою енеолітичною культурою на наших західніх землях є культура мальованої кераміки, що прийшла наприкінці неоліту з України та заняла досить густою сіткою селищ Поділля, Покуття й північну Буковину. Від типової знахідки у Трипілью на Київщині названо її трипільською, а з огляду на місце в хронології також передмікенською. Характеристичною признакою сеї культури є прегарно розкрашений теракотовий посуд і т. зв. площадки, яких призначення було довгий час загадкою української археології. Одні вважали їх за останки хат, інші за осуарії, а знову деякі комбінували сі

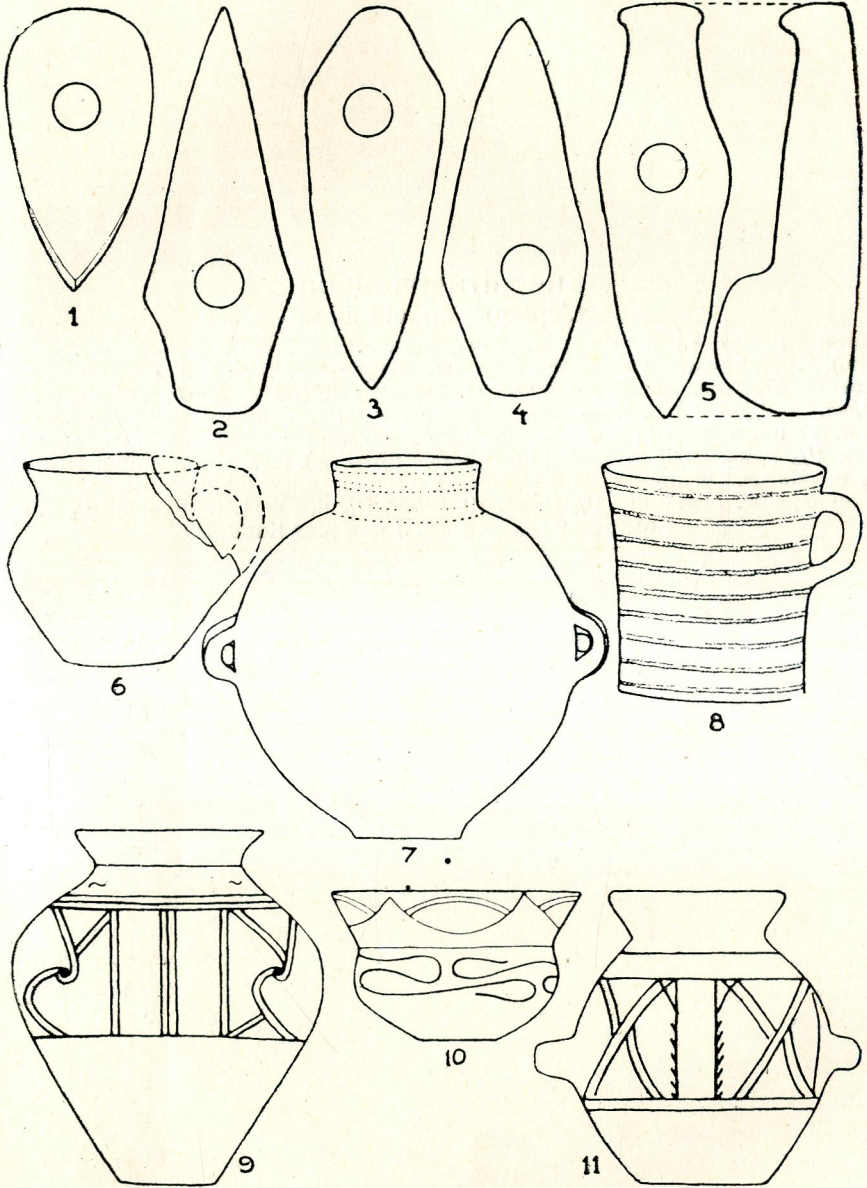
оба поняття, аж вкінці погодилися так, що треба відріжнювати землянки-останки хат від площадок-домівок мерців. Та мнимого тілоспалювання у трипільській культурі ніхто ще дефінітивно не доказав, тим більше, що знаємо скелетові могили з мальованою керамікою біля випрямлених небіжчиків (Більче, Городниця).

До інвентаря сеї хліборобської культури належить численне камінне знаряддя, кістяні молотки, пряслички, зернотерки, глиняні людські та звірячі фігурки, перші мідяні прикраси, а головню характеристична кераміка, на якій підставі ділимо сьогодні трипільську культуру на три розвоєві фази.

Найстаршою є кераміка глибоко-жолубкована й мальована темною краскою або прикрашена групами глибоко ритих рівнобіжних рисок з білою інкрустацією довкруги вичеревку горщиків. Се жолубкування сильно нагадує бутмірський пізно-неолітичний орнамент та вказує по всякій правдоподібности на первісне походження трипільської культури з Подунав'я. Типовими керамічними формами для першої фази є великі грушковидні амфори без шиї та півкулісті „шведські шоломи“ з широким розхиленим вінцем, усе з теракотового матеріалу. З такого-ж матеріалу є зроблені й численні звірячі (бик, пес, свиня) та людські фігурки, звичайно стоячі, сильно схематизовані, з загостреним стовпчиком в низу замість ніг. Ті останні були напевно висловом релігійних вірувань, а представляли мабуть богиню-матір, богиню плодючої сили, яка у віруваннях „трипільських“ хліборобів відігравала з природи річи головну роль. Дуже багато таких фігурок є на Балкані, що піддає нам здогад, що може там треба шукати їх правітчини, оскільки вони не є самостійним „трипільським“ висловом тих самих релігійних вірувань на тім самім культурнім степені. Між ужитковим знаряддям є проверчені камінні топирці балтійського і фатянівського типу та численне кремінне знаряддя. До сеї фази належать спідні верстви стоянок у Незвиськах, Городниці та Заліщиках. Усі ці селища положені високо на березі Дністра, а сього-ж звичаю придержувалися „трипільці“ й на Київщині.

Кераміка другої фази трипільської культури є заступлена дальше великими грушковидними амфорами без ух із слабо зазначеною вже шиєю, тільки ритий орнамент поволи зникає, а на його місце появляються ріжного типу спіралі, мальовані двома красками: червоною й темно-брунатною, що треба приписувати, разом з появою перших мідяних виробів, семигородським впливам. Новою формою є двостіжкові глечики з розхиленим ни-

IV

Енеолітична доба
L'époque énéolithique

А. Камінні топірці: 1. Венгерка, пов. Ярослав (надбуж. культ. — $\frac{1}{4}$ п. в.). 2. Вербівчик, пов. Броди (надбуж. культ. — $\frac{1}{4}$ п. в.). 3. Добрусин, пов. Жовква (надбуж. культ. — $\frac{1}{4}$ п. в.). 4. Дрогошів (?), пов. Бересте лит. (балт. культ. — $\frac{1}{4}$ п. в.). 5. Чернилява, пов. Яворів (балт. культ. — $\frac{1}{4}$ прир. вел.). Б. Могили зі шнуровою керамікою: 6. Собішин, пов. Ярослав ($\frac{1}{4}$ прир. вел.). 7. Сивки, пов. Остріг ($\frac{1}{4}$ п. в.). 8. Хоростків, пов. Гусятин ($\frac{1}{4}$ п. в.). В. Мальована многобарвна кераміка: 9. Городниця, пов. Городенка ($\frac{1}{5}$ п. в.). 10. Бучач ($\frac{1}{5}$ п. в.). 11. Кошилівці ($\frac{1}{5}$ п. в.).
За Козловським (крім ч. 5.) — Après Kozłowski

зеньким вінцем та двома ушками над гострою граною вичеревку. Сій кераміці товаришать далі глиняні людські (більшістю жіночі й частіше сидячі) та звірячі фігурки, — останні часто як зооморфний посуд. Прочий культурний інвентар майже тожсамий з виробами першої фази. Селищ чистого типу сеї фази не знаємо ще в Галичині, а тільки в Городниці, Незвиськах та Заліщиках знайшлася двобарвна кераміка разом з трьохбарвною представницею семигородської області мальованої кераміки, де спалені людські кістки розсіпані у верстві згарищ (останки костиря) або зібрані у попельниці. На Київщині належить сюди Попудня зі своїм звісним моделем землянки, на Буковині Шипинці.

Остання доба трипільської культури характеризується багатобарвною керамікою, якої орнамент є розмальований білою, брунатною та чорною краскою на жовтому або червоному тлі. Сюди належать майже всі галицькі знахідки мальованої кераміки, а типовою є кераміка з Більча для початкової та з Кошиловець і Бучача для кінцевої фази сеї доби. Грушковидні амфори мають уже низьку розхилену шийку, вживаються далі „шведські шоломи“, а новою керамічною формою є „біноклі“, що мали мабуть обрядове пристосування як підставки до численних фігурок. Кремінне знаряддя виказує дуже старанну рівнобіжну ретуш, чим нагадує надбужанський промисл у часі його найбільшого розцвіту. Більшість сокирок зроблена з кремінного вапняку жовтавої краски, а між типами з твердшого каміння зустрічаються й південні форми „шевського копита“. Про спосіб мешкання в сій добі інформує найліпше селище з чотирикутними хатами, відкопане в Бучачі на горі „Федір“, і подібне селище з останками хат мегаронового типу у Незвиськах. Одиною досі є гончарська оселя „на обозі“ в Кошилівцях.

Походження культури мальованої кераміки не є ще остаточно просліджене, але її очевидні звязки з культурою полудневої паскової кераміки (жолубкування та „шевські копита“) дають основу класти її правітчину у Подунав'я, при чому техніку малювання завдячує вона східнім, мабуть мезопотамським впливам (В. Щербаківський). Хвойка (Київ) приписував її Слов'янам.

Трипільська культура не тривала довго. Розмірно короткий її розвій відбувся в Галичині й на Буковині приблизно у другій половині 3-го тисячеліття пер. Хр. (2500—2000), після чого випер „трипільців“ з галицького Поділля нарід скелетових могил зі шнуровою керамікою. Однак якийсь час мусіли оба народи жити

побіч себе, стараючись удержатися на врожайному подільському чорноземі, що якраз тоді зачав був творитися, бо слід впливів шнурової та нордійської кераміки видно добре на гончарських виробках у Кошилівцях, що репрезентують собою наймолодшу фазу культури мальованої кераміки в Галичині.

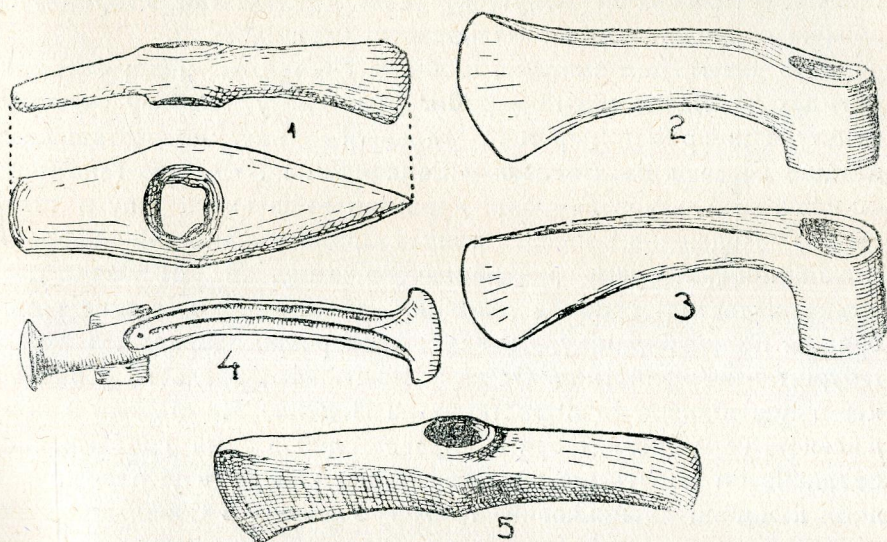
Згадані висше могили зі скорченими кістяками й шнуровою керамікою та стоянки з таким-же посудом є на всіх наших західніх землях типові для кінцевої енеолітичної фази надбужанської культури камінної доби. Сі могили, що тягнуться одинцем чи групами через ціле Поділля та Київщину аж до Дніпра та є й на південній Волині, доходять до 3-х метрів висоти, а скорчений кістяк лежить аж на цілині, без ніякого камінного обложення. Їхня кераміка виказує сліди схрещення двох різних культур, а саме елементів західньої шнурової кераміки мєхівського типу та північно-східньої фатянівської кераміки. Є се кулисті амфорки з ритим орнаментом у виді рибячої луски, шнурові чари, циліндричний посуд з ушками та кухлики з ухом. Відокремленим явищем між дарунками у могилі є кременний серп (Баличі), кістяний молот (Увисла), бурштинова перла (Хоростків) та дегенерованого типу йордансмільський кухлик (Баличі). Камінні топірці балтійського типу у деяких могилах вказують на енеолітичні звязки наших західніх земель з північними краями, а звичай сипання могил прийшов очевидно зі східньої України, тільки що в тамошніх могилах перехідньої доби є кістяки закрашені охрою, чого в Галичині досі не стверджено.

На Покуття вздовж Дністра та на Буковині стрічаються також тілопальні могили, де спалені людські кістки розсипані у верстві згарищ (останки костиря) або зібрані у попелниці. Їхній інвентар, а саме проверчене камінне знаряддя а навіть і бронз (Викторів), вказує рішучо на енеолітичний вік. На питання, звідкіля взявся у нас сей спосіб похоронювання, дає відповідь могила з Долішнього Городника біля Радівців на Буковині, в якій знайдено серед останків тілопалення камінний проверчений топорець та прямокутну, 10 см. довгу камінну плитку з 4-ма дірками на рогах. Такі гладжені плитки служили до охорони зап'ястків перед ударом тятиви лука. Вони є типові для енеолітичної культури дзвоноватих кубків, але знаємо їх також з культури мальованої кераміки (з кости), і в сій останній треба мабуть шукати джерела того, в Галичині досі непрактикованого, способу погребання.

До перехідньої доби належать також усі камінні то-

пирці, що їх подибуємо в Галичині. Найбільш розповсюдженим типом є камінні мігдаловидні топірці, чотирикутні в перекрою, і вони є напевно місцевого виробу, бо зустрічаються згуста на цілій території енеолітичної культури надбужанського типу, від Сяну аж по Дніпро. Другим сильно розповсюдженим типом є різного виду топірці північного походження (балтійські, фатянівські й інші), а знову доказом західних культурних впливів є дегенеровані фасетовані топірці, шестикутні в перекрою.

До перехідної доби належать також усі окремі знахідки мідяних предметів. З сеї групи знайдено в Галичині та на

Мідяні енеолітичні сокирки
Haches énéolithiques en cuivre

1. Нодь-Ерде (Закарпаття). 2. Комарів, пов. Станиславів. 3. Слобода рунгурська, пов. Коломия. 4. Поділля. 5. Городниця, пов. Городенка. За Дюлею (1), Мухом (2—3) та Антоневичем (4—5) [après Dokus Gyula, Much et Antoniewicz]

Буковині досі чотири плоскі сокирки, дві сокирки однобічні з дірою на топорище, дві двобічні сокирки з такою-ж дірою, два штиleti, одно шило й одну вудку. Як бачимо, є се передусім більші предмети до домашнього вжитку, що вказувало би на те, що мідь належала тоді в Галичині до рідкості. Не є вони продуктом домашньої металургії, бо міді як мінералу нема зовсім на північних узбіччах Карпат, тільки на Закарпаттю біля Нижніх Верецьких над галицьким кордоном та в Акна Сугатаг біля Мармароського Сиготу; впрочім не знайдено у нас ще ніяких матриць

для власного виробу сих предметів. Шукаючи до них аналогії у енеолітичних культурах сусідніх земель стверджуємо факт, що всі вони мають свої численні аналогії в інвентарі мідяної культури середнього Подунав'я. Тому треба усі галицькі й буковинські мідяні предмети вважати за імпорт з Угорщини, як найближшої землі, де в доісторичну добу добувано мідь. Культурна струя, що принесла сі вироби через карпатські провали до нас, прямувала відтам вздовж Висли й Одри далше на північ та доходила аж до Скандинавії. Більшість наших мідяних знахідок походить з Покуття, куди вони дісталися може через яблоницький провал, а міняв їх за покутську сіль (Молодятин, Уторопи) та збіжжа очевидно нарід з мальованою керамікою.

Не знаємо ще випадку, щоби в скелетових надбужанських могилах знайдено мідяні вироби. Має їх у своєму інвентарі культура шнурової кераміки злоцького типу, що розташована далше на захід за Вислою, у Сандомірщині. З нею генетично споріднена культура шнурової кераміки мєхівського типу а шлезького походження, репрезентована старшими кулистими амфорами й пізнішим посудом маршвицького типу. З неї знаємо досі тільки скелетові гроби з камінним обставленням, у яких подибується попри кераміку камінне проверчене знаряддя, а також і бурштинові намистини. Останні мають свої аналогії у знахідках з Коцюбинець та Хоросткова на Поділлі. Чи стоянки з нордійською керамікою творять справді одно з сими гробами, про се можна би мабуть ще спорити. Вкінці належить до перехідної доби камінний скриньковий гріб з Ульвівка в Сокальщині, що є досі самотнім і найдалше на схід висуненим представником мегалітичної культури у нас.

На Закарпаттю репрезентує енеоліт бодрог-керестурська культура, названа так від відомого погребіща зі скорченими кістяками в Бодрог-Керестурі біля Земпліну. Характеристичним орнаментом кераміки сеї культури є густо рисовані, на спосіб меандру ломані пружки з дрібних квадратиків у два й три рядки. Головною формою є амфора, подібна до лужицької, з 2—4 ушками на переході вичеревку у шию. З нею подибуються миски на високій, порожній, вирізуваній ніжці, кухлики з високим ухом та ріжний циліндричний посуд. Є се мабуть мішанина старої місцевої кераміки із шнуровою. Біля двох кістяків у Бодрог-Керестурі знайдено золоті прикраси, що датують цілу культуру до перехідної доби. У якомусь культурному звязку з нею є тілопальні погребіща у Лучках та Перечині. На час розвою

Кераміка з неолітичного скелетового погребіща у Бод-
рог-Керестурі

La culture énéolithique bodrog-kereszturiénne

За Гіллебрандом-Белею — Après Hillebrand-Bella

бодрог-керестурської культури припадає також паскова культура з лендельською керамікою та окремі знахідки мідяних предметів. Їх досі розмірно мало: чотири плоскі сокирки-долота, три двобокі джигани та вигнутий топорець. Дивує трохи така мала їх кількість, бо-ж мідяна руда знаходиться по цілیم Закарпаттю в столицях: спіжській, шариській, абауйській, ужгородській, берегівській та мармарошській. Ці природні умовини дозволили розвинути ся опісля на Закарпаттю й Угорщині окремому центрови європейської бронзової культури, а помогли їй у сьому культурні впливи, що йшли з України вздовж Дунаю. Мадярські археологи запримітили се ще з кінцем минулого століття й пояснювали се приходом урало-алтайських Агатирсів до Семигороду (Гампель).

V. Бронзова доба.

Мідь, змішана з незначною кількістю іншого металю, дається скорше топити, дістає гладшу поверхню й золотистий полиск, а головнo стає далеко твердша. Тому на Угорщині, яка нас тут зокрема цікавить як могутнє середовище буйної бронзової культури, примішували доісторичні бронзівники до міді спершу антимон, але згодом переконалися, що ліпше додавати цини. В сей спосіб повстав бронз, якого найліпший сорт мав 84—92% міді і 8—16% цини. Новий культурний метал заволодів скоро цілим промислом і мав через довгі віки рішачий вплив на розвій доісторичних культур. Початок сеї бронзової доби припадає в середущій Європі на початок 2-го тисячеліття пер. Хр., коли то бронз змінило на його культурному пості залізо. Ділимо її у нас на пять розвоєвих фаз, з яких перша тривала приблизно від 2000—1700, друга від 1700—1400, третя від 1400—1200, четверта від 1200—1000, а пята від 1000—800 пер. Хр.

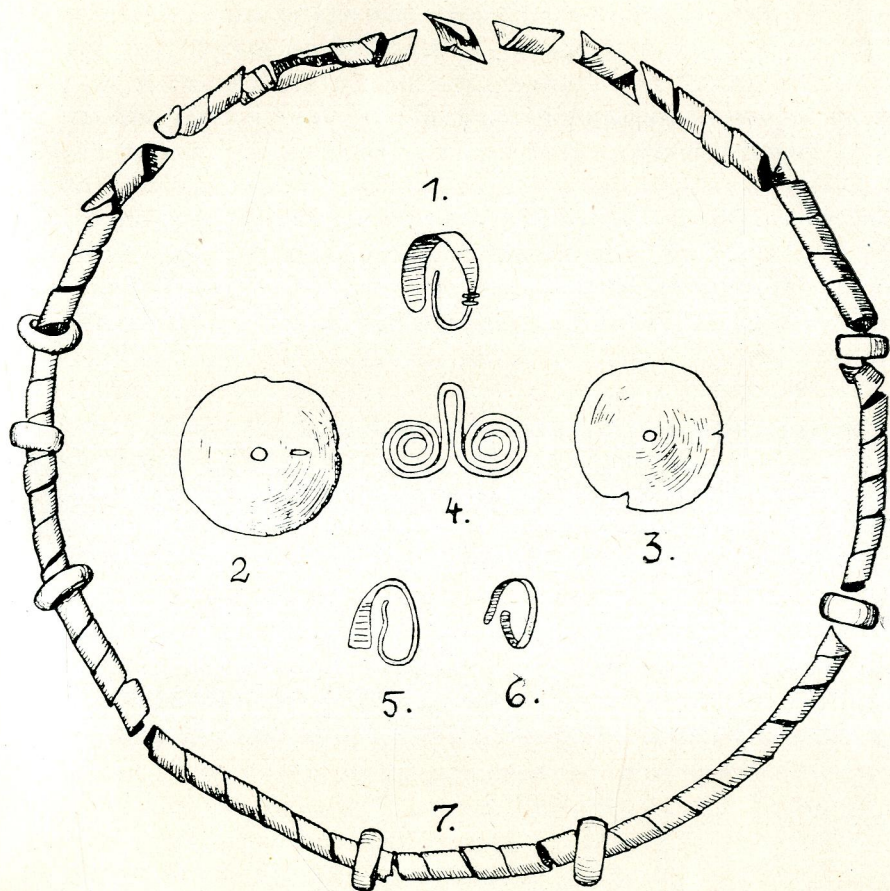
Горяче підсоння, що настало у нас з кінцем II неолітичної доби, осягнуло у I бронзовій добі свій вершок. Задля великої посухи мусів пастирський нарід зі шнуровою керамікою податися дальше на схід, на українські степи, випихаючи притім „трипільців“ на південь, і Галичина та Волинь осталися майже порожні. Так бодай пояснюють тепер факт, що з сеї доби маємо у нас лише кілька окремих знахідок. У Галичині лишилися, видно, тільки недобитки неолітичного населення, бо з його гробів знаємо йно один скелетовий гріб з бронзовими ковтками з Покуття (Передівання) та одну скелетову могилу недалеко

Перемишля (Баличі). У сій могилі знайшовся біля виїмково випрямленого кістяка глиняний посуд, що виказує споріднення із шнуровою (кулиста амфора з чотирма ушками на плечах вичеревку) та пізно-лендельською (стіжковидний кухлик на повній ніжці, з вигнітом на перехваті) керамікою, кремінна сокирка з гладженим лезом, кремінний скробач, дві кремінні стрілки, бронзовий отворений нараменник, фрагмент бронзової глици без головки, бронзовий перстенець та мабуть фрагмент бронзового кинджала. До сеї доби належать також могильні насипи з верствами глини й попелу з Перемищини та Рогатинщини, що були мабуть укріпленими таборищами („Остра гірка“ в Комарівцях). Разом з пізно-лендельською керамікою є вони доказом перших початків трацької експансії карпатськими провалами в середущу Галичину, бо такі самі могилоподібні насипи з I бронзової доби є знані також на Закарпатті в берегівській столиці (Чепи) та біля Мишківця (Miskolcs).

До бронзів I доби належать ще три плоскі сокирки з розширеними боками, дві глици з півкулистою скісно поверненою головкою, одна глиця кипрійського типу та два ковтки з бронзового дроту, розклепаного по середині в бляшку з повздовжнім реберцем. Одинокий трикутний кинжал із двома дірками на нюти був знайдений аж над рікою Солою (Живец). Належить він до культурного інвентаря ранньої бронзової культури унетичького типу, що мала своє середовище у судетських краях та дістала назву від типового селища з Унетич у середущих Чехах. Одиноке в Галичині погребіще сієї чесько-шлеської культури знайшлося на пісковій надмі у Почапах, золочівського повіту. Біля трьох скорчених кістяків були типові бронзи: нашійник зі спірально скрученого пружка бляхи, дротяний ковток, розклепаний до половини на бляшку, бляшані кружочки з діркою по середині, дротяний дармовис зі спіралями на обох кінцях та листовидна стрілка. При сьому два кістяні шила, по одному біля двох небіжчиків; кераміки не було зовсім.

Із Закарпаття знаємо з I бронзової доби лише кілька окремих знахідок типових золотих ковтків, знаних також з України, один цілий їх скарб з Мармарошського Сиготу (11 штук) та згаданий висше могилоподібний насип у Чепі. На Волині та Холмщині виступає мішанина культури балтійської, шнурової та нордійської в супроводі камінних топірців фатянівського типу.

В наслідок дальшої посухи у II бронзовій добі забралися з Галичини на Україну мабуть рештки неолітичного насе-

Унетицька культура з бронзової доби
La culture d'Aunjetice

Бронзові прикраси з гробу ч. 1. в Почапах, пов. Золочів:
1. Ковток. 2—3. Кружочки з діркою до пришивання. 4. Подвійна дротяна
спіралька. 5—6. Перстенці (?) з бляшки. 7. Нашийник з бляшаних спіральок
та камінних намистин ($\frac{2}{3}$ прир. вел.)

лення, бо від сього часу не зустрічаємо вже більше могил зі скорченими кістяками та шнуровою керамікою. Опустіло Посяння, Поділля й Покуття, і сі околиці стали поволи заселяватися трацькими пришелцями із Закарпаття. Перший слід сеї іміграції в Посяння ми бачили вже у балицькій могилі. Тепер вказує на се багатий скарб бронзових предметів угорського типу із Стефкової, пов. Ліско, розкинений у п'ятих різних музеях, що дістався із Закарпаття в Галичину мабуть ужоцьким провалом. У східній частині краю, на Покутті й Поділлі, виступає окрема група трацьких пришелців, що дісталася через Буковину з Молдавії та залишила по собі т. зв. білопотоцьку культуру. Вона знана досі лише з гробів у камінному обложенні зі скорченими кістяками та двоухими малими вазами біля них. Досі знаємо сю культуру із сімох місцевостей на бувшій території „трипільців“ у повітах Заліщики, Городенка, Чортків, Бучач і Тереховля. Окрім сих гробів маємо ще кілька окремих знахідок трацьких бронзів, що разом з ними доказують повільне заселювання східньої та середньої Галичини й Буковини Траками із Закарпаття.

Ще не можна багато сказати про культуру II бронзової доби у західній Галичині. З того часу знаємо там лиш один бронзовий скарб з Радейовиць (пов. Новий Санч), датований сокиркою зі східцем чеського типу, та золотий перстень у виді вуза з Лентовиць (пов. Бжеско). Засадничою культурою була там мабуть культура передлужицька, що тоді зайняла вже була цілий сусідній Шлеськ.

На Холмщині, Волині та на Поліссю мішанина культур дала у висліді кераміку з ритим пасмовим та плястичним листовим орнаментом (її находимо і в півн. Галичині вздовж Буга), а бронзівничий трацький промисл витворив нові, льокальні форми нараменників та діядемів, прикрашених спіралями.

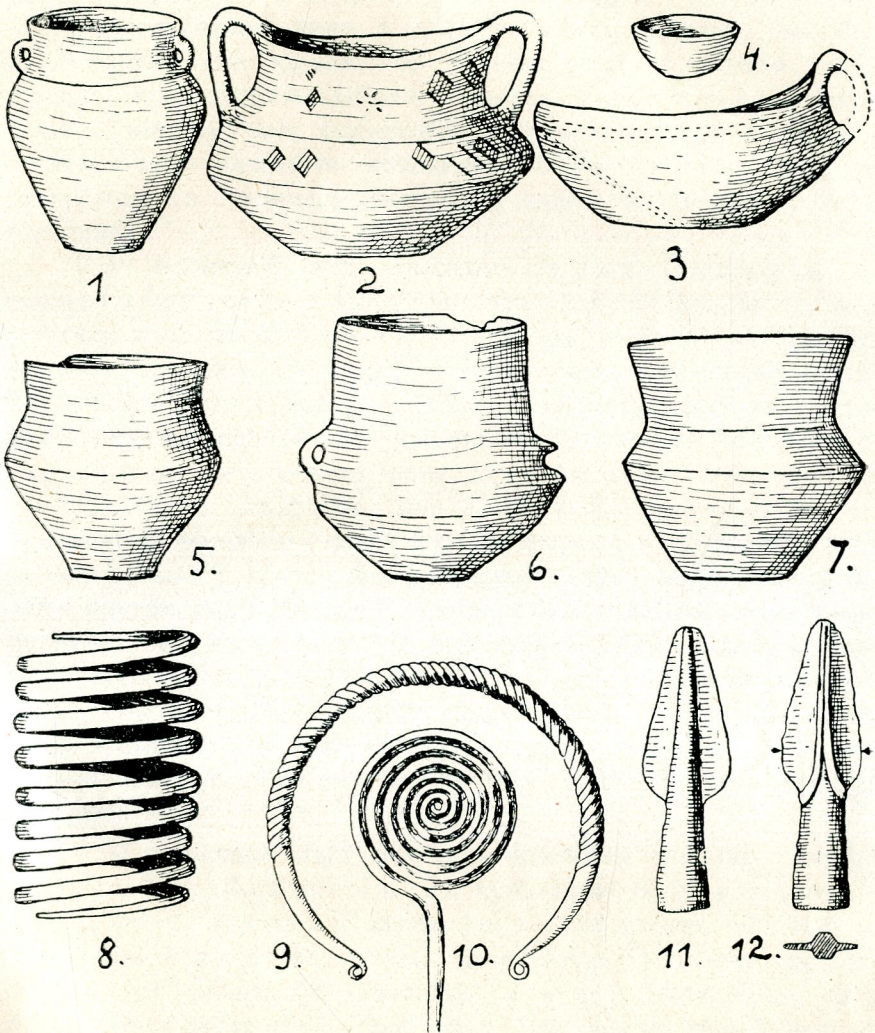
На Закарпаттю приносить ся фаза кілька нових форм, а саме перші бронзові мечі, боєві недолимики (чакани) та серпи. Тодішніх гробів ще не знаємо. Найбільш типові річі знайшлися у бронзовому скарбі з Форро в абауйській столиці. Розміщення других скарбів у терені вказує на торговельні шляхи до Галичини провалами: поспрадським, ужоцьким та верецьким.

У III бронзовій добі клімат наших земель значно поправився, став вогкійший, а тим самим край став більше пригожий до замешкання. В першу чергу се зазначилося скріпленням трацької іміграції. Були се по всякій правдоподібности Дако-Гети, що

замешкували тоді цілу Дакію та зачали вже в першій бронзовій добі інтензивну експанзію (і то не тільки культурну) на північ, на опустілі простори за Карпатами. Одна їх філя, що принесла зі собою з Угорщини культуру типу „Новак“, зайняла середущу Галичину і вздовж Сяну дісталася аж у Сандомирщину. Вказують на се бронзові скарби із Стефкової й Радимна та скелетові гроби в Самбірці біля Сандомира. Друга філя, кіммерійська, посувалася з південного сходу вгору Серетом і Прутом та занимала поступовно Буковину, Покуття й Поділля, досягаючи аж околиць Луцька на Волині. У двох певних бронзових скарбах того часу, знайдених у Жовківщині, знайшлися вістря на списи, цельти з рівною тульйкою, серпи, половина кінської вуздечки та нараменник з тупими орнаментованими кінцями. Поодинокі бронзові мечі знайшлися в Томашівцях (Калуш), Ланівцях (Борщів) і Бурканові (Підгайці). Відокремленою знахідкою північного походження є бронзова сокирка зі східцем північно-німецького типу з Переводова (Сокаль). Часова приналежність сюди могил у лісах біля Лісної Слобідки (Коломия) не була ще стверджена фаховими розкопками. В густійше заселеній околиці Кракова були тоді вже перші прояви лужицької культури з питомим для неї тілопаленням (Фурмани) та строго тектонічними формами кераміки. Знайдені там одинцем мечі у Висовій (Горлиці), Вицьонжі (Краків) та Коберніцах (Бяла) є трацького походження.

IV і V бронзова доба творять разом молодший період сеї культури, який мусимо трактувати з конечности як одну цілість, бо з огляду на недостаточний ще стан дослідів не все дадуться розрізнити від себе обі розвоєві фази. На загал беручи, бачимо в ньому змагання у нас двох чужих культур великої життєздатности: трацько-кіммерійської—південної та лужицької—західньої, на яких підложжу витворюється міжтим свій місцевий бронзівничий промисл, власні культурні форми. Сильнійшими являються Траки та Кіммерійці, що заняли в сю пору цілу східню й середущу Галичину та навязали через західню частину краю вигідну комунікацію долиною Дунайця між спіжською землею та новими пришелцями з лужицькою культурою. Доказом останнього факту є цілий ряд бронзових скарбів та окремих знахідок, що їх можемо класти до V бронзової доби. До всіх сих предметів знаходимо точні аналогії в культурному інвентарі Закарпаття, яке переживало тоді вже першу добу гальштатської культури, себто IV бронзову добу по хронологічній системі Павла Райнеке (1911). Є се мечі з листовидним лезом, вістря на списи з руркою через

Памятки з II—V бронзової доби

Objets de la période II—V de l'âge du bronze

1—4. Кераміка білопотоцької культури зі скелетового гробу на ниві „Пріске“ в Городниці, пов. Городенка (1—2 $\frac{1}{5}$ п. в.; 3—4 $\frac{1}{10}$ п. в.). 5—7. Кераміка лужицької культури з тілопального погребіща в Соکیلниках, пов. Тарнобжег ($\frac{1}{6}$ п. в.). 8—12. Бронзові вироби лужицької культури: 8. Спіральний нарамник; 9. Кручений нашійник; 10. Глиня зі спіральною головкою (все зі Заршина, пов. Сянік). 11—12. Вістрія на списи зі Жупави, пов. Тарнобжег — усе $\frac{1}{3}$ п. в.

За Оссовським (1—4), Деметрикевичем (5—7) та Сулімірським (8—12)
Après Ossowski, Demetrykiewicz et Sulimirski

увесь лист, цельти з викроєною тулійкою, круглі та чотиригранні в перекрою нараменники з дотикаючимися кінцями, нашійники зі звуженими кінцями та кручені серпи з гудзком, типово вигнуті ножі, вісімкові фібули, бронзові кінські вудила з трьома поперечними рурками, бронзовий бляшаний посуд та брязкучі дармовиси з качачими головками. Окремі вироби трацького бронзівничого промислу знаходимо також на Волині та аж на Поліссю.

В IV бронзовій добі приходить із заходу згадана вже лужицька культура. Вона займає околиці Кракова та, посуючись даліше на північний схід вгору по Вислі, витворює на місцевім трацькім підложжю окрему льокальну групу в повіті Тарнобжег, на схід від устя Сяну. Одинокими свідками густого заселення безлюдного досі долішнього західнього Посяння є тепер численні попельницьві поля, дуже багаті на глиняний посуд з лагіднішими профілями, але убогі на бронзові предмети. Їхні попельниці, звичайно чорні від закопчування, є досить грубої ручної роботи і мають або протяглий есоватий профіль з дірками кругом попід вінець і прямовісними слідами моделюючих пальців, або є двостіжкові неорнаментовані. Оба типи часто прикриті мискою та мають звичайно біля себе кілька менших горщиків-приставок. Між рідкими бронзовими дарами для помершого зустрічаються нараменники, глици, гудзики з ушком, ковтки та перстені. Раз знайшовся між ними глиняний свистак (Майдан).

У V бронзовій добі осягнула лужицька культура вершок свого розцвіту. Кольоністи з сею культурою перейшли тепер на правий беріг Сяну та в Побуже, де остали по них такі самі попельницьві поля. На вичеревках попельниць з есоватим профілем появляється скісне жолубкування, а попід вінцем буває група рівнобіжних ритих ліній (Гребенне). Попельниці двостіжкові мають часом на крисі скісну насічку, а попід вінець кривульковату низку дірок, зроблених з нутра (Павлів). З лужицьких бронзів знаємо у нас цельти з рівною тулійкою та заніділими крильцями, грубі вістря на спис, отворені браслети з ритим густим орнаментом (ріжно уставлені групи черток), дармовиси з доосередних кілець, кручені нашійники з розклепаними й на зовні закрученими кінцями, глици з великою спіральною головою та вкінці бляшаний посуд. Важною, ще нерішеною проблемою лужицької культури є її етнічна приналежність. Німецькі археологи приписували її по черзі Кельтам, Тракам, Іллірам та Гер-

манам (тепер головно Іллірам), а словянські, просто чи умовно, Слов'янам. На нашу думку ближші правди є другі, але пізніший перехід з тілопальної лужицької до такої-ж словянської культури у IV—VI ст. по Хр. все ще не є вдовольно доказаний і тому питання мусить остатися ще даліше нерозв'язане.

Крім імпортованих трацьких та лужицьких бронзів зустрічаємо у молодшій бронзовій добі вироби, що їх не можемо зачислити до ніякої з обох згаданих груп. Се вироби місцевого бронзівничого промислу, що повстав над Сяном в наслідок сильних лужицьких впливів на місцеве трацьке підложжа. Такими є великі бронзові нашийники сінявського типу, круглі в перекрою, відляті на глиняному ядрі й орнаментовані густо по цілій поверхні жолубкованим геометричним орнаментом, та браслети з заложеними за себе звуженими кінцями, подібно орнаментовані, що подібуються звичайно парами. Можливо, що належать сюди також цельти з мало викроєною тулійкою.

З антропогеографічного боку представляє Галичина у бронзовій добі слідуєчий образ: ціле Покуття, Поділля та Побужжа є заняте народами трацькими, Дако-Гетами та Кімерійцями, що удержують із своєю вітчиною живі звязки через ужоцький і верецький провал та через Буковину. Спосіб їх мешкання ще незнаний, гроби зустрічаються скелетові, а з предметів домашнього вжитку знані головно бронзи; глиняний посуд тільки у дрібному черепю. Середущу Галичину зайняли були рівнож Траки, що прийшли мабуть ужоцьким провалом. На півночі, в повіті Ніско та Тарнобжег, стрінулися вони з народом лужицької культури, з відмінним похоронним обрядом та ще незнаним нам способом мешкання. Між першою і другою групою Траків є смуга терену, з якої не маємо ще знахідок, але її незамешканість тепер є сумнівна з огляду на заселення в неоліті. Зате погранична полоса на захід від Посяння, між Ряшевом і Тарновом, остала даліше незаселена. Вздовж її західнього рубця йшов у V бронзовій добі головний шлях із спіжської землі попрадським провалом та даліше долиною Дунайця над Вислу. По закарпатській стороні знайшлися на ньому бронзові скарби у Белі, Кежмарку, Велькій, Матіївцях та Новій Лісній, а по північній стороні бронзові скарби у Шляхтовій, Нашончовичах, Марцінковичах та Лукавиці. З півдня ішли сим шляхом до нас тільки культурні впливи, бо поза кількома згаданими скарбами нема в долині Дунайця жадних трацьких погребіщ чи селищ, а в відворотному напрямі йшла попри торговельні зносини.

також і етнічна експансія народу з лужицькою культурою. Це стверджено останками кількох селищ лужицької культури, що їх відкрито у спіжській столиці (Велька, Герницьці біля Кежмарку, Матіївці) та великим погребом лужицького типу у Долишньому Вадаші абауйської столиці, якого багатий керамічний та убогий бронзовий інвентар належить безсумнівно до IV бронзової доби по хронології Павла Райнеке. Нарід з лужицькою культурою дістався з околиць Кракова на оравську та спіжську землю мабуть також долиною Чорного Дунайця (Красна Гірка), а зі Шлеську яблонівським та влярським провалом. Розходячися відтак по нинішній східній Словаччині, стрівся він там з місцевим населенням, а доказом сього є погребнища з мішаниною обох керамічних типів: лужицького попеленицевих піль та середно-угорського тілопальних гробів (Пілінь біля Новограду та Лінч у Пряшівщині).

VI. Залізна доба.

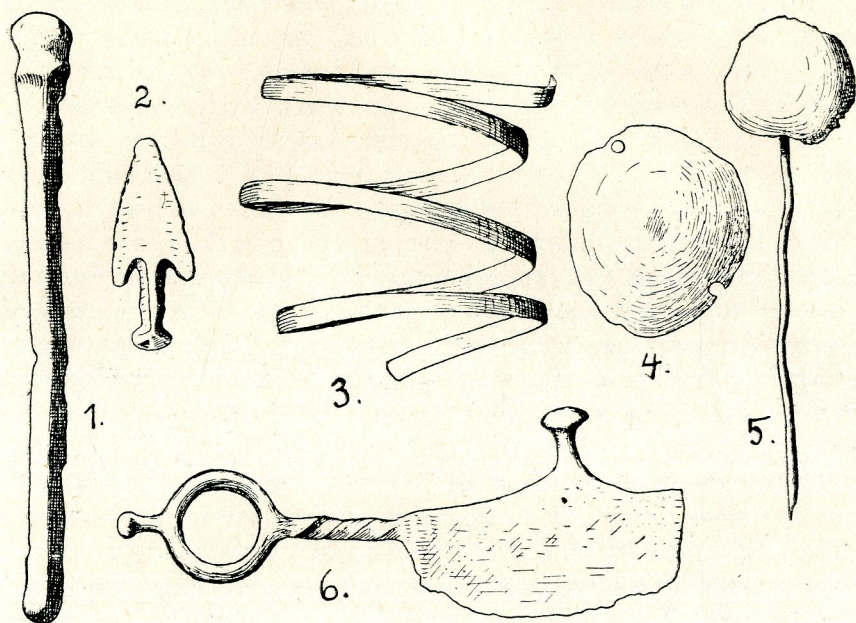
А. Гальштатська культура.

Під льокальною назвою гальштатської культури криється далеко ширше хронологічне поняття, яке означає підставову культуру ранньої залізної доби в середній Європі та пригадує культурну єдність сих країв приблизно в часі цілої першої половини першого тисячеліття до Хр. А саме після приходу залізної культури, принесеної мабуть арійцями, настає в тогочасних культурах середньої Європи очевидне вирівнання — універсальність, що можна пояснити великою життєздатністю нової культури й живими торговельними зносинами, які поширювали нові винаходи з обсягу матеріальної культури по найдаальших закутинах Європи. Сильні впливи гальштатської культури та поява скелетових гробів на заході є мабуть також доказом мандрівки Іллірів на північ.

В добі гальштатських впливів, що відповідає скито-сарматським часам на Великій Україні, зустрічаємо про наші землі вже перші історичні згадки. А саме Геродот оповідає, що в часі його побуту над Чорним Морем (в половині V ст. пер. Хр.) сидів на північ від східних Карпат, деь на нинішній Волині та Поділлі, великий нарід Неврів. З його історії знаємо тільки те, що Скити витиснули його дальше на північ і в половині VII ст. осів він в сусідстві Будинів. На його місце прийшли тоді в горішнє Подністров'я від Балтійського моря східно-германські

Бастарни. За нашими західними межами розвивається тоді молодша фаза лужицької культури з двома своєрідними окремими керамічними групами в околиці Кракова й Тарнобжегу. Знаємо з неї лише тілопальні погребнища, переважно на пісках, де попелюниці зложені просто в землі й часто прикриті мискою. Біля них дрібніший глиняний посуд, по більшій частині кухлики з високим ухом. Щораз то частіше подибуються залізні дари. До молодшої фази гальштатської доби (VIII—VI ст.) належить типове попелюницьке поле у Квачалі (пов. Хшанів), а інші два, у Свиднику та Новім Санчі, лежать просто на закарпатському шляху, біля устя Попраду до Дунайця, і є доказом експанзії лужицького населення в долину Дунайця горі рікою і далше за Карпати. Частина лужицького населення відступала під напором Германів (мабуть Бастарнів) вгору Бугом у південному напрямі та заняла скоро горішнє Побужжа, південну Волинь, а відтак і ціле киммерійське західнє Поділля аж по Дністер. Тут жили оба елементи—лужицький і трацький—якийсь час лиш у частинному змішанню побіч себе, чого доказом є мішані тілопальні та скелетові погребнища з лужицькою керамікою та трацькими бронзами у Чехах, Висоцьку та Ясенові (брідського пов.), і втварили в сей спосіб окремий культурний тип, так зв. групу Чехи-Висоцько, що її властивий розцвіт припадає щойно на другу частину гальштатської доби (D).

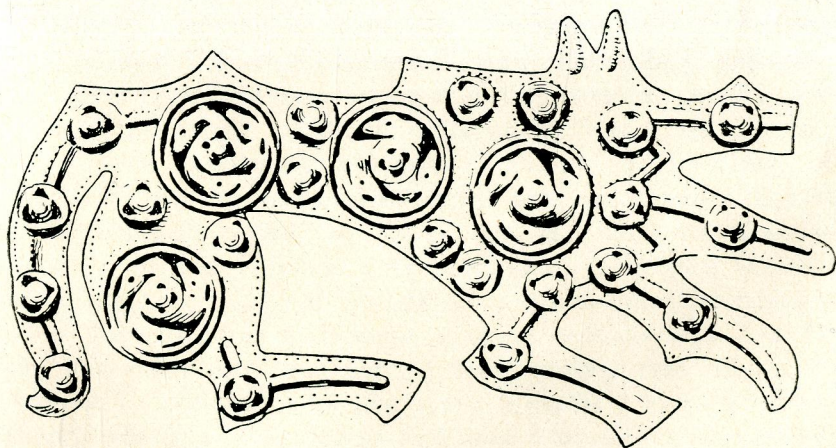
Висоцька культура, яку приписували колись Слов'янам (Нідерле), — се типова наша галицька гальштатська культура і її, в навізанню до Геродотової історії, можна би приписати Неврам, хочай зложилися на неї культурні здобутки аж трьох народів: Траків, носіїв лужицької культури та Скитів, про яких буде мова пізнійше. Її погребнища є плоскі, рідко з камінним обложенням, і на них—під трацьким впливом—змінив лужицький наряд обряд тілопалення частинно на погребання. Останки знищених селищ подибуються часто на піскових надмах (Почапи біля Золочева). У численній гробовій кераміці переважають лужицькі форми, на яких видно часто трацький вплив у виді біло інкрустованого геометричного орнаменту. При тім зустрічається багато мініатюрного глиняного посуду: малесенькі двостіжкові та вальцевидні пукаті попелюниці, півкулисті черпачки з великим ухом, дірковані цидилка, пташки-забавки на високій ніжці й без неї та глечики-двойчки і троячки. Між бронзовими виробами стрічаються часто глиці з великою спіральною й маленькою рурковидною головкою, спіральні дротяні й тасьмові браслети, кручені грубші на-

Висоцька культура

La culture du type Čechy — Vysocko

Бронзові предмети з погребіща у Белзці, пов. Золочів: 1. Лита штабка сирівця. 2. Стрілка. 3. Бляшана спіраль. 4. Кругок з дірками до пришивання. 5. Глиця. 6. Бритва — усе $\frac{5}{6}$ п. в.

Золота фібула зі скарбу у Михалкові, пов. Борщів

Fibule en or de Mychalkiv, distr. Borchtkiv

За Гадачком — Après Hadaczek

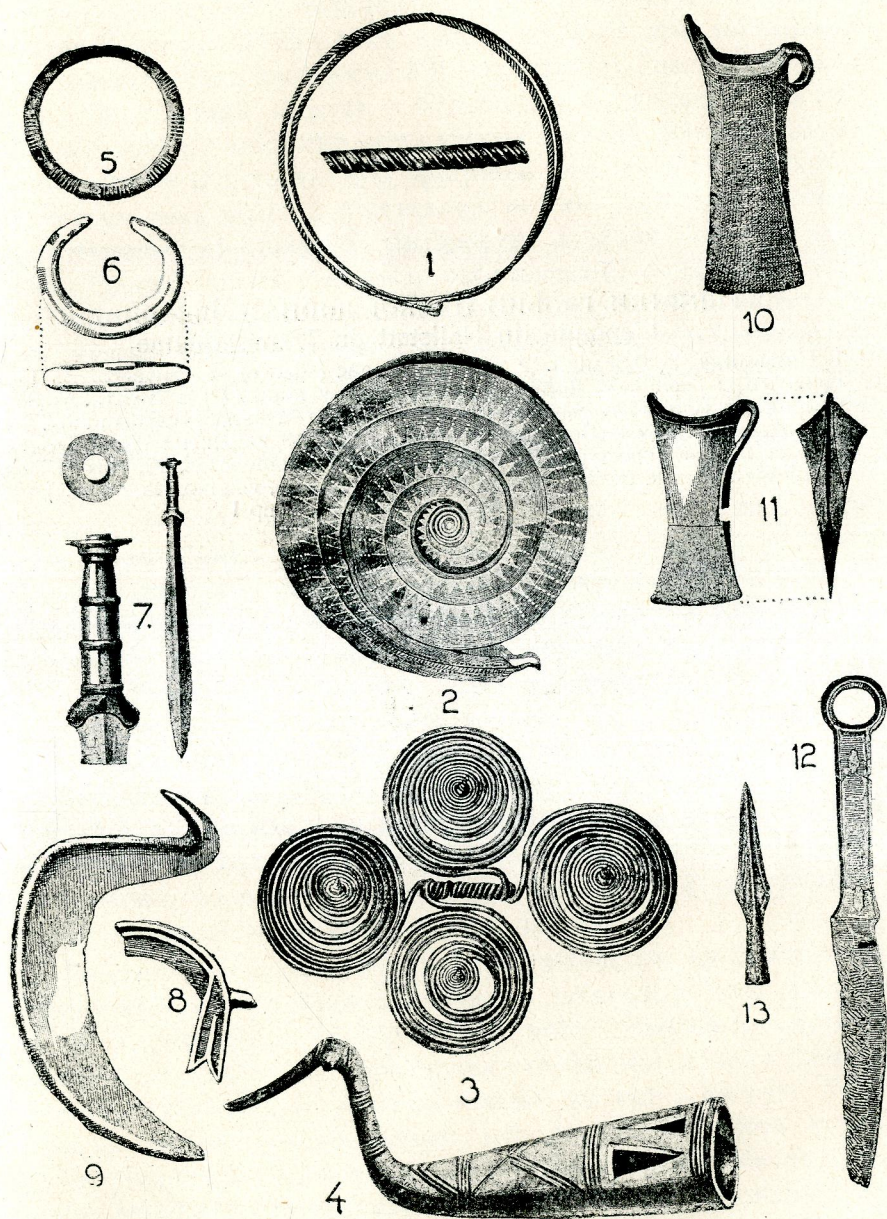
шийники з розігненими на зовні й розклепаними кінцями; рідко подибуються бритви з вирізуваною ручкою (Белзець біля Золочева). З заліза появляються перші вигнуті ножики та круглі й гранчасті голки й шила. Бронзові ковтки в виді зігнених гвоздів з головками, тригранні стрілки та деякі керамічні елементи вказують на нові культурні впливи зі сходу. Були се Скити. Вони перейшли у VI—V ст. мабуть з Київщини кількома ватагами Збруч та дісталися в західному напрямі може аж за Буг (Сокальщина, Бобреччина). Взагалі на захід ішли вони трьома дорогами: через Збруч до Галичини та на Словаччину, через Молдавію та ойтошський провал до Семигороду й на Закарпаття та через бесарабські й волоські степи до Малої Валахії, Банату й Болгарії. На „київське“ походження наших знахідок вказував би однаковий похоронний звичай, а саме могили з похоронами (Бурдяківці — Кругле, Сапогів, Городниця) і з тілопаленням (Дуплиська) побіч себе. Одначе в сих могилах нема кінських похоронів і тому треба мабуть уважати якраз сих „Скитів“ (Геродотових „Скитів-орачів“) за підбитих Скитами Слов'ян, що потверджують також останні досліді над топографічними назвами. Їхнє відношення до місцевого трацько-лужицького населення було більше мирного характеру, бо їхні металеві вироби та принесені ними грецькі амфори розходилися широко поміж місцевим населенням і навпаки, вони переняли від автохтонів деякі керамічні форми, як копчені пукаті начиння, подібні до віляновських попільниць, та кухлики з високим ухом, яких форма переживається мабуть ще в нинішньому дерев'яному посуді Гуцулів. Та поява сих „Скитів“ вплинула відємно на інтензивні досі торговельні звязки східньої Галичини з Закарпаттям. На цілому північному Підкарпаттю не зустрічаємо ні одного бронзового скарбу, а на чергу прийшла тепер очевидно західня частина краю. Доказом сього є група бронзових скарбів в долині р. Дунайця, що мають в собі багато предметів південного походження (Старий Санч, Марцінковичі, Свидник біля Ліманови, Свидник біля Нового Санчу, Ясінна, Горжиці біля Домброви). У східній Галичині маємо в гальштатській добі тільки іллірійського походження скарб із 5 півкулистих бронзових кітликів у Кунисівцях на Покутті, що мають свої аналогії у найстаршому типі італійської віляновської культури, та оба золоті скарби з Михалкова борщівського повіту з VIII ст. пер. Хр., яких трацьке походження не підлягає вже ніякому сумнівови. Ціле Покуття й північну Бу-

ковину, а також і Мармарощину, замешкували у гальштаті мабуть Койстобоки.

Можливо, що їм требаб приділити спеціальний тип трацької кераміки, яку знаємо досі тільки з Голіградів, Зазулинець, Заліщик та Новосілки костюкової заліщицького та з Городниці городенського повіту. Чорна лискуча поверхня черепків з широкими рівнобіжними жолубками нагадує сильно чеську кновізьку кераміку І гальштатської доби, але є безсумнівно закарпатського походження, бо багато цілих посудин сього типу є в музеях Семигорода (Сулімірський). Недавно тому відкрив Козловський у Незвиськах біля Городенки три чотирикутні ліп'янки з часів сього трацького гальштату. Їх шатровий дах був піддержуваний кількома парами стовпів, а з плитшого їх передсінку на причілку входилося до глибше вкопаної хати. Стіни сеї хати були плетені з хворосту, вимазані глиною, змішаною з соломою, і відтак старанно білені. Одначе між ними знайшлася й звичайна овальна землянка. Сам дослідник зачисляє їх до культури типу Чехи — Висоцько, опираючися на їх мегароновім лужицькім типі, але з до-теперішніх дослідів знаємо, що висоцька культура не дісталася була зовсім на південний беріг Дністра.

Третім народом (побіч носіїв лужицької культури та „Ски-тів“), що в гальштатській добі з'явився у Галичині із Холмщини, був германський нарід (може Бастарни), що приніс із собою культуру гальштатських тілопальних скринько-вих гробів з лицевидними попелюницями. Наглядні сліди сеї культури, якої середовище було над горішньою Вартою, середу-щою й долішньою Вислою та долішнім Бугом, знайшлися над горішнім Бугом в околиці Белза та в Камінці струмиловій у виді копченого лискучого посуду зі знищених гробів. Ціле погребіще з такою керамікою було знайдене на заході біля Велички.

На Закарпаттю переживалася під єю пору третя й четверта доба наддунайського гальштату (C—D) по хронології Райнеке, що обіймалася часово VIII—VI ст., себто час перших початків грецьких кольоній на північних берегах Чорного Моря. Одначе досі маємо дуже мало знахідок, які можна би з цілою певністю зачислити до сих двох молодших періодів наддунайського гальштату, стверджених Павлом Райнеке головно на південно-німецькому матеріалі. Про життя та гроби не вміємо ще майже нічого сказати і лиш у скарбах зустрічаються деколи предмети, які можна стилєво суди причислити. Такими є на пр. кручені брон-

Памятки гальштатської доби з Закарпаття
L'époque du Hallstatt en Transcarpathie

1. Нашийник із Лужанки. 2. Бляшаний пас (золото) із Сарвассо. 3. Дротяна прикраса із Горішньої Добші. 4. Ковання кінця дишла (?) із Жуйти. 5—6 Нараменики із Немти. 7. Меч ліпавського типу із Мармароського Сиготу. 8. Серп бонгадського типу із Бодрог—Керестура. 9. Серп українсько-семигородського типу із Бодрог-Керестура. 10. Сокирка-цельт із Підполоззя. 12. Ніж із Новаку. 13. Вістря на спис із Мармарощини. (ч. 2 із золота, все інше з бронзу)

За Гамплем — Après Hampel

зові нашийники з Габжан у шариській столиці та залізні сокири з Велької у спіжській землі.

Окрім автохтонних гальштатських пам'яток зустрічаємо на Закарпатті також нечисленні сліди культури Скитів, про яких прихід у карпато-дунайські краї після VII ст. пер. Хр. говорилося вже висше. Се залізний штилет з Арданова у бережській столиці, знайдений разом з імітацією тетрадрахми Пилипа македонського, другий штилет із узгіря Гат і тригранні вістря на стріли з Монай, знайдені вже разом з лятенським ножом. Зате поза політичними межами нинішнього Закарпаття лишили Скити по собі далеко більше слідів у столиці сабольшській, гайдуській, боршодській, новоградській, пештенській, арадській і жальській, себто головню над горішньою й середньою Тисою та в Семигороді. Є се типові штилети зі серцевидною охороною руки, тригранні вістря на стріли, бронзові дзеркала, кітли, калатала й відзнаки прапорів. Зпочатку не було певности, чи ці предмети не дісталися туди часом поодиноким торговельним шляхом, але пізніше найшлися й цілі гроби, що вказує вже на певні сліди якоїсь ватаги Скитів, яка жила в сих околицях. Беручи на поміч найстарші історичні вісті про старинну Дакію, можнаби ці скитські пам'ятки зв'язати з великою правдоподібністю з Агатирсами, що жили по свідочству Геродота над горішнім Марошем. Вони були скитського походження, але винародовились у Дакії і, розбогатівши, стали пануючою клясою. За дорогу, котрою ці Скити прийшли через Карпати, приймають одні провал біля с. Верецьких на Закарпатті, а другі ойтошський провал у Семигороді. На наш погляд є ся друга дорога далеко правдоподібніша з огляду на велику кількість скитських пам'яток у семигородських музеях, бо дорога через наші Карпати не є ще доказана ані одною нахідкою на їх північному узбічю.

Розглядаючи антропогеографічні відносини на Закарпатті у гальштатську добу бачимо, що тепер заселені ті самі околиці, що були заселені і в бронзовій добі. Найбільшу густоту населення та найбільше бронзових скарбів має долина Ляторчі (околиці Мукачева) та край на південь від неї у закруті Тиси. Друге скупчення знахідок бачимо над горішньою Тисою в околиці Мармароського Сиготу; є се бронзові скарби з Калин і Ронасеку, великий золотий скарб із Сарвасова та поодинокі знахідки бронзових предметів із Слятини, Мармароського Сиготу й Ронасеку. У Слятині, Ронасеку та Мармароському Сиготі найшлися бронзові мечі ліпавського типу, а в скарбах у Сарвасові

та Калинах самі прикраси. Тому що нема ще знахідок із положеної далше на схід долини р. Вишової, годі покищо доказати, чи тими околицями йшла дорога до низинної часті південної Буковини, чи може йде у сьому випадкові лише про постачання потрібних предметів якійсь громаді людей, що працювали у знах уже тоді копальнях соли на Мармарошчині.

Б. Лятенська культура.

Друга половина 1-го тисячеліття пер. Хр. се доба найбільшого розвою політичної могутности кельтійських народів, що замешкували тоді значну частину середущої Європи, у сьому Чехію, Моравію, Шлеськ, Словаччину й Дакію, та знали й цілу Галичину. Вони мали свою культуру, розвинену високо на домашньому гальштатському підкладі під сильним впливом культури грецької, та розносили її по Європі при допоміж воєнних виправ і сильно розгалуженої торгівлі. Внаслідок сих цивілізуючих кельтійських впливів розвинувся майже в цілій середущій та північній Європі окремий, опріч деяких місцевих відхилів, досить однастайний ступень доісторичної культури, названий по типовій знахідці на міліні La Tène у найшательському швайцарському озері лятенською культурою.

В часі тривання у нас впливів лятенської культури, в цілій другій половині останнього тисячеліття пер. Хр., творила Галичина разом зі Шлеськом одну культурну провінцію, приймаючи від нього воєнним та торговельним шляхом усі здобутки нової культури. Кельти дісталися сюди з південного заходу через Моравську Брану. Одначе на початку сеї доби настала найбільша депресія клімату, завдяки чому піднеслися води, розширилися мочари та змогутніли праліси і мабуть тому маємо так мало знахідок із сього часу.

Перші впливи лятенської культури появляються у нас у західній частині краю і є слідні вже в першій лятенській добі, названій ступенем „А“ по хронології Павла Райнеке. Вони проявляються зпершу тільки в переняттю місцевим населенням деяких фібул та вістер на спис від сусідніх Кельтів, при одночасному вживанню ще гальштатської кераміки, а тільки згодом сей вплив стає більше проникаючий і можна говорити вже про кельтійську іміграцію. У західній Галичині знайдено в хшанівському повіті (Янковичі) на пісковій надмі сліди селища з черепками посуду, робленого зі сивої відмуленої глини вже на гончарському колі, між якими подибався кусок бронзової старо-лятенської фі-

були та половина намистини з темносинього скла. Друга залізна старо-лятенська фібула знайшлася на Волині у житловій ямі на селищі біля с. Зимне (пов. Володимир).

Германська іміграція Бастарнів та Скірів з північного заходу, якої сліди ми вже бачили з кінцем гальштатської доби у Камінецьчині в виді культури з тілопальними скриньковими гробами, влилася тепер широким руслом через Холмщину та Сандомирщину у середущу Галичину та принесла зі собою ще другий тип похоронів, а саме підкльшові гроби з тілопаленням. Їх назва походить з того, що попельниця зі спаленими кістками є стало прикрита глиняним кльшом (оберненою горі дном мискою) і буває часом обложена камінням, але найчастіше стоїть просто в землі, у плиткій ямці, вимощеній деколи камінням. Сліди таких двох погребіщ зі скупими дарами з заліза, бронзу та кости знайшлися на правому березі долішнього Сяну (Беліни, Зволяки). Кераміка в них роблена вже на гончарському колі зі сивої, відмуленої, добре випаленої глини. Інші підкльшові гроби знайшлися далше на схід, у Сокальщині (Ульвівок), а найбільше на південь висунені подибуються на південь від Львова у Бобреччині. Попельниця зі Звенигороду у сім повіті має форму досить високого пукатого горшка з гладженою низькою шиєю та шорсткою прочою поверхнею. Подібна попельниця є знана і з лівого берега долішнього Сяну (Тарнобжег). Одначе там відкрито і скелетовий гріб, в якому знайдено залізне умбо щиту з обломаним шпилем, ритуально тричі зігнений залізний меч, вістря на спис і ніж. Треба зазначити, що в цілій лятенській культурі вживалося у нас майже виключно заліза, і то не лише до виробу зброї та господарського знаряддя—головно численних ножиків та списів, яких знайшовся мабуть цілий скарб у Ліську над горішнім Сяном, — але також до прикрас, як фібули та пряжки до ременів. Бронзові вироби були досить рідкі, а золота й срібла тоді зовсім не знали.

Споріднена з підкльшовими гробами культура скринькових гробів, занесена до нас германськими боеківками вже у гальштаті, дісталася тепер аж на Поділля, де залишила по собі дуже скромні сліди. Досі знаємо тільки один такий гріб з Увисли біля Гусятинна, що знайшовся на тілопальному погребіщі височської культури. Селищ, приналежних до обох описаних германських культур, досі у нас ще не знаємо.

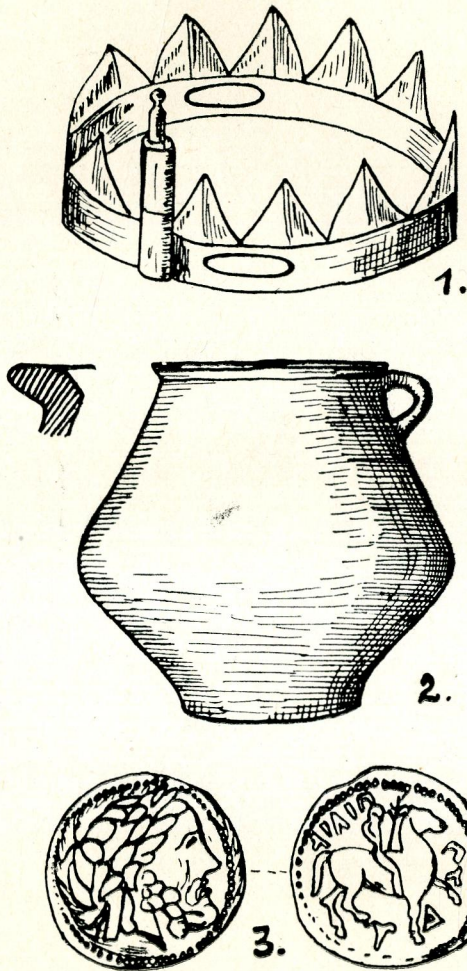
У східній Галичині була у ранній лятенській добі напевно жива ще височська культура, яка мабуть не дала народови під-

кльошових гробів посунути даліше на схід, а попри неї жили там також ще й „Скити“.

У середній лятенській добі появляються у нас перші взагалі монети, і то цілими скарбами, що є безперечно кельтійським імпортом. Се переважно золоті, а також і срібні імітації грецьких монет IV ст. пер. Хр., головню срібних тетрадрахм Пилипа II македонського (359—336) та золотих статерів його сина Олександра Великого (336—323). На випуклій стороні мають вони голову в шоломі, а на вгнутій їздця на коні та наслідувані грецькі букви. Знаємо їх досі з двох нахідок. Се скарб золотих та срібних монет (у сьому імітації тетрадрахми Пилипа II) зі Скоморох біля Сокаля, та срібна імітація тетрадрахми Пилипа II з Липовець пов. Перемишляни. На лиці у неї бородата голова у лавровому вінці в право, на рубі їздець на коні в право, а кругом нього наслідуванні грецькі букви.

До нас, а також і на Україну, дісталися Кельти із Закарпаття через семигородські провали і виперли тоді Скитів назад на Київщину, що мало в наслідок довговічну перерву культурних зносин надчорноморських Греків з українським заходом. Наразі знаємо дуже мало їх слідів з того часу. Се тільки середно-лятенська бронзова фібула з Городниці городенського пов. та подібна фібула, знайдена разом зі скляним браслетом у північній Буковині (Стефанівка). Третя середнолятенська бронзова фібула найшлася мабуть у гробі, разом з умбом у західній Галичині (Тичин біля Решова). Сучасна з сими знахідками бронзова корона з Залісся біля Борщева є мабуть місцевою імітацією якогось західно-германського первовзору. В західній Галичині сиділи Кельти мабуть досить довго, на що вказують правдоподібно їхні назви рік: Раба, Роп, Сян.

У пізній лятенській добі опанувала кельтійська культура також середнє Повисля аж по Буг та майже цілу Галичину. З того часу знаємо з західньої Галичини тілопальний (?) гріб боевика (Ядовніки, пов. Домброва) з багатим інвентарем, на який зложився орнаментований залізний меч, три залізні ножики, два залізні списи, кусок залізної бляхи, спіралька бронзової фібули (?) та черепа глиняного орнаментованого посуду, робленого без гончарського кола і зле випаленого. Другий гріб знайшовся у пов. Ліманова (Слупя), але з нього знаємо тільки про залізний, ритуально двічі зігнутий меч, нині вже затрачений. Близше наших західніх границь не знаємо з пізньої лятенської доби ніякого певного гробу ні селища, лиш кілька окремих знахідок,

Пам'ятки лятенської культури
La période de La Tène

1. Бронзова корона з Залісся, борщівського пов. (за Садовським — $\frac{2}{3}$ прир. вел.). 2. Попельниця з тілопального погребіща у Гриневі, бобрещького пов. ($\frac{1}{8}$ прир. вел.). 3. Кельтійська срібна монета з Липівців, золочівського пов. (за Мухом — прир. вел.)

а саме: середно-лятенська бронзова фібула з пізно-лятенським умбом (Тичин, пов. Решів), залізна фібула (Камениця, пов. Ярослав), невідомі нам ближше знахідки з Гурки, пов. Ніско, та одинокий у Галичині фрагмент багато орнаментованої бронзової посудини з Лежайська, пов. Ланьцут. Із східної частини краю знаємо знову два багаті тілопальні погребіща. В Сухоставі над Збручем найдено перед кількома літами при пільних роботах багато попеліниць, горшків і печей кельтійської культури, а 1930 р. відкрито у Гриневі, пов. Бібрка, багате вандальське, вже лятенсько-римське погребіще, з якого збереглася з лятенських річей одна ціла гладка двостіжкова чорнена попеліниця з ушком, роблена на гончарському колі, з легко гранчастою кризою, залізний двічі зігнутий орнаментований меч з останками бляшаної похви, кілька залізних ножикив, умбо з головчастими цвяхами, два орнаментовані залізні списи та залізна гудзикова острога I ст. по Хр. По одному залізному списови знайдено у Підгаєччині (Маркова) та біля Заліщик (Дрогичівка); другий із них, з хвилясто викроєним вістрям, є бургундського типу.

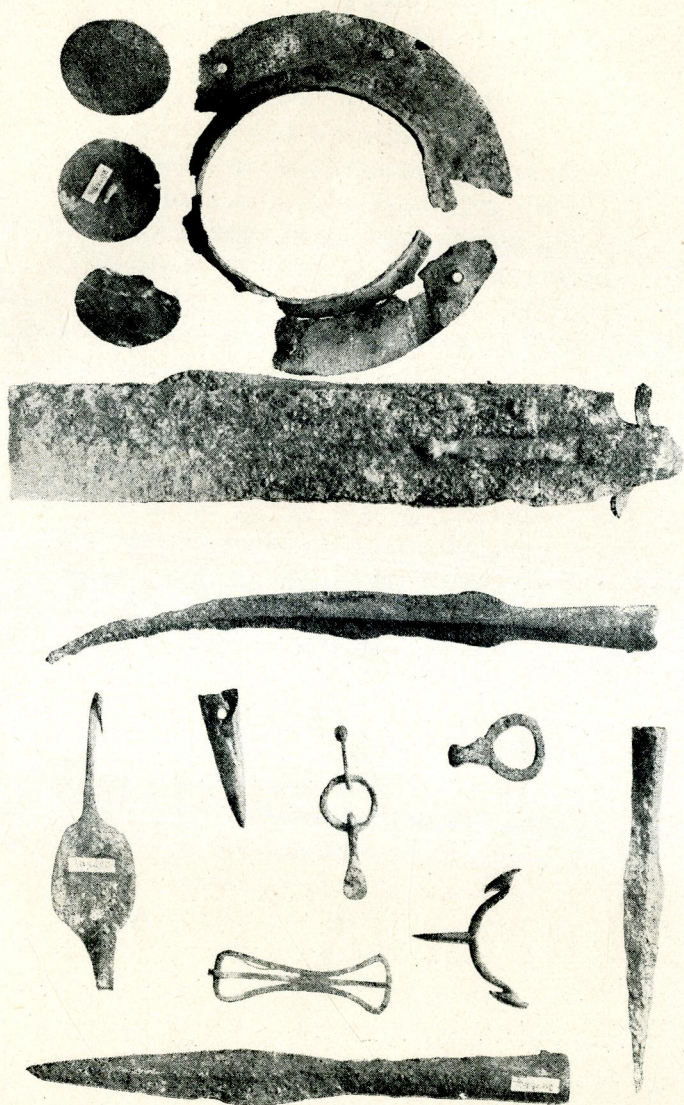
Наприкінці старої ери появляється в межах Галичини нове германське плем'я. Були се Вандали, що з кінцем гальштатської доби вийшли були з Зеляндії та Ютляндії, опанували Шлеск, і пручи даліше на схід дісталися на Холмщину та в Сокальщину (Бендюха), чого доказом є знайдена там стара вандальська кераміка, прикрашена меандром, поземими лініями та вужиком. Пізнійше заняли вони цілу східню Галичину та виперли звідси Кельтів на схід або через карпатські провали на південь. Під їх напором відійшли мабуть і Бастарни та Скіри над Чорне Море та над долішній Дунай. Там вони воювали по стороні Даків часто з Римлянами та грецькими кольоніями (Ольвія), на пр. 29 р. пер. Хр. з Марком Ліцинієм Крассом, а 19 р. пер. Хр. з Вініцієм. Се мало за наслідок, що цісар Пробус переселив біля 100.000 із них у 279 р. по Хр. на Балкан.

На Закарпаття знаємо з першої лятенської доби один залізний мечик з бронзовою ручкою, знайдений у Мукачеві. З середно-лятенської доби є також тільки одно тілопальне погребіще у Фельзе-Мера в абауйський столиці, датоване середно-лятенською фібулою. З інших предметів знайдено там дві попеліниці, два ритуально зігнені мечі, два ножі, п'ять списів, ножиці, браслет і часть вуздечки. Одначе переважна часть памяток Закарпаття та східньої Словаччини походить щойно з пізньої лятенської доби, коли там настало справжнє відродження завдяки цивілі-

зуючій іміграції Кельтів з північного заходу та від горішньої Тиси, де сиділи вони вже в V ст. пер. Хр. Не багато скорше прийшли були до Дакії й Греки, але їхній вплив не залишив по собі помітних слідів на нинішнім Закарпаттю. Щойно Кельти принесли тепер Гетам подостатком залізних виробів, яких досі не багато там було, та навчили їх самих ковальства. На Закарпаттю стали тепер виробляти найрізнійше залізне домашнєй господарське знаряддя: сокири, серпи, коси, рала, вили, ланцюхи, кліщі, долота, ножиці, ножі, кресала, вуздечки, клямри до поясів, цвяхи та різні окуття. На оружжя закладалися окремі фабрики. Кераміка робилася на гончарському колі й була добре випалювана. Гети асимілювали Кельтів досить скоро, так що годі відрізнити їхні селища від гетських осель лятенського часу. Вони були осілими хліборобами, тримали коней, а головнo корови й вівці, мешкали в чотирокутних ліп'янках, знаних нам з описів Страбона й Діона та з розкопок гальштатського часу в Незвиськах, а кожне плем'я мало свій укріплений город. Найбільше таке пізно-лятенське селище з культурою страдоніцького типу знайдено біля Мукачева на горбах Ловачка і Галішгедь, де Легоцький перекопав останки 24 хат з камінними огнищами, над якими висіли колись залізні китли на ланцюгах. Знайдено там дуже багато різного залізного знаряддя, часто подібного вже до сьогоднішніх форм, на яке брали залізну руду мабуть з недалекого нинішнього села Лавки. Найшлися там і матриці для виробу бронзових предметів та потрібний сирівець, але самих бронзових памяток є там дуже мало. Між череп'ям глиняного посуду відмічено багато останків грубостінних тиглів на топлення заліза, що для їх виробу примішувало до глини багато графіту.

Інші селища страдоніцького типу знайшлися у спіжській столиці у Ганівцях і Михайлівцях. Приналежні до сеї культури гроби були відкриті у бережській столиці (Мукачів, Свалява) і у Бодрог-Сент Марія земплінської столиці, а всі вони були мабуть скелетові.

Кельти принесли на Закарпаття також перші монети, звані в археології варварськими, і після сього стали мабуть і Гети бити свою дацьку монету, наслідуючи грецькі та кельтійські типи. Айзнер розрізняє тепер 14 їх типів на Закарпаттю та в Словаччині. Є се: 1) „ретійські“ золоті монети, — 2) наслідкування срібних монет Пилипа II македонського і Авдолеонта, — 3) пезинський тип, — 4) „койстобоцький“ тип знад горішньої

Памятки лятенської доби
L'époque de La Tène

Залізні предмети з тілопального вандальського погребіща у Гриневі, бобрецького повіту (в збірках Музею Наук. Тов-ва ім. Шевченка у Львові)

Тиси та із земплінської столиці, — 5) інші пилипівські типи, — 6—7) „котинські“ типи, — 8) „оський“ тип, — 9) тип з двома ліліями, — 10) деякі інші варварські типи, — 11) наслідування тетрадрахм із Тазос, — 12) тип з написом „Біатек“, — 13) монети Еварисків, мильно „квадські“, — 14) неозначені знахідки, що про них є тільки короткі, непевні відомости.

На Закарпаттю знайшлося найбільше срібних наслідувань тетрадрахм Пилипа II македонського (359—336), що їх зачали бити біля 300 р. пер. Хр. З інших типів піднесено тільки поодинокі примірники. Золоті наслідування статерів Олександра Великого (336—323) і його наслідників найшлися тільки в столиці спіжській і земплінській, а типів чч. 3, 7, 8, 9 і 12 на Закарпаттю зовсім ще не знайдено.

З кельтійською збруєю знайдено раз і скитський залізний кинжал (Арданово), який треба класти часово мабуть до старшої лятенської доби, бо по думці Павла Райнеке Скити жили у Дакії тільки до IV ст. пер. Хр., а відтак Гети асимілювали їх.

Розглядаючи розміщення лятенських памяток на наших західних землях з боку антропогеографічного, не можемо про Галичину, Буковину та Волинь нічого сказати через за малу кількість знахідок та велике їх розкинення у терені. Тільки на Закарпаттю запримічуємо два їх скупчення, одно в околиці Мукачева між Ляторчею і Тисою та друге у спіжській землі між горішнім бігом Попраду й Гернаду. Се замешкані долини двох старих черезкарпатських доріг, які грали досі велику ролю, бо біля них групувалися майже всі торговельні зносини Підкарпаття з Закарпаттям. Отже можливо, що тими дорогами йшла і в лятенську добу транскарпатська торгівля. — Та се далось би тільки з трудом доказати задля великої схожости до себе лятенських форм у цілій середущій Європі, яка дуже утруднює можливість ствердити, чи даний предмет є чужим імпортом чи виробом домашнього ковальського та бронзівничого промислу.

(Докінчення буде)

Огляди й оцінки

(Conspectus et recensione)

Martinus Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Eccl. cath. dissidentium. Tomus III. De Sacramentis seu Mysteriis. Parisiis 1930. Ст. 510 in 8°.

Порівнююча догматика східної й західної Церкви є тою свіжою наукою, якої ще не уняли західні богослови в одну підручникову систему. Перші кроки в напрямі її систематизації зробив пок. Аврелій Пальмієрі, який однак не встиг вийти поза загальну часть, т. зв. Prolegomena (1911). Відколи отворено папський орієнтальний Інститут у Римі (1917), зачав працювати над систематичним викладом східної догматики Француз аспумціоніст Мартин Жіжі, перший професор порівнюючої догматики на згаданому Інституті, який і опісля, по переході Інституту за папи Пія XI в руки єзуїтів, продовжував далше свою працю, не будучи вже професором догматики. Вислідом сеї праці є 4-томова порівнююча догматика (бракує ще II-ий том) нез'єдиненого Сходу, якої третій том, що займається св. Тайнами, хочемо обговорити.

Автор витривав тут, може ще красше ніж у своїм першому томі, на іренічній, стисло науковій становищі, яке поручає Св. Отець у своїй буллі *Regum Orientalium*. В порівнюючій методі придержується Жіжі також певної лінії, а саме — даючи на початку кожного спірного питання виклад католицької науки, все ясно зазначає, чи ся наука є здефініювана як догма віри, чи тільки є близька до правди віри. Се є дуже важне для богослова в оцінці вартости спірного питання, яке заходить при майже кожній Тайні, як ребаптизація (ст. 89—99), реконфірмація (ст. 144—151), епіклеза (ст. 256—301), надолужуючий характер епітимій (ст. 342—362), і злучена з тим справа відпустів (ст. 369—380), реордінація (ст. 426—428), розвід (ст. 459—467), єлеопомазання здорових за покутний канон (ст. 487—489), число Тайн і незмазаний характер деяких із них (ст. 15—25, 47—53). А вже найкрасшою прикметою підручника є історична перспектива, з якої освітлює автор всі спірні питання. Ся історично-догматична тяглість, з якою представляє Жіжі порушувані догматичні різниці східної Церкви, свідчить про широку скалку знання, яким автор розпоряджає. Патристика, византиніка, київська школа і російська та новогрецька богословія — се області, в яких

автор визнається знаменито. Серед старих і нових видань, які входять в сі області, він обертається, як у себе в дома: прецизує ясно засади, на яких стоять поодинокі автори, цитує з них найважливіші місця, групує їх в історичнім порядку — одним словом, старається дати правдивий і докладний історично-догматичний перегляд спірного питання. Авторами зарівно добре знані догматичні погляди Фотія, Керулярія, Льва Охридського, Микити Стафіти, Зігабена, Хоніати, Миколи Кавасили, Геннадія Схолярія, Висаріона, як і наука Лаврентія Зизанія, Транквіліона Ставровецького, Петра Могили, Сильвестра Косова, Теофана Прокоповича і Степана Яворського. Він оперує так само добре грецькою патрологією Міня, виданнями Пітри Беверіджа, Левенклява, Пандектами Нікона, Педаліоном Никодима, Віроісповіданнями Кіммея, як і нашими старими Требниками, Служебниками, Катехизисом Зизанія, Літосом Петра Могили, Каменем віри Яворського або догматикою Прокоповича. В догматичних трактатах новіших російських богословів: Макарія, Сильвестра, Філарета, Малиновського, Трусковського, Перова є так само добре начитаний, як і в новогрецьких: Баланоса, Андрутоса, Мезолори, Діовуніоти й ін. Можна в усяких менше важних подробицях не згодитися з автором, можна диспутувати з деякими його поглядами або навіть їх поправити, але не можна не мати подиву для ширини його знання, оригінальності й великого вкладу праці, якої вислідом є отсе перший на Заході систематичний і повний підручник порівнюючої східньої теології.

До поглядів, які треба поправити, зачисляю: 1) клякання на В. Вході, яке у нас, на думку автора, зніс щойно замойський собор (ст. 193); 2) завершєння, яке по авторови загально трактовано на Сході як завершення кожної покути (ст. 477, 487, 488); 3) епітимії Івана Постника, які, на думку автора, були дуже легкі (337, 372); 4) погляд, що на фльорентійськм соборі жадала латинська сторона вичеркнення тільки потрійного благословлення чаші по освяченню, а не рівночасно й епиклези (ст. 294).

Звичай клякати на В. Вході неначе перед освяченими вже дарами був предметом інтерпеляції на фльорентійськм соборі. Тут боронив його Доротей з Мітилени, ідучи слідом традиції, взятої з пояснення літургії Ніля Кавасили й Симеона Солунського, хотяй у давніших часах ганив сей звичай вже патріарх Евтихій (VI ст.). Він є сам у собі противорічний і дістався мабуть через непорозуміння зі служби Пржедєосвячених до служби Золотоустого й Василя та був практикований за грецьким приміром також у нас. Зазначаючи се, автор додає в нотці: „*Nota synodum Zamosciae anno 1720 habitam Ruthenis interdixisse genuflexiones seu capitis inclinationes, dum transfertur panis oblationis a minori ad maius altare*“. Очевидно Жіжі є тої гадки, що щойно Унія і замойський синод викоринили сю противорічну практику, яка мала богатюх оборонців на незєдинєнім Сході. Тимчасом сей звичай касовано вже далеко скорше в незєдинєній київськй церкві, як про се довідуємось з київських соборових засідань 1640 р., що дійшли до нас у реляції Касіяна Саковича: „*dnia 16 Septembra rano doczytano kanonów, w których to znaleźli, aby na Służbie Bożej Złatoustego y s. Bazylego na perenosie nie upadali na ziemię, iako przed Najświętszym Sakramentem*“ (Р. И. Б. IV, 39). Отже не тільки київський собор, але й Номоканон, виданий П. Бериндою 20 літ перед тим, виступав проти звичаю клякати на коліна в часі В. Входу, що повторив 100 літ пізнішє й уніятський собор у Замостою.

Також виступає київський Номоканон проти іншої противорічної практики уділювання Тайни елеопомазання здоровим у церкві, як завершення сповіді й покути. В 163 правилі цього Номоканону читаємо: „Маслосвященіє не бýváєть за канонъ, развѣ точію за недужныхъ по апостольскому уставу“. А що київський Номоканон був перекладом з грецького оригіналу, довершеним на Атосі — як се доказав Павлов (Номоканонъ при большомуъ Трєбникѣ) — отже і в Греції не був звичай уділювання маслосвяття „за канон“ т. є за покуту так загально пануючий, як думає наш автор. Скорше було се надужиття, подібне до практики миропомазання умерших, котре старався оправдати Симеон Солунський і котрому дають, не знати чому, право горожанства новітні грецькі богослови й каноністи. Покутна практика по часах Нектарія й за Івана Постника не була така м'ягка, щоби можна ті часи назвати „*temperus mitissimi in delinquentes animi*“ (ст. 337), т. є часами найлагіднішого покутного духа. Вже за часів строгого покутного духа Василя В. не накладано ніколи явної покути за тайні гріхи. Після Нектарія, коли скасовано при царгородській церкві уряд публичного пенітенціарія, зачала упадати практика публичної покути, однак цілковито вона не погасла. Канонікон, приписуваний Іванови Постникови, колиб він направду навіть походив з VI ст. а не був далеко пізнішою редакцією, зм'ягчив покутні правила Василя В. тільки до половини, відповідно до субективного розположення й фізичної спроможности каянника. Однак при браку такого розположення і він стоїть на засаді строгої покути Василя В. Так на пр. коли каянник за недобровільне вбивство діставав по канону Василя В. 10 літ епітимії, то по канону Івана Постника міг одержати 3—5 літ відповідно до розположення, однак у випадку браку розположення сповідник був обов'язаний наложити 10-літню епітимію. Впрочім практика пом'ягчування покутного канону існувала вже за часів Василя В. Знає її Григорій Богослов, ставлено її в вину Іванови Золотоустому на синоді Під дубом, знає її Іван Постник, Софроній єрусалимський, Теодор Студит, Іван монах „послужник Василя В.“, але всі їх покутні канони годі назвати дуже лагідними. Їх скаля замість від 7—30 виносила від 1—15 літ, однак опуст в літах був зрекомпензований постами аж до сухоїдження і щоденними поклонами, починаючи від сто в гору.

Вкінці не є згідне з правдою, неначеби на фльорентійськїм соборі латинники не жадали від Греків вичеркнення епіклези з богослуження, а тільки понехання трикратного благословлення по словах освячення. „*Latini enim a Graecis postularunt non quidem, ut trinam illam benedictionem supprimeant*“ (ст. 294). Так скромними не були в своїй жаданях латинські Отці, як каже текст собору в грецькій редакції Сиропула, цитований самим автором: *Εἰτα ἐξήτοιον διορθώσαι... τριττὴν εὐχολογίαν καὶ ἐπικληρίν τοῦ ἁγίου Πνεύματος* (295).

Можна диспутувати з автором на тему; а) чи формою Тайни священства є молитва: „Божественная благодать“, як се приймає більшість східних авторів, чи тільки дві слідуєчі молитви, як думає автор за Моріном (ст. 417); б) чи розводи задля віроломства практикувалися до Петра Великого також у київській церкві (ст. 463) чи ні; в) чи Симеон Н. Богослов стоїть відосібнений у своїх поглядах на владу відпускати гріхи, яка на його думку не належить до духовної юрисдикції, але є харизматичним даром, який може одержати також дехто зпоза духовоуства (ст. 395).

Попробуємо станути в ролі опонента.

Ad а) Колиб формою Тайни священства була не молитва: „Божественная благодать“ а слідуєчі дві молитви, то наші свячення є неважні, бо львівський собор 1891 р. виразно опреділяє, що сущною формою тайни священства є власне молитва: „Божественная благодать“, яка не знаходиться в Требнику Могили. А що сам автор не згодить на таку конклюдію про неважність свячення в нашій Церкві для браку форми — отже і його заложення є недопустиме.

Ad б) З розводами в київській церкві і на Волощині не шло в практиці так легко, як каже теорія права. Ся справа заслужувалаб на спеціальну студію, основану на консисторських актах. Щодо Волощини й Семигороду знаємо, що Раковцій зніс був осібною грамотою практику розводів на своїй території і стояв за нерозривністю супружжя на взір католицької Церкви.

Ад в) Симеон Новий Богослов — як виходить з найновішої студії Міхеля п. з. „Humbert u. Kerullarios II. 189 — не остався одним у своїх особливих поглядах на владу розрешення. Продовжителями його поглядів є Микита Стафіта і навіть Керулярій, якого протипапська була базувалася на засаді, що через негідний знаряд (папу) не може ділати Св. Дух. Погляди Симеона Н. Богослова кільчилися, на думку Міхеля, вже серед монахів у часах Юстиніяна й іконоборчої боротьби в їх пневматичних ідеях та поняттях про „божественний запал“, в імені якого вільно було іконоборцям нищити безбожне місто Царгород і т. д. До тогож Симеон Н. Богослов не тільки розумів владу розрешення як харизматичний дар, але вимагав взагалі від строїтеля Тайни суб'єктивної святости, яка мала бути *conditio sine qua non* важности Тайн. Тому і Сл. Божа, відправлена негідним священником (а тим самим і нсв. Тайна Евхаристії), була на його думку неважною. „Das Recht zu binden und zu lösen ist der persönliche Vorzug nur der wahren Jünger Jesu. Die unwürdigen Bischöfe, sagt der Neue Theologe, können kaum mehr die Liturgie feiern“ (Michel op. c. II. 189). Ці богословські поняття Симеона Н. Богослова, які граничать з богомільством і з протестантськими ідеями західних реформаторів, за мало узгляднивши наш автор. Щонайменше узгляднено їх тільки частинно, звужуючи їх до одної тільки Тайни сповіди.

Все те є менші і більші дрібниці, супроти яких солідний підручник східної догматики не тратить своєї вартости. Він зискає на ній ще більше, коли при евентуальнім другім виданню будуть і ці дрібніші справи належно узгляднені.

о. А. Ішак

Ks. Stanisław Bross, Dr. teol. i prawa kan., Lic. filozof., Św. Augustyn. Praca zbiorowa. Nakł. autora. Skład główny: Drukarnia i księgarnia św. Wojciecha. Poznań 1930. Ст. 295. 8°.

Року 1930 ввесь католицький світ, по гадці енцикліки Св. Отця Пія XI „*Ad salutem humani generis*“ з д. 20.IV. 1930, святкував 1500-літній ювілей смерті (+ 28.VIII. 430) Учителя й Отця Церкви, св. Августина.

З сеї нагоди видано багато книжок та розвідок і статей по всіляких католицьких журналах і часописах для його звеличання та освітлення його науки. — З сеї теж нагоди вийшла в Познані в горі названа книжка як збірна праця 10-ох авторів, які виступили кожний з особною розвідкою. Представлено в них особу св. Августина, його характеристику, його науку, погляди, ідеї, виявлені в його творах, а також вплив сього великого Учителя Церкви на пізніші покоління.

Всі без виймку статті читається легко, з зацікавленням, з сильною увагою. Мається враження, що перед нами пересуваються фільмові знімки, які духово зображають нам сього великого Святого та його науку. Визначною прикметою сих розвідок є й те, що представляють св. Августина нам близького, зрозумілого нашому способови думання, нашим теперішнім поняттям і поглядам, а при тім і нас розуміючого, наче нашого сучасника.

Квестії, які автори вибрали з творів св. Августина й відносно яких подають науку сього Святого, є як найбільше актуальні і в тому якраз лежить доцільність і практичність сього видання. Воно не є лише чисто академічним святочним виданням,

але має й високо практичні цілі. Ось деякі з цих проблем, які порушив і розв'язав св. Августин, а які пригадують нам автори збірника: Ідея мира у св. Августина; Навчання й учитель по гадці св. Авг.; Уживання дібр світа в розумінні св. Авг.; Проблема існування Бога у св. Авг.; Відношення св. Авг. до філософії.

Гарна й повчаюча, а при тім практичного значіння для проповідництва чи аскези, є розвідка о. Кравчика: Дух св. Ап. Павла у св. Августина, в якій порівнює цих двох світоців у їх життю і психіці, вказує на велику схожість їх характеристичних рис, їх прикмет і чеснот, а вкінці їх світогляду-ідеології. Про побожність св. Августина автор цитує таку характеристику іншого письменника: „Ніхто не зрозумів глибше ніж Августин правдивого значіння християнської побожності. Правдива побожність се не сентиментальна забава з Богом, се не бездумне виконування приписів і заповідей, що відносяться до форми, або в цілях передусім егоїстично зрозумілих; правдива побожність — се постійний і могутий волевий настрій, звернений до Бога, що створює в кожній хвилині життя реальність Бога“ (ст. 109). Із сеї то внутрішньої сили випливає у св. Августина великий запал в апостольській праці, ся свята ревність у поборюванню ересей. З побожності, правдиво зрозумілої, плело зразкове відношення Августина до Церкви, до католицтва, не лише під догматичним, але й практичним оглядом. Тому сам св. Авг. у своїх „Ісповіданнях“ про се своє відношення говорить так: „І тому я соромився, навертався й тішився, мій Боже, що Церква Твоя єдина, тіло єдиного Твого Сина, де мені в дитинстві надано християнське ім'я, не думає дитинних казок ані не має їх у своїй здоровій науці“. В своїм життю сам Августин придержується сеї засади, а яку велику вагу він їй приписує, видно з того, що видав спеціальний твір у тому напрямі під заг. „Віра й діла“.

Добре підхоплені прикмети, що характеризують модерну людину, і їх примінення до св. Августина в розвідці о. Савіцького: „Св. Августин, перша новочасна людина“. На думку автора визначає модерну людину 1) фавстівська душа, себто душа тужлива за безконечністю, бажання щастя в злуці зі змаганням до безупинного, необмеженого розвою, до величності духа, до шораз глибшого пізнання правди. 2) Визначається сьогоднішня людина великим індивідуалізмом, автономністю. Се проявляється передусім у письменстві, мистецтві і світогляді. В цих речах старається новітня людина, на основі власних дослідів і спостережень, виробити собі свої погляди й засади навіть у ділянці етики. 3) Вкінці визначає модерну душу волюнтаризм, що признає першенство волі й почуванням. — Всіми сими прикметами відзначається св. Августин, так що під сим оглядом сміло можна його назвати найбільш новітньою людиною. Однак у противенстві до людини модерної, яку ці прикмети ведуть часто на манівці, бо не сперті на правдивих підвалинах або спрямовані в згубне русло, св. Августин основує все на Бозі, робить для Бога і в душі Божім. Св. Августин бажає поступу, щастя й величі людства, вважає наче за гріх не дбати про те, але для нього се все не є ціллю, лише засобом.

В гармонії між дочасністю й вічністю, між Богом і світом бачив св. Августин щастя людства, а не в цілковитім погруженні в позагробовім життю, в нерелексії на проминаюче життя, як часто тепер буває в людини модерної.

Характеристикою св. Августина займається теж о. Коржонкевич у розвідці: „Св. Августин як чоловік і тип“. Є тут багато влучних і корисних зауважень, які в децим сходяться зі спостереженнями о. Савіцького. Тим більша їх сила й об'єктивність.

Значіння і вплив св. Августина освітлює стаття о. Чуя: „Св. Августин в опіні нащадків“.

Одно лише можна зауважити, що в сій ювілейній збірці нема нічого про св. Августина з того боку, з якого він найбільше знаний у богословській науці, в чому найбільший його авторитет, про що має найвисші похвали від папів римських, за що Августин найбільше боровся з єретиками, найбільше написав творів,

найбільший мав вплив на розвій дальшої науки: се знаний нам Августин — Doctor gratiae. Та тут, як видно вже хочби із самих заголовків розвідок, автори по більшій часті порушили справи, які під теперішню хвилю найбільш актуальні й такі, що можна їх освітлити і з природного становища світлом розуму без помочи обявлення, щоби може таким робом мали доступ і до тих, що не признають обявлення, але признають авторитет Августина як мислителя.

Книжка може служити зразком сього роду видань, бо своєю приступністю форми й змісту надається до як найбільшого поширення.

о. Др. Богдан Липський.

Dr. A. Stöckl i Dr. J. Weingärtner, Historja filozofji w zarysie. Przekład polski opracował Ks. Franciszek Kwiatkowski T. J. Wydanie trzecie. Kraków 1930. Ст. 654 in 8°.

Ся книжка переложена з німецького підручника о. Альберта Штекля (1823—1895) під заг.: „Lehrbuch der Geschichte der Philosophie“, виданого 1894 р. Друге видання майже незмінене підготував до друку о. Др. Антін Кірштайн 1911 р. А що невдовзі зайшла потреба третього видання, опрацював його о. Юрій Вайнгертнер, проф. філософії в Могунції (Mainz), додаючи чимало найновішого матеріалу.

Польський переклад опертий на IV нім. видання з 1924 р. Сей переклад появився в трьох виданнях, а саме в 1926, 1928 і 1930 р. Кожне видання справлено й доповнено, а до третього додано історію філософії в Польщі на підставі праці проф. Маврикія Страшевського: „Myśl filozoficzna polska“.

Історію філософії ділить автор на дві часті: старинну перед Христом і по Христі (в христ. добі). Історію філософії перед Христом ділить на філософію Сходу і Заходу.

Філософія Сходу обговорює філософії: хінську, індійську, медійсько-перську, єгипетську й західно-азійську.

Філософію Заходу ділить автор на чотири очерки або періоди, т. є на філософію передсократичну, сократично-аттицьку, грецько-римську і грецько-східну.

Історія філософії в христ. добі поділена на три епохи: на історію філософії патристичної, середньовічної й новочасної.

Патристичну філософію ділить автор знову на три очерки: на очерк повстання й первісного формування патристичної філософії, очерк її розцвіту й зануку. Другу епоху, т. є історію середньовічної філософії, ділить на філософію арабську, жидівську й християнсько-схоластичну.

Спеціально автор обговорює історію схоластичної філософії, котру теж ділить на три очерки: повстання, розцвіт і зануку.

Третю епоху, що подає історію новочасної філософії, теж ділить автор на три очерки, а саме на перехідний очерк до новочасної філософії, очерк новішої філософії і найновішої, почавши від Канта, і то спеціально в першій часті в Німеччині, а в другій поза границями Німеччини, а саме в Франції, Англії, в північній Америці, Іспанії й Італії, Чехах, Росії, Угорщині й Польщі.

Історію філософії в Польщі ділить автор на дві епохи, а саме на філософію в Польщі перед розбором і після розбору. Філософія в Польщі після

розбору поділена на три очерки, а саме емпіризму й ідеалізму, месіянізму й позитивізму, найновіших розбіжних напрямів і неосхалхтики.

Сей підручник відзначається ясним і прагматичним переглядом розвою філософської думки від найдавніших до наших часів. Є в йому подані джерела й каталог річевого матеріалу та поіменний виказ авторів, про яких згадується в книжці.

Автор не лише подає історію філософських систем, але викладає ясно й ядроно зміст філософських поглядів так, як вони по собі слідували, і виказує їх зв'язь між собою.

Книжка має форму підручника. Тому виклад є перериваний розділами, підподілами й наголовками для лекшого запам'ятання змісту. Ту саму ціль має вжиття ріжного роду друку для відріжнення менше або більше важних річей.

В розділі про філософію в Росії є згадка на стр. 514 про першого оригінального українського філософа Сковороду (1722—1794), що з палицею в руці і з мішком на плечах перейшов майже цілу Європу, а вернувши на Україну, жив як вандрівний філософ, поучуючи стрічних людей. Варто, щоби в новому виданні помістив автор в осібному розділі також дещо більше з історії філософії на Україні.

Цінність сього підручника полягає теж у тому, що при обговорюванню кожної системи подає автор добірну літературу, оригінальну й перекладну.

о. Др. М. Конрад.

Erich Przywara S. J., Ringen der Gegenwart. Gesammelte Aufsätze 1922—1927. Dr Benno Filser—Verlag. Augsburg 1929. I und II Band. Ст. 985. 8°.

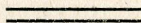
Отсе твір з роду видань, які тепер здобувають собі чималий вплив і успіх, яких пошукують і яких щораз більше появляється. В теперішній час розчарувань, знеохочень, „переоцінки цінностей“, коли вже багато визначних умів, а навіть і загал переконується про нежиттєздатність, фальш і цілковитий крах засад, побудованих на матеріялістичному монізмі чи навіть на будь-яким компромісі, в якому дається перевагу матеріялістичному світоглядові, люди доброї волі, які щиро й беззастережно шукають за правдою, а передусім молодь, що змагає до чогось висшого, правдиво й всеціло захоплюючого, до такого, що дозволяло би величні пориви людського духа й заспокоювало ненаситні бажання людського серця — твір о. Пршивари може віддати великі прислуги. На неодне питання знайде там такий чоловік повну розв'язку, на інше віднайде шлях кудю йти, щоби не блукати по манівцях. Пізнає фальш деяких принятих поглядів і засад і навпаки, правдивість та єдиноспасаємість тез і засад, може непопулярних бо католицьких, та зате правдивих. — Перед кількома роками ми одержали в українським перекладі книжку англійського католицького письменника Бензена: „Парадокси католицизму“. Сього самого роду, лише в більшому об'ємі, строго наукова, є висше згадана праця Німця, єзуїта о. Е. Пршивари. Се збір розправ, опублікованих у рр. 1922—1927 у ріжних като-

лицьких журналах, передусім у „*Stimmen der Zeit*“, однак збірка творить систематичну цілість. Бо хоч ціллю автора було видати ці статті збірно, як документи часу“ (духових напрямів), то всежтаки тому, що вони писані по одному пляну, й тому, що всі проблеми освітлені з католицького становища — є ся нитка, що вяже все в одну систему.

Те, що характеризує сей твір і відріжняє від інших — се особливий підхід до всіх квестій. Автор опирає свої висновки здебільша на феноменології, себто на новітньому напрямі й методі деяких авторів, що стараються дійти до сих самих висновків, що й традиційна школа, лише іншою дорогою, а саме починаючи від явищ чи феноменів, які завважуємо вже-то в своїй душі вже-то у світі. В сей сповіб автор порівнює католицьку науку з іншими науками, передусім з наукою визначніших філософів і наукою протестантизму та виказує мимо сповидної розбіжності гармонійну згідність католицької науки й обговорює такі цікаві справи як: Жидівство й християнство; метафізика й релігія, теоцентрична й антропоцентрична побожність; релігія й культура; католицька тотальність і екуменічність; основні лінії католицизму; досвід Бога й доказ Бога. Деякі розвідки посвячені справам внутрішньо-католицьким як про різні напрями в побожності й духовнім життю; про давню й новітню католицьку філософію; про оснсування теперішньої філософії на св. Томі з Аквіну. Взагалі автор спирається на науці св. Томи з Аквіну і всі новітні проблеми розв'язує й каже розгадувати по лінії науки св. Томи з Акв. і тому весь свій твір присвячує: „*S. Thomae Aquinati Magistro*“.

На закінчення говорить про Канта, Ньюмана й св. Тому з Акв. та робить деякі аналогії. На кінці твору, як звичайно у німецьких наукових виданнях, є дуже добрий показчик імен і осіб.

о. Др Богдан Липський.

Всячина—хроніка (Varia—chronica)

Число евангелицьких студентів. На всіх німецьких евангелицьких богословських факультетах (разом з Віднем і Швайцарією) було в літнім семестрі 1931 року 7500 слухачів, а в зимовім семестрі 1931/1932 се число ще збільшилося так, що воно значно перевищує запотребування вірних. Переповнення поодиноких факультетів на німецьких університетах простягається і на богословські евангелицькі виділи, коли в тому самому часі по католицьким боці дається відчувати недостача священиків і нових священних покликань.

Нова наукова публікація медіолянського котол.-університету. Під редакцією о. Gemelli-я вийшла старанням університету в Медіолянні збірна праця, присвячена обом енциклікам про суспільне питання, а саме енцикл. Пія XI „Quadragesimo anno“ і Льва XIII „Rerum novarum“ та порушеним у них питанням. Праця складається із 32 докладів (641 сторінок) різних авторів, між якими і щодо якості і щодо кількості визначну участь взяли німецькі автори.

Учений конвертит. В колегії „Beda“ в Римі вчений англійський рентгенолог Юрій Cantell прийняв з рук свого єпископа Barret з Plymouth священичі свячення. Неопресвітер був ранше англіканцем, а від 1925 року є конвертитом. Досі був він директором рентгенологічного інституту в Plymouth.

О. Людвик Бійот (Billot) помер дня 18. грудня 1931 в Galloro (Італія) в домі новіціату ОО. Єзуїтів. Уродився 12. січня 1846 в Sierk епархії Мец. В р. 1869 вступив до Єзуїтів, а в 1885 р. був покликаний на професора догматики на Грегоріанум у Римі. Однак небагом був усунений з професури за свій „томізм“, але на бажання папи Льва XIII повернуто його знову на Грегоріанум. В 1911 р. папа Пій X. креував його кардиналом за наукову працю і гідне становище супроти модернізму. В 1927 р. задля відомої афери з Action française, звільнив його папа Пій XI з достоїнства кардинала на його власне прохання.

Його головні твори: De Deo uno et trino, De Verbo incarnato, De personali et originali peccato, De virtutibus infusis, De Ecclesiae sacramentis, De novissimis, De Ecclesia Christi et de gratia Christi. Слабші є: De inspiratione sacrae Scripturae і De immutabilitate traditionis.

Бійот, се найбільший сучасний спекулятивний ум на полі догматики, а його пояснення до Суми св. Томи є найглибшим догматичним підручником.

О. Мартин Грізар (Grisar) Т. І., професор церковної історії інсбруцького університету помер у 86 р. життя. Свої наукові праці започатковує студією „Galileistudien“ (1882). Внедовзі по тім (1886) появляються його „Disputationes Tridentinae“, „Analecta Romana“ й ін. Великий розголос принесла йому його чергова праця (в 1900 р.) п. з. „Geschichte Roms und der Päpste im Mittelalter“, переложена на мови французьку, італійську й англійську, яка в 1930 році дочекалася третього видання. Скоро після того (1902 р.) видає „Das Mittelalter einst und jetzt“, яка ще в тому самому році виходить у четвертому виданню. Його основні студії над середновіччям ведуть його до дослідів над „проблемою Лютра“ і спричинених ним великих реформаційних рухів. Ще в 1883 році зачав він видавати свої знамениті „Reformationsbilder“, а в 1911 році видає свою велику працю у трьох томах, п. з. „Luther“, якої третє видання появилось в 1925 році. В противенстві до Denifle-а не торкає у сій своїй праці ніяких догматичних квестій, звязаних з виступом Лютра, але на підставі багатого джерельного матеріалу дає критично й безсторонно начеркнену характеристику Лютра, оперту на психольогічних мотивах. Праця була прийнята з признанням серед поважних протестантських дослідників, хоч і тут не забракло противників, бо Грізар розвіяв у ній неодну легенду, звязану з Лютром. Праця діждалася скорого перекладу на англійську мову і завдяки сьому поширилася скоро й поза Європою. Крім сього видав ще багато менших праць з тієї ділянки, головню у звязку з цілою повинню протестантських праць, виданих з приводу 400-літнього ювілею виступу Лютра у 1917 році. Крім наведених творів писав Грізар багато праць з ділянки гагіографічної, мистецької й історично-літургічної.

Найбільша заслуга пок. проф. Грізара в тому, що він всюди шукав передусім історичної правди і головню в історії виступу Лютра довів до висвітлення й справлення неодного факту.

Антін Мартель помер 12. жовтня 1931. Займався справами українськими й загальом Унії. Від 1927 р. викладав словянські мови на католицьким університеті в Ліль (Франція).

Рихард Райценштайн (Reitzenstein), визначний класичний фільольог, помер у березні 1931. Його праці (Poimandres, das iranische Erlösungsmysterium, Die hellenischen Mysterienreligionen) мають значіння і для історії релігії та для дослідів над початками християнства. В них назбирав він багато матеріалу, одначе висновки про християнство як синкретизм релігії є хибні і тому непринятні іншими вченими.

Гаральд Гефдінг (Höfding), голяндський філософ, уродж. 1843 р., був професором в Копенгазі. Лишив твори з історії філософії, психольогії, етики й філософії релігії. Помер 2 липня 1931.

Богословське Наукове Товариство (Societas Theologica)

VI. Загальні Збори Богословського Наукового Товариства у Львові, відбулися дня 25. грудня 1931 в Духовній Семинарії. Присутніх: 25 учасників.

Збори відкрив голова Т-ва о. ректор Др. Йосиф Сліпий поминаючи померших дійсних членів Т-ва о. Д-ра Д. Дорожинського, о. Дра Сп. Кархута та Дра В. Охримовича. До президії Зборів увійшов о. кан. Юл. Дзерович як предсідник і о. Йос. Скрутень ЧСВВ. як секретар.

Генеральний секретар о. П. Хомин відчитав звіт за час від останніх Зборів, то є від 1929 р., а після того звіт з діяльності Т-ва дає Голова Т-ва о. ректор Др. Й. Сліпий, підкреслюючи перш усього добрі успіхи видавничої діяльності і гарний розвиток журналу „Богословія“. БНТ-во розвивало свою наукову діяльність не тільки у своєму нутрі, але також мало широкі звязки з іншими українськими й чужими науковими установами та журналами. Завдяки тому престиж Т-ва за границею помітно зріс, хоч рівночасно між своїми йому доводилось поборювати цілий ряд труднощів і упереджень.

Касовий звіт, що його подав скарбник Т-ва о. М. Гальянт, виказав в порівнянні з матеріальним станом Т-ва при кінці 1930 р. деяку зміну на краще. Всеж таки на 1932 р. залишився поважний недобір зл. 2285,65 як вислід ще не розпроданого накладу видань Т-ва і сучасної виїмково скрутої господарської ситуації.

Директор бібліотеки о. Др. М. Конрад у своєму звіті подав до відома, що бібліотека Т-ва має 3854 чисел скатальогізованих, а 150 нескатальогізованих. Стародруків має 127 чисел скатальогізованих, а 20 нескатальогізованих. Дуплікатів є около 100. Читальня дістає журнали не тільки українські і польські, але також з Німеччини, Австрії, Югославії, Швейцарії, Чехословаччини, Франції, Італії, Еспанії, Голяндії і Бельгії.

Після звіту о. Дра І. Фіголя від Контрольної Комісії Збори одноголосно ухвалили абсолюторію уступаючій Раді.

По короткій перерві комісія-матка, в склад якої входили оо. Фіголь, Гальянт і Хомин, пропонує Загальним Зборам вибрати до нової Ради на голову о. Дра Йос. Сліпого, на ген. секретаря Дра Конст. Чеховича, на скарбника о. Дра Л. Глинку, на директора бібліотеки о. Дра М. Конрада, а до Контрольної Комісії о. Дра І. Фіголя, о. М. Ладу й о. В. Лончину. Після того Заг. Збори приймають одноголосно пропозицію комісії-матки.

У дальшому ході нарад Збори приймають пропозицію о. Дра Й. Сліпого в справі обниження членської вкладки на 12 зол. і пропозицію о. М. Галянта, яка поширила се обниження і на залеглости з попередніх літ.

Др. М. Чубатий порушив справу облегчення доступу до бібліотеки Т-ва, а о. Галянт справу обниження цін на книжки Т-ва, які на його думку є задорогі. По короткій дискусії віддано сі справи до вирішення нововибраній Раді. У дискусії над діяльністю Т-ва представник Митрополичого Ординаріату о. кан. В. Лициняк підкреслив особливі заслуги о. ректора Дра Й. Сліпого, який, не зважаючи на ніякі перешкоди, їздить сам від села до села, щоби заглянути до церков і парохіяльних бібліотек і зберегти перед знищенням бодай те найцінніше. Невтомна й повна посвяти праця о. Ректора на тій ділянці може вже тепер виказатися величавими успіхами. Богато цінних рукописів, стародруків, ікон та іншого музейного матеріалу не тільки збільшили збірки Богословської Академії, але також збагатили бібліотеку Богословського Наукового Товариства. Добре було би, якби й інші члени Т-ва виявляли на тім полі як найбільше ініціативи й активності.

О. М. Лада висказав думку, що чужомовні статті у „Богословії“ можуть часом відстрашувати українських передплатників. У звязку з тим о. Др. Й. Сліпий вказав на корисні наслідки таких статей, головню для наукових звязків із закордоном.

О. А. Пясецький видвигнув справу проєкту нового подружного закону в Польщі. Дискусія в тій справі закінчилася рішенням, щоби в одному із найближчих чисел „Богословії“ помістити фахову статтю на ту тему, де була би подана наукова критика цілого проєкту з католицького становища.

Пропозицію о. В. Лициняка, щоби звіт з дотеперішньої діяльності Т-ва видати друком, прийнято одноголосно, а з ініціативи о. Г. Цегельського доручено Раді сей звіт у скороченню надрукувати також латинською мовою.

На тім Збори закрито.

Др К. Чехович.

Нові члени Б. Н. Т. На засіданню Ради дня 4. IV. 1930 прийнято в звичайні члени Т-ва: о. дек. Михайла Дороцького з Потелича й о. Теод. Крушинського з Черниляви, а на засіданню 22. XI. 1931 о. Дра Богдана Липського й п. Дра Константина Чеховича зі Львова.

Роман Ковшевич. Богословське Наукове Товариство понесло велику втрату в наслідок смерті Романа Ковшевича, дійсного члена історично-правничої секції.

Роман Ковшевич уродився в Ярославі над Сяном 1873 р. Гімназію скінчив у Львові 1891 р. На науковий шлях вибрався зарані свого життя і йшов ним з великим запалом і підйомом духа та витривав на нім аж до смерті, хоч спинювали його не-

раз несприятливі життєві умовини. Зараз по maturі записався на філософічний виділ у Львові, брав живу участь у семінарах проф. Шараневича, Фінкля, опісля Ягіча у Відні. Не покидаючи філософічних, архівальних та палеографічних праць, переписався на правничий виділ, на яким 1898 р. промувався на доктора прав. В пізнійшій судейській практиці у вільних хвилях віддавався науці. Наукові пляни Покійного стали здійснюватися, коли він 1910 р. одержав від австрійського міністерства стипендію та 1912 р. виїхав до Риму для поглиблення своїх каноністичних студій. В вічній місті чувся Роман Ковшевич незвичайно щасливим і згадував про свій побут з великим вдовolenням. Тоді працював він у Римській Rotі і полишив грубий том непечатаної праці п. з. „De primis litibus ex antiquae Poloniae dioecesisibus apud Romanam Rotam iudicatis“.

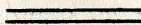
У воєнний час, зпершу як січовий стрілець а пізніше як військовий суддя австрійської й української армії, не переставав мріяти про професуру. В 1919 р., коли він перейшов з Галицькою Армією до Кам'янця на Поділля, зголосив на тамошньому університеті пробну лекцію „Пролегомена каноністики“, але дальші події не дали йому працювати на тому-ж університеті.

Прибитий горем розбитої Батьківщини і виснажений тяжкими недугами, він не попав у зневіру і безділля, але вернувши згодом домів, із ще більшим завзяттям взявся до дальшої наукової праці. На тайнім укр. університеті почав викладати канонічне право. Крім сього брав живу участь в Богосл. Наук. Т-ві, Наук. Т-ві ім. Шевченка та просто засипував своїми працями наукові видання. В р. 1930 був покликаний як надзвич. професор канонічного права на Богословську Академію у Львові та вів семінар східного канонічного права. В тім часі, а також передше, опублікував в „Богословії“ ряд праць, які звернули увагу і заграничних учених. У професорській колегії здобув собі глибоку пошану, а в своїх викладах захоплював слухачів молодечим запалом, високою інтелігенцією й ерудицією. І сам чувся щасливим на посаді професора, бо серед розбиття українського життя причалив він в Академії і досягнув свою туземну ціль. Роман Ковшевич то хрустальна душа, позбавлена злоби й ненависти та особистого користоловства. Щирий укр. патріот, високий ідеаліст, зі замилюванням відданий науці учений і професор та до глибини серця побожний син католицької Церкви. Своєю працюватістю він вводив просто в подив усіх, що його знали.

З його праць треба назвати: „Індуктивний метод в юриспруденції“ (Збірник Правн. Комісії НТШ. т. I—II), „Погляд на українську канонічну літературу“ („Богословія“ VI, 1-4; VII, 1), „De primis litibus Ucrainorum apud Romanam curiam iudicatis“ („Богословія“ VII, 3) та інші дрібніші, друковані в „Ниві“ і ін.

Помер у Львові дня 3. березня 1932.

о. Йосиф Слітий.

Книжки й журнали (Libri et ephemerides)

Науковий Ювілейний Збірник Українського Університету в Празі присвячений Панові Президентові Чесько-словенської Республіки проф. Др. Т. Г. Масарикові для вшанування 80-тих роковин його народження. Прага 1930. Стор. 265. 8°.

Науковий Збірник Українського Університету в Празі. Наклад Українського Університету в Празі.
Том I. Прага 1923. Стор. 243. 8°.
Том II. там же 1930. Стор. 203. 8°.

Науковий Збірник Товариства „Просвіта“ в Ужгороді за 1930—31 рок. Річник VII—VIII. Ужгород 1931. Стор. 314. 8°.

Альманах українського студентського життя в Кракові. Краків 1931. Накладом Т-ва „Українська Студентська Громада в Кракові“. Стор. 88. 8°.

Гловінський Є., Мацієвич К., Садовський В.: Сучасні проблеми економіки України. Варшава 1931. Праці Українського Наукового Інституту. Стор. 159. 8°.

Костельник Гавриїл Др.: *Ordo logicus*. Львів 1931. Накладом „Богословського Наукового Товариства“. Стор. 42. 8°.

Dressaire L. P.: Jérusalem à travers les siècles. Paris 1932. Maison de la Bonne Presse. Стор. 544. 8°.

Duplessy Eug.: La Chasse aux Bévues erreurs et ignorances religieuses. Paris VI-e 1931. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Стор. 224. 8°.

Eskeland L.: Ma Visite à Thérèse Neumann. Paris VIII-e. Maison de la Bonne Presse. Стор. 98. 16°.

Der Grosse Herder. Nachschlagewerk für Wissen und Leben. Zweiter Band 1932. Стор. 1726. 8°.

Jalaber H.: Ame de Prêtre. Paris VI-e 1932. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Стор. 242. 16°.

Imle F. Dr.: Die Theologie des heiligen Bonaventura. Werl in Westf. 1931. Franziskus-Druckerei. Стор. 221. 8°.

D'Isné: Le Livre de Piété des Petits Enfants. Paris 1931. P. Lethielleux, Libraire-Éditeur. Стор. 63. 16°.

Janvier M.—A.: La Passion de Notre-Seigneur Jésus-Christ et la morale chrétienne. Paris VI-e 1931. P. Lethielleux, Libraire-Éditeur. Стор. 278. 8°.

Llobet G.: Une Petite-Sœur missionnaire. Paris VIII-e. Maison de la Bonne Presse. Стор. 259. 16°.

Marie-Antoine: Mes Souvenirs. Paris VIII-e. Maison de la Bonne Presse. Стр. 80. 16°.

Maire E.: Le Christ total. II. L'Église. Paris VI-e 1932. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Стр. 164. 8°.

Meunier G.: Gerbe de Merveilles. Paris VI-e 1931. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Стр. 140. 16°.

Morice H. Ch.: La Vie mystique de saint Paul. 1932. Paris VI-e. Pierre Téqui, Libraire-Éditeur. Стр. 249. 8°.

Schrijvers Joseph, C.S.S.R.: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. L'é o p o l 1932. Ed. „Bohoslovnia“. Стр. 40. 8°.

Smend Fr.: Adolf von Harnack. Verzeichnis seiner Schriften. Leipzig 1927. J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung. Стр. 181. 8°.

Szurek St., X.: Seminarjum Katedralne we Lwowie. L w ó w 1932. Nakładem autora. Стр. 176. 8°.

Thomnard F. J.: Saint Bernard. Paris VIII-e 1931. Maison de la Bonne Presse. Стр. 98. 16°.

II

Душпастирь. У жгородъ (Раковця ч. 54).

1931. ч. 12 *А. Стойка:* Виелеемъ и священникъ. *Ю. Станкай:* Апостолъ недугующихъ. *о. Теодоръ Роковичъ:* Увѣдомленіе почт. членамъ „Knežskej nemocenskéj pokladny“.

Дзвони. Ль в і в (Кілінського 3).

1931. ч. 6. *П. Коструба:* Реаліст чи романтик. *В. Липинський:* Розвиток матеріальної культури і громадська мораль. *Др. В. Кучабський:* Українська дипломатія і держави антанти в році 1919. *Вяч. Мироніський:* Габор Костельник, бачвансько-руський поет і головний діяч бачвансько-руського літературного відродження. *Ф. Невестюк:* Молитви. *П. Фр. Муккерман S. J.:* Генеральний штаб світової революції. Хроніка і т. д.

1931. ч. 7. *К.:* Більшовицький універсалізм. *К. К.:* Більшовицька динаміка. *В. Мироніський:* Габор Костельник, бачвансько-руський поет і головний діяч бачв.-руськ. відродження (продовж.). *Др. В. Кучабський:* Українська дипломатія і держави антанти в р. 1919 (продовж.). *В. Юрченко:* Форми й методи більшовицької агітації й пропаганди. *В. Зайкин:* Праці проф. В. Абрагама з історії Церкви в сх.-словянських землях і їх значіння для нашої науки. Рецензії і т. д.

1931. ч. 8. *Др. В. Кучабський:* Українська дипломатія і держави антанти в р. 1919 (продовж.). *К. Сосенко:* З проблеми місячних назв на Україні. *Вол. Кучабський:* Із літературного фільму. Хроніка і т. д.

Літературно-Науковий Вістник. Ль в і в (Руська 18).

1931. Кн. XII. *С. Петлюра:* Листи до Дм. Донцова. *А. Лагутенко:* Українське малярство в Парижі. *Жорж Ру:* Формовання італійської молоді. *Ал. Карбовий:* Як „спец“ в Росії. *О. В.:* На політичнім екрані. *Джемс Джімс:* Початок та кінець всесвіта. Бібліографія і т. д.

Нива. Ль в і в (Коперника 36).

1931. ч. 11. *о. Т. Жевуський:* Голос св. Отця про енцикліку „*Regum novarum*“. *о. Северин Матковський:* Похвала або культ Пресв. Діви Богородиці Марії в гр.-кат. Церкві. *о. Вол. Кармазин:* Про апостолство хорих. *Вол. Кучабський:* Містичне Тіло Христа й завадання нації. *о. В. Рабій:* Модерне душпастирство між шкільною дітворою. *о. Ол. Гадзевич:* Спосіб подавання св. Причастія. Всячина і т. д.

1931. ч. 12. Перед маревом нужди. о. *Северин Матковський*: Похвала або культ Пресв. Діви Богородиці Марії в гр.-кат. Церкві. Д. *Державник*: Слідами предків. о. П. *Хомин*: Іван Могильницький. о. П. *Дзедзик*: Із життя східних нездифинених церков. о. *Йосиф Кравчук*: Спосіб подавання св. Причастія. о. *Теодор Цегельський*: До дискусійної статті о. О. Гадзевича „Спосіб подавання св. Причастія“. о. Г. *Костельник*: 250-літній ювілей гр.-кат. Духовної Семинарії в Загребі. З гр.-кат. Богосл. Академії у Львові. Всячина і т. д.

Китеж. Варшава.

1931. Nr. 1. О. К.: Папское послание о христیانскомъ бракѣ. Праздник вѣры и науки. С. А. *Лихарева*: О восточномъ греко-славянскомъ обрядѣ. *Свящ. Д. Колчинскій*: Русское католичество на Дальнемъ Востоке. Хроника і т. д.

1931. Nr. 2. *Свящ. А. Сипягин*: Ефесскій Собор. 40-лѣтіе энциклики „*Reum novarum*“. Хроника і т. д.

1931. Nr. 3. Энциклика *Nova impendet*. С. А. *Лихарева*: О почитаніи свѣтѣйш. Сердца Господа. В. *Вилинскій*: Соціальная программа славянства. Хроника і т. д.

Духовна Стража. Часопис за духовну просвету, монашки и црквени живот. Сомбор (Бачка-Југославија).

1931. Број 3. *Епископ Димитрије*: Тумаченње друге посланице св. апостола Павла Солунѣанима. Ф. Кс. *Шв.*: Ваздвиженње часног ѣ животворног крста. В. Ч.: Подвижничество хришћанскихъ жена у православной цркви. *Прота Лазар Богданович*: Монашка правила владыке пакрачко-славонског осечкопольског Софронія Јоановића. Белешки і т. д.

Analecta Gregoriana. R o m a (Piazza della Pilotta—Via de Seminario 120).

1932 Fasc I. H. *Schwamm*: Magistri Joannis de Ripa O. F. M. doctrina de praescientia divina.

Ateneum Kapłańskie. W ł o c ł a w e k (Seminarjum Duchowne).

1931. Z. 3. Ks. Dr. L. *Wasilkowski*: Ojciec Soboru Efeskiego św. Cyryl o Boskiem Macierzyństwie Najśw. Marii P. Ks. Dr. S. *Szydełski*: Indywidualność św. Augustyna. Ks. Dr. K. *Mazurkiewicz*: Pedagogika wobec kwestji seksualnej. Ks. S. *Biskupski*: Rozwody w projekcie prawa małżeńskiego Komisji Kod. Rz. P. Ks. S. *Wojsa*: Hasła katolicko-społeczne w życiu młodzieży akademickiej. Ks. Syl. *Demczyk*: W sprawie świadczeń na katolickie kościoły. Przegląd naukowy etc.

1931. Z. 4. Dr. P. *Chojnacki*: Sympatja i suggestja jako czynniki psychiczne życia społecznego. Dr. S. *Szydełski*: Indywidualność św. Augustyna. Br. *Nowicka*: Rola polityczna arcybiskupów gnieźnieńskich za Kazimierza Wielkiego i ich stosunek do króla. M. *Sapieżanka*: Przed Międzynarodowym Kongresem Eucharystycznym w Dublinie. *Jeden z uczestników*: il konferencja kapłańska w sprawie Unji Kościelnej. J. *Czarnecki*: Sto lat walki o szkołę katolicką we Francji. Ks. S. *Wyszyński*: Akcja katolików polskich dla ofiar kryzysu gospodarczego. Przegląd naukowy etc.

1931. Z. 5. Ks. Dr. A. *Roszkowski*: Rola Kościoła w rozwiązaniu kwestji społecznej w oświeceniu encykliki „*Reum Novarum*“. Dr. L. *Caro*: Ustrój gospodarczy przyszłości. Ks. Dr. St. *Wyszyński*: Socjalistyczna własność wspólna w ocenie „*Reum Novarum*“. J. *Puchalka*: Zagadnienie płacy. Ks. J. *Piwowarczyk*: Międzynarodówka Chrzescijańskich Związków Zawodowych. Ks. S. *Wyszyński*: Świat katolicki w 40-tą rocznicę encykliki „*Reum Novarum*“. Dr. *Zuselski*: Wezwanie Ojca św. „do krucjaty miłosierdzia i pomocy“. Ks. E. *Krauze*: Popołudniowe nabożeństwa niedzielne i świąteczne w okresie Bożego Narodzenia. Oceny książek etc.

Commentarium pro Religiosis. R o m a (via Giulia 131).

1931. Fasc IV. *Acta Pii XI*: Litterae Apostolicae quibus S. Robertus Bellarmus Ecclesiae Doctor renuntiatur. Abbatia Casamariensis in Congregationem sui iuris erigitur. Epistola ad R. P. D. Aegistum Melchiori Episcopum Nolanum XV exeunte saeculo ab obitu S. Paulini. Epistola ad Emmum Patriarcham Ulyssiponensem de Antonianis Sollemniis. S. *Rituum Congregatio*: Extenditur ad sodales tertii Ordinis Regularis decr. S. R. C. diei 7 junii 1919 quoad absolutiorem generalem (1 augusti 1931). *Secretaria Status*: Ad R. P. Włodimirum Ledóchowski, Praep. Gen. Soc.

Jesu. *Pontificia Commissio ad Codicem authenticum interpretandum*: Responsa 16 junii 1931. Responsa Superiorem Generalium Religionum Nuncio radiophonico die 12 februarii 1931 a S. Pontifice emissio. *A. Larraona*: Commentarium Codicis, can. 532. *S. Goyeneche*: Consultationes. *A. Fabera*: De dimissione religiosorum. *B. Ribera*: A. R. P. Franciscus Naval C. M. F. A. L.: Chronica. Recensiones etc.

Divus Thomas. Piacenza.

1931. Nr. 5—6. *I. Rossi, C. M.*: Sancti Thomae Aquinatis Expositio Salutationis Angelicae. *M. A. Nauwelaerts*: De Maria Nova Heva doctrina patrum antenicaenorum. *R. Bernard*: La Compassion de la très Sainte Vierge expiliquée par la Passion du Sauveur. *Al. Janssens*: La mort de la Sainte Vierge. *E. Nevent*: Formules Augustiniennes: La maternité divine. La condamnation des Pélagiens au concile d'Éphèse. *P. Castagnoli*: Gli scritti tomistici della Biblioteca Classense di Ravenna. *H. Lange*: „Une question de méthode“. Operum iudicium etc.

Divus Thomas. Freiburg i. d. Schweiz (Albertinum).

1931. H. 4. *Th. Droege CSSR*: Zur Krise der Kausal—Kontroverse. *P. Rupprecht OSB*: Sacrificium Mediatoris. Die Opferanschauungen des Aquinaten (Fortsetzung). *P. Wintrath O.S.B.*: Inwiefern ist der Gegenstand unseres Verstandes bewusstseinsseitig? (Fortsetzung). Kleine Beiträge etc.

Échos d'Orient. Paris VIII (Rue Bayard 5).

1931. Nr. 164. *V. Grumel*: Les aspects généraux de la théologie byzantine. *M. Jugie*: La controverse palamite (1346—1368). Les faits et les documents conciliaires. *V. Grumel*: Quelques témoignages byzantins sur la primauté romaine. *R. Janin*: Un ministre byzantin: Jean l'Orphanotrophe (XI-e Siècle). *S. Salaville*: l'auteur du „Codex grec 573“ de Munich, Augustin Chalkos. *V. Laurent*: Sceau inédit de Christophore, stratège d'Artziké (Arcke) — Arkérabou en Arménie. Légendes sigillographiques et familles byzantines, *M.*—*Th. Disdier*: Nouvelles études sur saint Grégoire de Nazianze. Bibliographie etc.

Estudios Eclesiásticos. Madrid.

1931. Fasc. 4. *Pelster F.*: Estudios sobre la transmisión manuscrita de algunas obras de Pedro Aureoli. O. F. M. († 1322). *Segarra, F.*: Algunas observaciones sobre los principales textos escatológicos de Nuestro Señor. *G. Villada, Z.*: El gobierno de la nación y los concilios generales y provinciales en tiempo de los Visigodos. *Ibero J. M.*: Abuso de la ley estadística en las teorías modernas. *Puig de la Bellacasa J.*: Boletín de Teología especulativa: La esencia del Sacrificio de la Misa. Notas y textos etc.

Gregorianum. Roma (Piazza della Pilotta).

1931. Fasc. 3. *C. Silva—Tarouca*: Nuovi studi sulle antiche lettere dei Papi (2-a pars). *F. Pelster*: Zum Problem der Summa des Alexander von Hales. *V. Cathrein*: Quo sensu secundum S. Thomam ratio sit regula bonitatis voluntatis. *H. Lenners*: Ex schola Scoti. Conspectus bibliographici etc.

1931. Fasc. 4. *H. Van Laak*: S. Robertus Cardinalis Bellarminus S. J. Ecclesiae Universalis Doctor. *C. Silva—Tarouca*: Nuovi studi sulle antiche lettere dei Papi (ultima pars). Conspectus bibliographici etc.

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. Breslau. (Priebatsch's Buchhandlung. Ring 58).

1931. H. 2. *Dr. E. Singer*: Alexander Nikolaevič Radičev. *L. Silberstein*: Belinskij und Černyševskij. *Zofja Krsemicha, Dr.*: Literatur über den November—Aufstand in Polen 1830-31. Bücherbesprechungen etc.

1931. H. 3. *Josef Pfitzner*: Michael Bakunin und Preussen im Jahre 1848. *E. Hanisch*: Neue Literatur über das polnische Wothynien. Bücherbesprechungen etc.

Печатається за дозволом гр.-кат. Митрополичого Ординаріату у Львові
Редакцію веде о. Др. Йос. Сліпий — Redactionis curam gerens Dr. Jos. Slipyj

В адміністрації „Богословії“ (ЛЬВІВ, КОПЕРНИКА 36)

можна набути :

(IN ADMINISTRATIONE „BOHOSLOVIA“ (Léopol, Kopernik 36)
veneunt libri

Богословія	т. I.	(Bohoslovia	vol. I)	1'50	Dol.	am.
”	т. II.	(	” vol. II)	1'50	”	”
”	т. III.	(	” vol. III)	1'50	”	”
”	т. IV.	(	” vol. IV)	1'50	”	”
”	т. V.	(	” vol. V)	1'50	”	”
”	т. VI.	(	” vol. VI)	1'50	”	”
”	т. VII.	(	” vol. VII)	1'50	”	”
”	т. VIII.	(	” vol. VIII)	1'50	”	”
”	т. IX.	(	” vol. IX)	1'50	”	”

ВИДАННЯ „Б О Г О С Л О В І Ї“ (Ed. „Bohoslovia“):

1. Dr. Jos. Slipujj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. p. IV + 29. 8° — 0'30 Dol. (2 зол.)
2. о. Др. Г. Костельник: Границі вселенної (Dr. G. Kostelnik: De finibus iniversi). ст. 61. 8° — 0'30 Dol. (2 зол.)
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. p. 54. 8° — 0'30 Dol. (2 зол.)
4. о. Др. Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схолястика (Dr. Jos. Slipujj: De S. Thoma Aq. atque theol. et philosophia scholastica). ст. 76. 8° — 0'30 Dol. (2 зол.)
5. Dr. Theod. T. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. p. 22. 8° — 0'20 Dol. (1'20 зол.)
6. Dr. Jos. Slipujj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? p. 36. 8° — 0'30 Dol. (2 зол.)
7. о. Др. Сп. Кархут: Нове видання Служебника (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). ст. 34. 8° — 0'25 Dol. (1'50 зол.)
8. о. Др. Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnik: De ordine logico). ст. 44. 8° — 0'25 Dol. (1.50 зол.)
9. P. Joseph Schrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. p. 40. 8° — 0'25 Dol. (1'50 зол.)

ПРАЦІ БОГ. НАУК. ТОВАРИСТВА (*Opera Theologicae Societatis Ucrainorum*)

Виходять під проводом о. проф. Д-ра Йос. Сліпого — (Sub directione Prof. Dr. Jos. Slipyj)

- Т. I. Св. свщм. Йосафат Кунцевич (*S. Josaphat Kuncevyč*) — матеріали і розвідки з нагоди ювілею. Зібрав о. Др. Й. Сліпий. ст. 261. 8° — 1·50 Dol. (10 зол.)
- Т. II. Dr. Jos. Slipyj: De principio spirationis in SS. Trinitate. p. VIII + 120. 8° — 0·75 Dol. (5 зол.)
- Т. III. о. Др. Спиридон Кархут: Граматика української церковно-слов'янської мови (*Grammatica linguae ecclesiasticoslavicae ucrainicae*). ст. XIX + 284. 8° — 1·50 Dol. (12 зол.)
- Т. IV — V. АСКЕТИЧНІ ТВОРИ св. Отця нашого Василя Вел. (*Opera Ascetica S. Basilii Magni*). — Переклав з грецького митропол. Андрей Шептицький. ст. XIV + 490. 8° — 2 Dol. (14 зол.)
- Т. VI. о. Др. Василь Лаба: Біблійна герменевтика (*Hermeneutica biblica*). ст. 148. 8° — 0·75 Dol. (5 зол.)
- Т. VII. о. Юліян Дзерович: Катихитика (*Catechetica*). ст. 178. 8° — 1 Dol. (8 зол.)
- Т. VIII. о. Др. Явослав Левицький: Перші українські проповідники і їх твори (*De exordiis praedicationis Ucrainorum*) ст. 196. 8° — 1 Dol. (7 зол.)
- Т. IX. о. Др. Василь Лаба: Патрологія ч. I. Початкова донікейська доба (*Patrologia. p. I.*). ст. 164. 8° — 0·75 Dol. (5·50 зол.)
- о. Йосиф Сліпий: Богословське Наукове Товариство і його статут. ст. 19. 16° — 0·05 Dol. (0·35 зол.)

